

VIGILIA

1995 / 12

Merre tart az Egyház? – A II. Vatikáni zsinatról

WALTER KASPER, SZENNAY ANDRÁS, ŐRSY LÁSZLÓ ÉS TÖRÖK JÓZSEF írása

Körkérdés a zsinatról

Pilinszky János ismeretlen írása és versei

OTTLIK GÉZA: A karácsonyi néma

WALTER KASPER	Egyház — merre tartasz? (<i>Husztli Piroska fordítása</i>)	881
SZENNAY ANDRÁS	Egy reformzsinat és utóélete	888
ŐRSY LÁSZLÓ	Visszatekintés János pápára (<i>Mona Krisztina fordítása</i>)	899
TÖRÖK JÓZSEF	VI. Pál pápa és a II. Vatikáni zsinat	904

SZÉP/ÍRÁS

PILINSZKY JÁNOS	Jézus „paradoxonjai”	910
PILINSZKY JÁNOS	Mosoly, könny, oszlopok; Szerenád; Szegény egy szegényről (<i>versek</i>)	912
OTTLIK GÉZA	A karácsonyi néma (<i>elbeszélés</i>)	913
JULES SUPERVILLE	Magyar barátainkhoz	915
	Ébren voltam sokáig (<i>versek; Bárdos László fordításai</i>)	916
LUKÁCSY SÁNDOR	Piros, fejtér, ződ a leveleji...	917
ERDŐDY EDIT	Mándy Iván	920

A VIGILIA KÖRKÉRDÉSE

A II. Vatikáni zsinatról	922
BÁNK JÓZSEF, BALASSA PÉTER, BÉKÉS GELLÉRT, BLANCKENSTEIN MIKLÓS, BOLBERITZ PÁL, BOTOS KATALIN, DORNBACH ALAJOS, ENTZ GÉZA ANTAL, ÉRSZEGI GÉZA, FILA BÉLA, GAIZLER GYULA, GÁL FERENC, HAFENSCHER KÁROLY, KINDLER JÓZSEF, KORINEK LÁSZLÓ, SZABÓ FERENC, TOMKA FERENC és VASADI PÉTER válaszai	

MAI MEDITÁCIÓK

NEMESHEGYI PÉTER	Elmélkedés karácsony misztériumáról	952
------------------	-------------------------------------	-----

DOKUMENTUM

XXIII. János pápa beszéde a zsinat megnyitásának estéjén a Szent Péter téren (<i>Válóczi József fordítása</i>)	960
---	-----

Egyház — merre tartasz?

WALTER KASPER

Született 1933-ban. 1957-ben szentelték pappá. A tübingeni egyetem dogmatika professzoraként vált világszerte ismert teológussá. Legismertebb műve — a szerzőnek a magyar kiadáshoz írt előszavával — hamarosan megjelenik a Vigilia-könyvek sorozatában: *Jesus der Christus*. 1989 óta a Rottenburg-Stuttgari egyházmegye püspöke. A II. Vatikáni zsinatról szóló tanulmányának eredeti címe: *Kirche — wohin gehst du?* (Bonifatius Verlag, 1994.) A 3. átdolgozott kiadás szövege alapján a kiadó szíves engedélyével közöljük az írás részleteit.

Egyház, merre tartasz? Manapság igen gyakran találkozunk ezzel a kérdéssel. Megnőtt az elbizonytalanodás, és a hangulatunk barométere mélypontra jutott. Tanácstalanság, csalódás, kritika, sőt indulatok jelentkeznek. Sokfelé tapasztalható értetlenség az egyházi rendelkezésekkel s némelyik római határozattal szemben. De a vélemények többnyire megoszlanak. Ezek a feszültségek és konfliktusok oda vezetnek, hogy fokozódik a szorongás. Az egyházból kilépésekben is megnyilvánuló külső elhatárolódásoknál rosszabb az, hogy sokan belülről távolodnak el az egyháztól. Nem csoda, ha sok kívülálló számára az egyház profilkja értelmezhetetlenné vált.

Mi történt tehát az egyházzal? Hogyan megy mindez tovább? Merre tart az egyház?

Ha ez a kérdés fölmerül, vissza kell mennünk a II. Vatikáni zsinathoz, amelyet 1962. október 11-én nyitott meg XXIII. János pápa Rómában, a Szent Péter-bazilikában, s amelyet 1965. december 8-án VI. Pál pápa fejezett be. [...] A zsinatok fontos útjelzők az egyháznak a történelemben vezető útján. A II. Vatikáni zsinat számunkra az egyház Magna Chartája a következő évszázadba és a 3. évezredbe vezető útján.

Valóban: az újabbkori egyháztörténet egyetlen eseménye sem határozta és változtatta meg úgy a katolikus egyház és az egész kereszténység helyzetét, mint a II. Vatikáni zsinat. Óriási lelkesedést váltott ki, de sok súlyos csalódáshoz is vezetett. Sokan kérdezik ma: mi maradt a zsinatból? Elnyomták a zsinat áttörését? A zsinat hatása még mindig vitatott. A legtöbben ugyan a fellendülés és a megújulás jeleként értelmezve lelkesen üdvözölték, de egy nem is olyan jelentéktelen kisebbség véleménye szerint kimondva-kimondatlanul a zsinat egyfajta köztes esemény, sőt baleset vagy balszerencse, ami elbizonytalanodást és zűrzavart okozott az egyházban. A róla szóló vita már-már szinte parttalannak tűnik, hiszen a többség, főleg a fiatalabbak már alig emlékeznek rá, mi is történt valójában az oly sok izgalmat kiváltó zsinati években, 1962 és 1965 között. És valószínűleg a legkevesebben mondhatják el magukról, hogy végigolvasták a sok hosszú, nehezen emészthető zsinati szöveget: a 4 konstitúciót, a 9 dekrétumot és 3 nyilatkozatot.

Ha tehát feltesszük a kérdést, hol áll, merre tart az egyház, vagy inkább, hol állunk, hová tartunk, akkor először is emlékezetünket kell kissé felfrissítenünk, és lelki szemünkkel felidézni a zsinat előtti és közbeni drámai eseményeket, a zsinat utáni, időnként

meglehetősen zavaros húsz évet, amikor gyakran előfordult, hogy ellentétes nézeteket vallók ugyanarra a zsinatra hivatkoztak.

Milyen volt a zsinat előtt? Élénken él emlékezetemben, amikor érettségi után, 1952 tavaszán, életemben először mentem Rómába az Új Németország Szövetség egyik csoportjával. Bár mindössze húsz férfiből állt csoportunk, Lieber atya közbenjárására, aki a pápa egyik legközelebbi munkatársa volt, külön audiencián fogadott minket XII. Piusz pápa. A Vatikán udvari állam volt, a pápa pedig egy szinte szent, megközelíthetetlen, általunk feltétlenül elismert és tisztelt tekintély. Még a pápához magánkihallgatásra érkező püspököknek is háromszor egymás után bal térdükre kellett ereszkedniük — a jobb már akkoriban is a Jóisten számára volt fenntartva. Olyan tréfálkozó pápa, akivel az ember a kihallgatáson egyszerűen kezét fog, és akit így köszönt: dicsértessék, Szentatyám! — akkoriban teljesen elképzelhetetlen volt. Még elképzelhetlenebb volt azonban egy katolikus számára, hogy a pápát, vagy akár „csak” a püspökét, nyíltan kritizálja.

A zsinat előtti egyház „acies bene ordinata” volt; rendezett, erős hierarchikus vezetés alatt álló hadsereghez hasonlított, amelynek tagjai először a reformáció, később a felvilágosodás és a 18. századi abszolutista állam túlkapásai ellen fogtak össze, majd részt vettek a 19. századi kultúrharcban, végül a Harmadik Birodalom elleni küzdelemben. Egységes teológia, az újszolasztika, és egységes pápai kinyilatkoztatások által mindig újra aktualizált egyházi szociális tanítás határozott meg mindent. Röviden: zárt világ volt, amely a legtöbb katolikus számára egyfajta szellemi hazát jelentett, és amit ma sokan visszasírnak.

De ennek a zártságnak megvolt az ára. Elhatárolódott mind a többi egyháztól, mind a modern világtól. A 17. századi szerencsétlen Galilei-per óta végzetes szakadás jött létre az egyházi hit és a modern tudomány által meghatározott világ között. A 18. században az egyház elveszítette az értelmiség zömét, a 19. században pedig a munkásokat. A würzburgi zsinat hosszú időre kiható botránnyról beszélt. VI. Pál pápa a keresztény hit és a modern kultúra szétesését korunk drámájaként értékelte. A szétszakadt egyházak között három-négy évszázadra egyfajta jégkorszak állt be. Az ökumenikus párbeszéd, és főleg a nem keresztény vallásokkal folytatott párbeszéd — legalábbis hivatalosan — nem szerepelt a tervek között, és e párbeszéd első úttörőit rossz szemmel nézték, akadályozták és megrótták. Hans Urs von Balthasar akkoriban a „bástyák lerombolásá”-nak szükségességéről beszélt. Tehát már a zsinat előtt is mozgolódott az egyház. [...]

Már XII. Piusz pápa olyan széles látókörű és előrelátó volt, hogy nagy, tanulságos enciklikában pozitívan taglalta a megújulási mozgalmakat az egyházzal szemben, *Mystici corporis* kezdetű enciklikában (1943), a Szentírás értelmezéséről és jelentőségéről szóló *Divino afflante Spiritu* című enciklikában (1943), valamint a li-

turgiáról és a liturgikus megújulásról szóló, *Mediator Dei* kezdetű enciklikában (1947). Ezen kívül XII. Piusz elkezdte a liturgia gyakorlati megújítását és a nagyszombati liturgia megújításával és a latin zsoltároskönyv új fordításaival. XII. Piusz állásfoglalásait, melyek a modern élet majd minden területét érintették — különösen a béke és a népek egységének kérdését — egyházi körökön kívül is messzemenően figyelembe vették. Csak a pápasága vége felé mutatkoztak a merevülés egyértelmű jelei. [...]

A zsinat utáni válság tünetei is régóta, már a 20. század eleji modernizmus-válságban jelentkeztek. Már fiatal káplán koromban, amikor egy stuttgarti munkásközösségben dolgoztam, és a zsinat még csak meg sem volt hirdetve, a fiatalokkal való foglalkozás, az iskolai munka és a családlátogatások során nyilvánvalóvá vált számomra, hogy az egyház kívülről oly stabilnak tűnő építményén repedések keletkeztek.

A 60-as évek végén és a 70-es évek elején bekövetkezett áttörés egyáltalán nem is lett volna lehetséges, ha a szép vakolat alatt nem mállott volna a kőfal. A zsinat utáni válság csak felszínre hozta a lappangó, zsinat előtti válságot.

Mindkét oldal készen állt tehát: az Írásból és a régebbi hagyományból, főleg a liturgiából táplálkozó új eszmék, másrészt a régi válsága. Benne volt a levegőben, hogy valami újnak kell jönnie.

A zsinat ajándéka

Ilyen előzmények után érthető, hogy XXIII. János pápa 1959. január 25-i bejelentése — hogy ökumenikus zsinatot és római egyházmegyei szinódust hív egybe, illetve felállít egy bizottságot az egyházból megreformálására — villámcsapásként hatott. A fiatalabbak számára ma már alig hihető, milyen felbolydulást váltott ki ez akkoriban az egyházban, és milyen várakozásokat fűztek hozzá az egyházon kívül is.

A várakozások és remények részben utópisztikusan nagyra nőttek, nem kevésbé a zsinati előkészületek miatti csalódások. A pápa 1962. október 11-i nyitóbeszéde ennek ellenére reménykeltő volt; új idők felvirradásáról beszélt. Nem értett egyet a vészmadarakkal, akik mindenhol csak hanyatlást és pusztulást jósoltak. Amikor másnap Liénart lyoni és Frings kölni bíboros keresztülhúzták a kúria terveit, végleg érvényesült, amit azóta gyakran zsinati szellemnek neveznek; az őszinteség, a párbeszéd, a nyitás az egymástól elszakadt keresztény testvérek, valamint a más vallások és a modern világ felé. [...]

Mozgalmas évek voltak ezek, tele az akkori haladó szelleműek és konzervatívok közötti vitákkal. Mindazonáltal az is kiderült, hogy a haladó szelleműek voltak valójában a konzervatívok: ők vallották magukénak a nagyobb és régebbi hagyományt: az Írás, az egyházatyák és a nagy középkori skolasztikusok hagyományát. Ezzel ellentétben az ún. konzervatívok az utolsó két-három évszázad hagyományára hivatkoztak, annak minden megszorító súlyával és megcsontosodásával. A zsinati megújulás tehát nem

valamiféle modernizmus volt, hanem az eredeti forrásokból, a Szentírásból és a régi hagyományból, főleg az egyház liturgikus hagyományából táplálkozó megújulás. XXIII. János pápa megnyitó beszédéhez kapcsolódva a zsinat nagyon pontosan megkülönböztette a maradandóan kötelező hittételeket (hitigazságok) és ezek kifejezési módját. A zsinat pasztorális zsinatnak tekintette magát. Megőrizte a teljes eddigi hagyományt, de nem mereven ismételni akarta, hanem élő módon a jelen problémákra alkalmazni és az élet számára gyümölcsözővé tenni azt.

Sok minden történt: újra felfedezték és gyakorlatilag megújították a liturgiát — újra felfedezték az egyházat, mint Isten népét, az összes hívő egyetemes papságát, a püspöki kar kollegialitását a pápa primátusával és primátusa alatt. A Szentírást ismét minden hitbeli kinyilatkoztatás forrásává tették. Végbement az ökümenikus nyitás, új fejezet kezdődött a zsidósághoz való viszonyban; a misszió maradandó jelentőségének állandó hangsúlyozása mellett elismerték más vallások értékeit. Végül elismerték a modern világ legitim autonómiáját. Ehhez mindenekelőtt a vallászabadságról szóló nyilatkozat meghozatalára volt szükség, ami alapvetően meghatározza a keresztények és az egyház helyét a mai pluralista társadalomban; ez azonban a tradicionalisták szemében napjainkig a fő ütközőpont.

A zsinati nyitás elsősorban nem a világhoz való alkalmazkodást jelentette, hanem a misszió kezdetét az európai és észak-amerikai kontinensen kívül Ázsia, Afrika, és Latin-Amerika népei és kultúrái felé. A II. Vatikáni zsinat volt az első valóban világegyházi zsinat, amely során az északi féltekéről a délire helyeződött a hangsúly. Így viszonylag önállóan fejlődő helyi egyházak jöttek létre Afrikában, Ázsiában és Latin-Amerikában: a katolikus egyház a zsinat által és a zsinat óta még „katolikusabbá” vált. [...]

Mi tehát a zsinat jelentősége? Mi marad belőle a harmadik évezredben? A zsinat megújult látomás az egyházzól. Megújult, de nem új látomás, hiszen az egyház minden évszázadban és minden zsinaton ugyanaz, és mégis állandóan úton van afelé, hogy önmagát és üzenetét jobban és mélyebben értse meg. Az egyház közel két évezreden át élt és szenvedett, prédikált és tanait sok tekintetben megvilágította. De egyszer sem jelentette ki hivatalosan és érthetően, hogy mit gondol saját magáról, mi ő maga. Egyház, mit mondasz magadról? Ez volt az utolsó zsinat nagy kérdése.

Fontos, hogy a választ újra tudatosítsuk, és átültessük a gyakorlati életbe. Olyan egyházkép bontakozik ki, mely nem „fentről lefelé”, de nem is „alulról felfelé” építkezik; sokkal inkább egyedülálló, élő communió-valóság. Isten népe, karizmák, hivatalok és szolgálatok sokszínűségében, egyház, amely mi magunk vagyunk. Olyan egyház képe, amely nem mozdulatlan intézmény, hanem a történelem poros útjain zarándokló Isten népe, amelynek újra és újra szüksége van a megtisztulásra és a megújulásra,

amely nem vész el a rutinfeladatokban, és nem fél az újtól. Olyan egyház képe, amely a sajátjának megőrzése mellett egyház a világban és a világéért; amely a gyógyulás, a remény és a szabadság messiási szentségét hirdeti, s szót emel az emberekért és elvitatathatlan jogaikért, különösen pedig a szegényekért és elnyomottakért. Olyan egyház képe, amely misszionáriusan nyitott a világra, de semmi esetre sem hasonlít a világra; amely Isten szavának és a liturgiának forrásából él és alkot; amely tudja és hiszi, hogy a misztériumból él, mivel végső soron Krisztus teste és a Szentlélek építménye.

Az utolsó püspöki szinódus az összesen 16 zsinati dokumentum üzenetét az alábbi mondatban foglalta össze: „Az egyház — Isten ígéje alatt áll — Krisztus titkait ünnepli — a világ javára”. E program megfelel a négy nagy konstitúciónak, amelyek a zsinati dokumentumok tengelyét és kulcsát adják. [...]

Mindent összefoglalva a zsinat nem tekinthető katasztrófának, hanem a Szentlélek kegyelmi ajándékának az egyház és a világ számára. Olyan lelki és teológiai gazdagság, amelyet csak mostanában kezdünk felfedezni. A teológiai kutatásnak is nagyon sok feladata van még e téren. Természetesen adódik a kérdés: milyen hatása volt a zsinatnak? Tényleg kihajtott-e a vetés?

Fények és árnyak a
zsinat után

A feltett kérdést nem lehet egyszerűen igennel vagy nemmel megválaszolni. A zsinat utáni egyházban egyaránt megtalálható a fény és az árnyék.

A tizenhat dokumentum sok tekintetben fáradságos és gyakran komoly feszültségekkel terhes kompromisszum eredménye. Ennek során néhány dolog félbemaradt, és egyes elvárások nem teljesültek. Mindezek ellenére óriási fellendülést és áttörést hozott az egyház újkori történelmében, amelyben nagy szerepet játszott VI. Pál pápa. Saját korában gyakran félreismerték, manapság azonban egyre inkább az újkor egyik legnagyobb reformpápájának tartják. Történelmi jelentőségű tette volt, hogy elődjének szándékát valóra váltotta; szerencsésen befejezte a zsinatot, és hogy tíz-tizenöt év alatt sikerült a gyakorlatba átültetnie a zsinati reformokat: [...] a liturgia reformját, amely nemcsak a szentmiseliturgiáé, hanem az összes szentségé is; az anyanyelv bevezetését a liturgiába; a spiritualitás és a teológia biblikus és üdvtörténelmi jellegének erőteljesebb kidomborítását; a közös felelősségvállalás testületeinek bevezetését az egyházban minden szinten (egyházközségi testületek, egyházmegyei tagok testülete, szinodusok civilek részvételével, püspöki szinodusok és egyebek); a civilek erőteljesebb felelősségvállalását az egyház életében; a szerzetesrendek, a papi szemináriumok és a teológiai tanulmányok reformját; az ökumenikus közeledést mind a keleti, mind a nyugati elszakadt egyházakhoz stb. Ki akarna mindezekről lemondani? Nem lehetünk elég hálásak Isten Lelkének azért a sok mindenért, amellyel megajándékozott minket a zsinat utáni időszakban. Aki

az egyház zsinat utáni időszakát csak összeomlásnak tekinti, az egyszerűen képtelen érzéklni a Szentlélek működését a jelenkori egyházban. [...]

Mindazonáltal semmi helye nincs egy újfajta triumfalizmusnak. [...] A kijózanodás időszakában egy közel kétezer éves hagyománnyal rendelkező egyház átalakulási képességének korlátáiba ütközünk. Ez a tradíció erősebbnek és ellenállóbbnak bizonyult, mint azt egyes reformerek első felbuzdulásukban gondolták. Ennek következménye — a tradicionalisták egy kis csoportjának tényleges leválása mellett — egy egészen addig ismeretlen polarizálódás az egyházban, amely az egyházon belül tiltakozásokhoz és versengéshez vezetett. [...]

E viták már akkor is meddőkké váltak, hiszen a „haladó” és a „konzervatív” olyan jelszavak, amelyek csak belső tartalmuk figyelembevételével értelmezhetők. Az egyháznak magától értetődően konzervatívnak kell lennie, ha hitének és egységének megőrzéséről van szó. Ez természetesen nem lehetséges tisztán defenzív módon. Csak úgy tudja megőrizni hitét, ha az Evangélium magvát elveti a történelem szántóföldjébe, és teremni hagyja a jelen és a jövő számára. [...]

A zsinat utáni időszakban tehát egyaránt jelen van a fény és az árnyék is. Nem jogos sem a győzelmi mámor és a naiv optimizmus, sem a pesszimizmus és a defetizmus. Hitből fakadó realizmusra van szükség, amellyel felismerjük a Lélek pozitív gyümölcseit, és az utolsó két évtized megrázkódtatásait új missziós kihívásként értelmezzük, azaz a keresztény hit és a modern kultúra új fellendítésének feladataként. Rajtunk áll, hogy a panaszkodást és megrázkódtatást át tudjuk-e változtatni gyógyító megrendüléssé. Ebből a perspektívából kérdezzük: hol állunk ma? Hová tart az egyház II. János Pál pápa vezetésével? Valóban vissza kell-e forgatni a kerekeket?

Az egyház jelenlegi helyzete

A választ szélesebb társadalmi összefüggések tudatában adhatjuk meg. A nyugati világban a 70-es évek végén és a 80-as évek elején ismét nagy változás következett be. Megnőtt a maradandó és a megbízható értéke, sokan nosztalgiával emlékeznek a múltra. Reneszánszukat élik a népi ájtatosságok, s az elvilágiasodás helyébe új vallásos mozgalom lépett, amely sok tekintetben meglehetősen kétesnek is mondható (gondoljunk csak a szekták elszaporodására). Ez a mozgalom érintette az egyházat is: javult a pápi utánpótlás, sok fiatal érdeklődik a katolikus nagygyűlések és az egyházközönségi napok iránt, új szellemi mozgalmak keletkeztek az egyházban, és fokozódott a spiritualitás iránti igény.

Ilyen körülmények között II. János Pál pontifikátusa új szakaszt jelent a katolikus egyház zsinat utáni korszakában. A pápa kezdetektől fogva világosan és egyértelműen a zsinat talaján állt. Aki ezt a pápát reakciónak nevezi, az sem nagy enciklikáit nem olvasta, sem őt nem értette meg. A pápa újra és újra kinyilvání-

totta azon akaratát, hogy megvalósítja a zsinatot. Az emberi jogok egész világra kiterjedő védelmezésével új mértékeket állított fel. II. János Pál ma sok ember számára keleten is, délen is egyike azon keveseknek, akikre reménykedve tekintenek. Az 1989-es fordulat Kelet- és Közép-Európában nemigen lett volna lehetséges a lengyel pápa nélkül. Ennek a pápának ma még világtörténelmi jelentősége van. Ám a világban való hatékonyság feltétele a belső identitás. Ez a pontifikátus tehát az egyházon belül a zsinati eszmék alapján az elmélyülést, a belső stabilizációt és az erőteljesebb katolikus áramlat kialakítását tűzte ki céljául. [...]

Hogy közben a római kúria részéről olyan rendelkezések és döntések is érkeztek, amelyeket az Alpoktól északra nehezen lehetett megvalósítani, és a túlhaladottnak vélt centralizmusba visszaesésként értelmezték, azt aligha lehet vitatni.

Amiről valójában szó van, az a Jézus Krisztus eredeti Lelkéből történő megújulás. Nem az a kérdés, hogy előre vagy visszafelé kell-e haladnunk, hanem az, hogy melyik az előre vezető helyes út.

A római püspöki szinódus 1985 ősztutóján a pápával az élen — anélkül, hogy használta volna a szerencsétlen „restauráció” szót — meghatározta, melyik ez az út: a zsinat teljes, betű és lélek szerinti elsajátítása, befogadása. Egy ökumenikus, a pápa által megerősített zsinat katolikus meggyőződés szerint a legnagyobb egyházi tekintély: az azt megelőző állapotba még a pápa sem térhet vissza. Az ökumenikus zsinat a Szentlélek által az egyház út- és iránymutatója. A szinódus szerint tehát a zsinati folyamat nem ment túl messzire. Ellenkezőleg, azon meggyőződésének adott hangot, hogy az egyház a zsinat megvalósításának még csak az elején tart, és igazi törekvéseinek megvalósítása még a jövő feladata, a zsinat az egyház harmadik évezredbe vezető további útjának Magna Chartája. E megvalósítás nem történhet mechanikusan, csak a változó „idők jelé”-nek és az egyházon belüli új szellemi — lelki impulzusoknak figyelembevételével. Eredeti forrásból történő megújulásról van tehát szó, a ma emberét szem előtt tartva, aki II. János Pál szerint az egyház útja.

A jövő és a zsinat

A II. Vatikáni zsinat jelentősége abban áll, hogy megrajzolta az egyház megújult képét. A látomás megvalósítása mindig a jövő feladata. Meggyőződésem, hogy ha az egyház következetesen az utolsó zsinat által kijelölt úton halad, akkor egyáltalán semmit sem fog elveszíteni eddigi hagyományából. Ellenkezőleg: katolicizmusát teljesebben és élőbbben fogja kifejezésre juttatni, mint az az elmúlt évszázadokban lehetséges volt. Teljes erővel fog tanúskodni a teljes Evangéliumról az egész világon, minden ember számára. Jobban, mint eddig.

Husztai Piroska fordítása

Egy reformzsinat és utóélete

SZENNAY ANDRÁS

Gondolatok harminc évvel a II. Vatikáni zsinat után

Született 1921-ben Budapesten. A bencés rend tagja, 1973-91 között pannonhalmi főapát. A budapesti Hittudományi Kar ny. professzora, a Teológia főszerkesztője. Legutóbbi írását 1995. 9. számunkban közöltük.

¹Vö. Yves Congar: *Heilige Kirche* Stuttgart, 1966. 145. 18. jegyzet

²Vö. Y. Congar: im. 141.

³*Unitatis redintegratio* 6.

⁴LThK *Das zweite Vat.Konzil* II. 71.

⁵Vö.: Szennay: *A népek világossága*, Vigilia 1995. 1. 2—8.

A „reform” szót hallva-olvasva egyházunkban sokan a „reformációra”, illetőleg annak vezérmotívumára gondolnak. „*Ecclesia semper reformanda*” — az egyház mindig reformálásra, megújításra szorul. A közismert kijelentés valószínűleg a kálvinista Voetius teológustól származik, aki a dordrehti zsinaton (1618-19) szállt síkra a gondolatért.¹ Érthető ezért, hogy a katolikus egyházban a folytonos megújulás igényét sokáig reformációs programként tartották számon. Katolikus teológusok régebben a „megtapasztalt” és az „ideális” egyház közti feszültséget azzal igyekeztek feloldani, hogy a Jézus által követelményként elének állított egyházkép és a megtapasztalható valóság közti „szükségyszerű és természetes különbség” az emberi gyarlóság következménye.² Minderről közel négy évszázadon át így gondolkodtak. Érthető tehát, hogy sokakat meglepett, amikor a II. Vatikáni zsinat — különösképp az ökumenikus dekrétum — a „reformálás”, megújítás elvét tette magáévá, hangoztatva, hogy a katolikus egyház „a Krisztus felé vezető zárandokúton erre a folytonos reformra” nyert meghívást.³ E megfogalmazás a nagytekintélyű Josef Feiner szerint egyenértékű az „*ecclesia semper reformanda*” elvével.⁴ És valóban — ez az alapelv lett a vezérmotívuma az egész zsinatnak, illetőleg a zsinat óta megújulni igyekvő egyháznak. Ezzel függ össze, hogy XXIII. János pápa a zsinat célkitűzéseként az aggiornamentót jelölte meg, azaz: az egyházat — a krisztusi alapokra építve — meg kell újítani, „naprakész”, korszerű állapotban kell a világ elé tárni. Természetesen felmerül a kérdés: mit jelent ez a „naprakészség”, ez a „mához igazítás”, reformálás? Milyen reformról, megújításról lehet, sőt kell is az egyház életében beszélnünk? Vajon totális megújításról, vagy inkább a réginek és újnak megfelelő ötvözéséről, integrálásáról van-e szó? Vajon ma, harminc évvel a zsinat bezárása után „befogadtuk-e” a zsinatnak ezt a követelményét, illetőleg a zsinatnak a megújulást szorgalmazó tanítását, vajon magunkévá tettük-e a reformtörekvéseket? Azt talán nem szükséges külön hangoztatni, hogy a *semper reformanda* elv nem időszakos, hanem folytonos megújulási feladatokat jelent az egyház számára.⁵

A megújulás módja

Úgy vélem, elvben senki sem ellenzi, hogy az egyház, annak élete megújításra szorul. Arra viszont az elmúlt harminc év tapasztalata megtanított, hogy „reformon”, „reformáláson”, megújításon mást

és mást értenek. A zsinat utáni — olykor túlzásoktól sem mentes — eufóriát már régen magunk mögött hagytuk. Sokan arról, amit akkor mondtak-írtak, — ma már másként gondolkodnak. Voltak és vannak (sajnos hazánkban is!), akik a zsinat által kívánt reformálási törekvések ellenzői, gátlói, mi több, akik negatívan értékelik a zsinatot.

Két tévedés

⁶ *Das neue Volk Gottes.*

Entwurf zur

Ekklesiologie

Düsseldorf, 1968

Nem sokkal a zsinat után jelentette meg Joseph Ratzinger (ma bíboros, a Hiitani Kongregáció prefektusa, akkor egyetemi tanár) jelentős könyvét,⁶ melyben arról is szól, miképp lehet a megújulási törekvéseket helytelenül értelmezni, végezni. Két fő típust különböztet meg: az egyik radikális visszatérést sürget a kezdetekhez. E felfogás követői előtt az ősegyház, annak élete, gyakorlata áll. Sajátos fundamentalista értelmezéssel Jézus tanítását, szavait betű szerint kívánják követni, elfogadtatni. E szemléletben ma is a korabeli farizeusok betűhűsége jelentkezik. Félve a környező világtól, annak változásaitól, „meg akarják állítani” az életet, hogy a maguk kis világát megmentsék, a maguk önkéntes „gettóját” megvédjék. Ratzinger óva int ettől a mentalitástól. Figyelmeztet, hogy a kizárólagos „megőrzés” életképtelenné tesz. A hit élet, mely csakis az igazságban való kibontakozás során válik életképpé. Szüksége van arra a szabadságra, melyben megvalósulhat. A már-már betegesen „örzök” folytonos csatározást folytatnak, mert félnek — hogy csak a legújabb korra utaljunk — a „modernizmus” újraeledésétől. Akik erre vállalkoznak, olyan megmerevedett hagyományoknak válnak fenntartóivá, melyek mozdulatlanságukkal az életet, a továbbélés lehetőségét gátolják.⁷

⁷Vö. a *Dei Verbum* zsinati dokumentum dinamikus hagyomány fogalmát.

E restauratív törekvéseknek — ugyancsak hibás szemléletből fakadó — ellentéte a *másik* téves út. Alapelve a világhoz való túlzott alkalmazkodás. Mindazt, ami a statisztikailag felmért átlagvéleménnyel ellenkezik, ami a mai ember gondolkodásától távol áll — sutba kell dobni. Sajátosan liberális és feltétlenül téves ez a szemlélet, mely nemegyszer agresszív gyakorlattá válik. Követői hajlamosak rá, hogy előbb-utóbb a hitből, annak igazságtartalmából lassan mindent kiszűrjenek, ami a mai embernek nincs ínyére. Ezen az úton az evangéliumi hit, életszemlélet már nem a világ kovászává, hanem zaklató-zavaró tényezővé, lassan fölöslegessé válik. Ellentétben az előbbi „farizeusi” magatartással ezt a felfogást és gyakorlatot — Ratzinger szerint — „szaduceusi” törekvésnek nevezhetjük. Ugyanakkor azonban azt sem feledhetjük, hogy ez a törekvés gyakran helyes igényeket is rejtett magában. Meg akarta szabadítani az egyházi tanítást és az élet gyakorlatát régies (például feudális, barokk) formáitól. A hit és az élet közti kapcsolat elmélyítésén fáradozott, az egyházi élet „belterjességét” igyekezett feloldani. Sajnos a szélsőségesek „a fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntötték”.

A reformtörekvés célkitűzése világossá tenni, hogy az egyház Krisztusban egybegyűlő szeretetközösség. Jel és eszköz, mely Krisztus felé mutat, Őfelé vezet.⁸

Az egyház helyes és szükséges megújítása

⁸Vö. *Lumen gentium* 1.

Az egyház megújítását mindig az őskérügmára visszatekintve, annak szellemében (és nem mereven, betű szerint) kell végezni. Az egyház tanításának és életének újra az első keresztyének szeretetközösségére kell emlékeztetnie. Ez az emlékezés azonban nem válhat romantikus szellemből fakadó, a megélt mától idegen „másolássá”. Az egyház csakis akkor válik valódi „jellé”, ha korunk emberének nyelvét megérti, őt érthető nyelven szólítja meg. Ezt tette Urunk is, míg a földön járt. Úgy válik „jellé és eszközzé”, ha a ma kérdéseire, problémáira nem merev, régi, „iskolás” válaszokat ad. Tudjuk, hogy egyházunk hierarchikus közösség. De arról sem feledkezhetünk el, hogy Krisztus titokzatos teste, melyben minden tagnak, „testrésznek” fontos szerepe, feladatai vannak. Evilági arculata folyamatosan változik, de a változó külsőnek mindig Krisztus igazságát, szeretetét kell tükröznie. Az egyház szent, mert Krisztus felől érkezik és őhöz vezet, de ugyanakkor mindig tisztulásra, megújulásra kötelezett — mind tagjaiban, mind közösségi voltában. Csakis a bűnbánat útját járva, folytonosan „megtérve” lesz képes újra és újra megújulni.⁹

⁹Vö. *Lumen gentium* 8.

Az igehirdetés reformja

Az egyház három vonatkozásában mindig megreformálható, sőt megreformálandó marad: *igehirdetésében* (azaz az Evangélium terjesztésében), *üdvösségre vezető feladatainak végzésében* és a *testvéri szolgálat vállalásában, elmélyítésében*. Sürgős reformálásra szorul az igehirdetés ott és akkor, ahol és amikor már nem az evangéliumi örömhír terjesztését szolgálja. E feladatát semmiféle szociológiai, pszichológiai vagy egyéb tudásanyag nem pótolhatja. Feltétlenül reformra szorul az az igehirdetés, mely már nem a felajánlott üdvösségről, nem a hitből, reményből és szeretetből táplálkozó életről, nem az élet kapuját feltáró Krisztusról ad hírt.

Az üdvösség és a testvéri szolgálat

Az egyház *üdvösségszolgálatáról* csak ennyit: Isten nem száműzni, nem elutasítani akarja a keresőket, a tévelygőket, hanem várja haza, atyai otthonába. A „hazavezetés”, a felemelő, szerető Istenről szóló jóhír az egyháznak Krisztustól rábízott legfelelősebb szolgálata. A füstölgő méceszt nem szabad kioltani, a töredező nádszálat nem szabad kettétörni.¹⁰

¹⁰Vö. Iz 42,3

A *testvéri szolgálat* fokmérője: valóban megélik-e az emberek, hogy testvérek Krisztusban? Püspököknek, papoknak és világiaknak ezt a testvériséget kell a világ elé tárniuk. Csakis a testvéri szeretetközösség megtapasztalása, az ezzel végzett evangelizálás tárja ki a kaput a még kívülállók, a keresők, az úton járók előtt.¹¹

¹¹Vö. K. Lehmann:

Neuer Mut zur Kirche sein Freiburg, 1982. 33.

Természetesen a reformnak nemcsak a meglévő tévedéseket, a helytelen gyakorlatot kell korrigálnia. Kihívás ez új feladatok vállalására. XXIII. János pápára utalva: épp ebben áll az „aggiornamento”, az idők jeleit figyelő „korszerűsítés”. A reform a mindenkori mának szellemi-lelki igényeit, megújulási vágyát, feladatait tartja szem előtt, és igyekszik a holnap „korszerű” egyházát kialakítani.

A II. Vatikáni zsinat — mint reformzsinat

¹²LThK Das II. Vat.
Konzil, II. 72.

A harminc éve zárult zsinat tudatosan indította útjára az időszerű és szükséges egyházi reformot. Karl Barth, a neves protestáns teológus a zsinat után tömören így fogalmazott: „Ha valamelyik, hát ez reformzsinat volt.”¹² S ami különösen figyelemre méltó: a reformot nem külső tényezők, nem evilági igények kényszerítették az egyházra, az egy lassan beérő megújulási folyamatnak volt a gyümölcse. Aligha kételkedhetünk abban, hogy XXIII. János pápa — ahogyan azt alázatosan maga mondotta — nem egyéni törekvéseinek megvalósítására, hanem a Szentlélek „sugallatára” hívta egybe a zsinatot. Természetesen az egyház belső életének problémái és az átalakulóban lévő világ szintén közrejátszottak abban, hogy a pápa felismerje az „idők jeleit”, követelményét. „Az emberiség jelen fejlődési fázisa — mondotta a pápa megnyitó üzenetében — és az új rend kialakításának feladatai, mindezek közrejátszottak a zsinatot összehívó döntésben. Az egyháznak fel kellett vértéznie önmagát, hogy a változó világban ne csak hangját hallassa, hanem hogy reális dialógusba kezdjen a mai világgal.”

Azt sem a pápa, sem más „bennfentes” nem tudhatta, hogy a zsinat milyen erővel fog kibontakozni. Az előre elkészített, a régi „iskolás” teológia gondolatvilágát tükröző tervezetek — nem egyszer drámai fordulatok között — szinte teljesen háttérbe szorultak.

Az egyháztörténészek a késő utókorban bizonyára el fognak csodálkozni azon, hogy mennyire reformra, megújulásra kész közösséggé alakult át a zsinati atyák kezdetben inkább hagyományörzőnek mutató együttese. A zsinaton a „leghivatalosabb” egyház felszámolt számos megmerevedett felfogást, módosított megújításra váró gyakorlatot, korrigálta, reformálta az évszázadok során lassan „deformálódó” egyházi életet. Húsz évvel a zsinat után állapította meg Walter Kasper, tübingeni professzor (azóta rottenburg-stuttgarti püspök), hogy „a jövőben már nem vezethet út a zsinatot megelőző korba. Még akkor sem, ha a legfőbb egyházi vezetés ezt akarná, mert nem lenne rá képes. De valójában ezt nem is akarhatja, nem teheti meg.”¹³

¹³Theologie und Kirche,
Mainz, 1987. 288.

Szemléltetésül néhány példa:

a) Az egyházzól szóló dokumentumnak (*Lumen gentium*) alapmotívuma a *communio* gondolata volt. Ez a szemlélet elsősorban nem a külső struktúrák változtatásában látta a megújulás biztosítékát. Mélyebbre nézett, az egyháznak Krisztus felől érkező és őfelé mutató lényegét akarta a világ elé tárni. A zsinati *aggiornamento* lényege éppen abban áll, írja Walter Kasper, hogy maga mögött hagyta az egyház közel négy évszázadon át domináló intézményes-jogi-strukturális szemléletét, és a hitben megragadható misztériumra irányította a figyelmet. A zsinat szemében a spirituális dimenzió fontosabb volt a hagyományos „intézményörző” gondolkodásnál.

b) A püspöki, sőt a még szélesebb horizontot átölelő *kollegialitás* elvének újraélesztése — annak számos következményével — a zsinati reform egyik fontos gondolata volt. A katolikus egyháznak ez a „kitáguló” szemlélete egyben előkészítője volt az ökumené minél átfogóbb érvényre juttatásának, a „nagy keresztény család” Krisztusban megújuló egységére irányuló törekvésének.

c) Az egyház a zsinaton ablakot tárt a világ felé, újra akarta gondolni, értékelni a *világgal való kapcsolatát*. Érdekes megjegyezni, hogy *Az egyház a mai világban (Gaudium et spes)* dokumentumnak még csak vázlata sem szerepelt az előkészítő tervezetek között. A zsinati atyák azonban hamarosan arra a meggyőződésre jutottak, hogy az önmagát megújítani kívánó egyháznak *párbeszédet* kell kezdeményeznie a rohamosan változó világgal. Már nem csupán „tanítók” akartak lenni, hanem egyre jobban figyeltek a világ, az emberek kérdéseire, jogos igényeire, az „idők jeleire”. Felkínálták az egész emberiségnek az Evangélium üzenetét, de alázatosan azt is elismerték, hogy a világ minden problémájára nem tudnak választ adni. Ugyanakkor közös kereséssel, őszinte szeretettel igyekeztek a problémákra helyes megoldásokat keresni.

d) Az egyház a zsinaton — története során először — elismerte *a tudományos kutatás, a világ értékeinek sajátos autonómiáját*, lemondott régi idők „gyámkodásáról”. Joseph Ratzinger a zsinat után hamarosan megállapította: keresztény módon, mindig a tárgyi követelményeket szem előtt tartva lehet és kell cselekedni. A közvetlen egyházi beavatkozás nem egyszer téves. Szem előtt kell tartani az Isten országának és a világ dolgainak különféleségét. Ha ezt nem tennénk, ellene mondanánk a helyes és szükséges megkülönböztetésnek.¹⁴

A világ értékeinek szem előtt tartása azonban nem lehet annak *túlzó* fejlődéshitnek, eufóriának az igazolása, mellyel a zsinat után eltelt három évtized során több kommentátor közvetítésében találkozhattunk.¹⁵ Ha az egyház valóban osztozni akar az emberiség gondjaiban, ügyelnie kell a fejlődés eredményeire, de buktatóira is. Az emberiséggel, annak legjobbjával együtt kell figyelnie az „idők jeleire” (GS 4.), és azokat az Evangélium fényében kell értelmeznie.

e) A zsinat számos „új hangvételtű” *teológiai-lelkipásztori megfogalmazást* tett közzé. Lehetőségeink keretei között csak egy fontos témát emelünk ki: hogyan gondolkodott a zsinat *a keresztény házasságról*?

Amit *Az egyház a mai világban* lelkipásztori konstitúció 47-52. szakaszaiban a zsinat a szexualitásról, a házasságról és a családról megfogalmazott, az számos tekintélyes magyarázó szerint valódi „áttörést” jelentett. Ez három tézisben foglalható össze. 1. A házassági szeretetnek és az azt kifejező elmélyítő szexuális kapcsolatnak harmonikus egybeötvozésére van szükség. A zsinati tanítás a házasság céljainak alá- és fölérendeltsége helyett azokat mint egymást kiegészítő tényezőket hozta összhangba. 2. A fiziológiai szemlélet háttérbe szorult az egész embert átfogó szere-

¹⁴Vö. Konzil IV. Die letzte Sitzungsperiode des Konzils Köln, 1966. 48.

¹⁵Vö. II. János Pál *Sollicitudo rei socialis* enciklikájával 27-40.

tetkapcsolat mögött. 3. A gyermekvállalás felelős emberi döntésből fakad. Természetesen nem az emberi önkénynek, hanem a felelős szülői elhatározásnak kell elsőséget adni. Az Isten előtti felelős lelkiismereti döntés a házastársakban a kölcsönös szeretet elmélyítését is szolgálja. „Nem azonos ugyanis, ha az ember arra keres választ, hogy cselekvése a »természet rendjének« felel-e meg, vagy ha azt tartja szem előtt, hogy felelősséggel tekint arra az emberre, akivel házastársi kapcsolatot fűzi össze. Ezt a felelősséget Isten szavához kell igazítani, ahhoz a személyes isteni szóhoz, amelynek Krisztusban mindnyájunkat felemelő szeretete ősjele a házastársi szeretetnek is.”¹⁶

¹⁶Konzil IV. 850 sköv.

Sajnálatos, hogy a zsinat ennek a szemléletváltozásnak gyakorlati következményeit már nem fogalmazta meg. A további problémák tisztázására VI. Pál bizottságot állított fel. A konkrét válaszokat a *Humanae vitae* enciklika tartalmazta, mely a zsinat elvi megállapításait megismételte, de a nyitva hagyott kérdéseket — melyeken szakemberek, lelkipásztorok és a házasságban élő világiak azóta is sokat vitatkoznak — a „hagyományos” fiziológiai-biológiai szemlélet szelvében tárgyalta. Más szóval: a zsinat előtti felfogást tette magáévá. Ismerve számos püspök, teológus, lelkipásztor és nem utolsósorban a keresztény házastársak véleményét, a probléma még bizonyára nincs végleg levéve az egyházi tanítóhivatal napirendjéről.

A reformzsinat recepciója

¹⁷Németül: *Die Rezeption des II. Vatikanischen Konzils*
Düsseldorf, 1985.

Húsz évvel a zsinat után, 1985-ben jelentős francia, német és olasz teológusok tollából *A II. Vatikáni zsinat recepciója* címmel vastag kötet jelent meg.¹⁷ A kötet a zsinat befogadásának kezdeti dinamikus lendületét, majd ennek lassú ellanyhulását mutatja be. A kötetben több szerző elemzi azokat az okokat is, melyek lassították a recepció folyamatát. Daniele Menozzi, a bolognai egyetem egyháztörténet-professzora tanulmányában tények feltárásával igazolja, hogy már négy évvel a zsinat után erős zsinatellenes hangulat, sőt mozgalom kezdett kibontakozni. A két évtized alatt folyamatosan megnyilvánuló „ellenállást” anti-zsinatnak minősíti. A mozgalom egyre inkább melegágyává vált annak a tradicionalista törekvésnek, melynek később egyik, az exkommunikáció sorsára jutott vezetője Lefebvre érsek volt. Menozzi arra természetesen nem vállalkozott, hogy „látnokként” nyilatkozzék, milyen irányt fog venni az „anti-zsinati” törekvés. Kétségtelen, hogy ma, harminc év után is vannak követői (sajnos, néhány teológust hazai egyházunkban is közéjük lehet sorolni). VI. Pál és II. János Pál pápák ismételt, olykor erőteljes hangvételű megnyilatkozásaikban a zsinat tanítása mellett kötelezték el magukat. Ennek ellenére ma is akad jónéhány kritikus, aki az egyházon belül felmerülő problémák kiváltójának a zsinatot tartja. Sokan szólnak-írnak egy III. Vatikáni zsinat lehetőségéről, sőt szükségességéről. A félreérthetetlenül kisebb tábor azért tart rá igényt, hogy „korrigálja”, netán visszavonja a zsinat tanítását. Jóval

többen viszont úgy vélik, hogy folytatni kell mindazt, amit a zsinat elkezdett. Kiegyensúlyozottabb szakemberek azonban még a gondolatát is visszautasítják az ilyen törekvésnek (Y. Congar, W. Kasper), hangoztatva, hogy a II. Vatikánum határozatainak fokozatos megvalósításához, szellemének elmélyítéséhez évtizedekre lesz még szükség.

És ma . . . ?

Az egyház olyan isteni alapítású, de emberekből álló közösség, melynek folytonosan meg kell újulnia — semper reformanda. Ennek tudatában ma is szembe kell néznie korunk kihívásaival, meg kell hallania a felé érkező kérdéseket, érzékenyen kell reagálnia a küszködő emberek problémáira. Az egyház élete sohasem tűrhet el semmiféle statikus, megmerevedett állapotot. Az egyház története nem állt meg 1965. december 8-án. Új kérdések merültek fel, új problémák jelentkeztek. Mindezeket az élő hagyomány, Isten írott Szavának és a szaktudományok eredményeinek ismeretében kell vizsgálni, válaszokat kell keresni és adni, a jelentkező feladatokat el kell végezni.

Megoldásra váró problémák

A megoldásra váró problémák közül csak néhányat említünk. A zsinat minden megkeresztelt hívőben tudatosítani kívánta, hogy *Isten népéhez, az élő Krisztus-közösséghez* tartozik. Ebben a „népben” különféle szolgálatok, hivatalok, karizmák hatékonyak. A zsinati tanítás azonban — sajnálatos módon — nem tisztázta kellőképp az „általános” és a „szolgálati” papság kapcsolatát, egymáshoz rendeltségét. E probléma világos kifejtése a zsinat utáni teológiának lett és lesz a jövőben is feladata. A veszély ugyanis kettős: a kettőnek „egybe mosása” a laikalizmus, merev szembeállítás pedig a „klerikalizmus” szemléletét és gyakorlatát rejt magában. A felhatalmazások, jogok és köteleességek pontos meghatározása (nem csupán helyi elképzelések szerinti „megoldása”) és a kialakítandó gyakorlat az egész egyház megújítását fogja szolgálni. De ami még ennél is fontosabb: a közös felelősség és közös munkavállalás szándéka és gyakorlata nélkül semmiféle teológiai-jogi tisztázás nem lesz képes a meglévő feszültségeket feloldani, a kívánt megújulást előbbre vinni.

A további vizsgálódásnak jó alapja lehet az új kódex 208. kánonja: „Krisztusban való újjászületésünk folytán az összes krisztushívő között méltóságuk és cselekvésük tekintetében egyenlőség uralkodik, így mindnyájan együttműködnek Krisztus testének építésében, ki-ki a maga állapotának és feladatának megfelelően.” A kánon a mai „zűrzavaros” és nem egységes gyakorlatban elvi eligazítást ad, buzdít a papság és a világiak közös munkájára, felelősségvállalására.

Róma és a helyi egyházak kapcsolata

Egy másik fontos, az egyház belső életét érzékenyen érintő probléma, mely további tisztázásra vár: *a római egyházi vezetés és a helyi egyházak kapcsolatának, viszonyának pontosítása*. Mind a centralizusból, mind a túlzó decentralizációs törekvésekből komoly nehézségek támadhatnak. A zsinat ugyan „felértékelte” a helyi egyházakat, elismerte azok fontos feladatait, az elmúlt harminc év számos eseménye azonban (például a belső feszültségeket

okozó püspökkinevezések, a széles bázis nélkül működő és határozathozatalra illetéktelen római püspöki szinódusok, stb.) aligha tartotta és tartja szem előtt a zsinati elvi megfogalmazást, illetőleg az abból levonható gyakorlati következtetéseket. A „communio” tudatának, átélésének hiánya csak hátráltathatja a zsinat egyik alap gondolatának realizálását. Az „egység a sokféleségben” gondolata még mindig belső feszültségek forrása.

Kétségtelen, hogy a II. Vatikánum — visszanyúlva az egyház eredetéhez, a forrásokhoz — megújított, „reformált” egyházképet állított a krisztushívők közössége elé. Sajnos, ez az egyházkép még mindig ismeretlen, sőt nemegyszer idegen Isten újszövetségi népének számos tagja számára.

A totalitárius rendszerek — reméljük, hosszú időre — a múlt szomorú emlékei. De változatlanul figyelmeztetnek: intenzív munkával kell közreműködnünk abban, hogy *a keresztény hit és erkölcs alapelvei a társadalmi alakulások és átalakulások során érvényre jussanak*. Erre azonban csak akkor kerülhet sor, ha végleg magunk mögött hagyunk mindenféle hatalmi igényt és gyakorlatot. Ez nemcsak az egyházi vezetők, hanem minden, a társadalom életében kisebb-nagyobb szerepet vállaló keresztény szemléletváltozását is igényli.

A zsinaton az egyház fel- és elismerte a földi valóságok sajátos autonómiáját. Sajnos ez máig sem eredményezte azt, hogy az egyház a különféle *szaktudományok képviselőivel előítéletmentes dialógust* folytasson. Számos „modernnek” mondott szaktudomány képviselőjével ezt a párbeszédet nem is képes folytatni, mivel vezetői, teológusai, de nemegyszer még világi munkatársai sincsenek kellőképp felkészítve, illetőleg felkészülve a szakszerűen folytatott párbeszédre (például a géntechnológia, az emberi organizmusról szerzett újabb ismeretek, stb.). Sajnálatos lenne, ha több hívő, de egyszersmind szaktudományát is jól ismerő tudós az egyház ilyen dialógusképtelensége miatt, nem ugyan hívő meggyőződésétől, de az „intézményes”, olykor csak néhány római teológus által képviselt egyháztól eltávolodnék. Így hit és tudomány képviselői között egyre nagyobb lenne a távolság, nem csökkennének a teológiai kutatás területén még kellően fel nem tárt „fehér foltok”.

Az egyházat, ha valóban együtt érez a világgal, az emberekkel, azok „örömeivel és reményével, gyötrelmével és gondjaival” (GS 1.), óriási felelősség terheli. Talán mindenekelőtt abban, hogy *az emberi jogokat, az emberi méltóságot* sohasem a politikai-társadalmi hatalmon lévőkkel való „szövetkezésben” vizsgálja, hanem „prófétai” megnyilatkozásaival, hitelreméltó magatartással védelmezze. Az egyháznak nem szabad kivonulnia a közéletből, ellenkezőleg, sikkra kell szállnia az elnyomottak, üldözöttek, szegények jogaiért, a szociális igazságosságért. Ezt azonban csak akkor teheti majd hitelesen, ha a szociális igazságtalanságokat sorai között is felszámolja.

A megújuló egyház fontos „kifelé” végzett feladata (számos egyébbel együtt), hogy *örködik a teremtés rendjén*, az Isten által

A házasság és család védelme

életbe szólított „szép és jó” világon. „A hívőknek az egészségesebb világért vállalt kötelezettségei istenhitből, a Teremtő iránti tiszteletből fakadnak” (II. János Pál 1990. jan. 1-jén). Ha nem így lenne, aktív részt vennénk „modern világunk” egyik legnagyobb botrányában.

Az egyetlen „botrány”, amivel az egyház — régen is, ma is — a világ elé állhat, sőt, amit vállalnia kell: az Evangélium jóhírének, Krisztus üzenetének közvetítése — még akkor is, ha ez számos kortársunk számára, mint már Szent Pál korában is volt, ostobaság vagy botrány.

Az egyház nemcsak tanításában végzi ezt a feladatát, hanem segítőkész *szolgálatában* is. A túldifferenciált, „túlfinomított” kazuisztikus házassági morál, a szexualitás problémáiba való belemeredés régen is, ma is csak árthat e szolgálatnak. Nem elég, ha az egyház a házasság, a család „intézményét” védi. Ennél többet kell tennie. *Lelkipásztori segítséget kell nyújtania* az életútjukat elrendezni kívánó fiataloknak, az elvált újráházasodottaknak.

Utódokat nem elég a fizikai életbe szólitani, azokat felelősen kell vállalni és a keresztény életre nevelni. Semmiféle „hivatalos” kijelentés, tanítás nem veheti le az emberek válláról a személyes lelkiismereti felelősség terhét. Joseph Ratzinger a *Gaudium et spes* megjelenése után szinte prófétai módon nyilatkozott a dokumentum 16. szakaszáról: „...a lelkiismeret szava a pápa és az egyházi tekintély megkötő szava fölött áll. Ennek a lelkiismereti döntésnek kell elsősorban engedelmeskedni”¹⁸. A zsinat ezeket mondja: „Az ember tudata mélyén olyan törvénnyel találkozik, amelyet nem ő szabott meg önmagának, s amelynek engedelmisséggel tartozik . . . olyan törvény ez, amelyet Isten írt az emberek szívébe . . . szerinte fogják megítélni” (GS 16.). A valódi engedelmeség ezért sohasem egyfajta totalitárius, minden esetben számonkérő akarat alá veti önmagát, hanem saját lelkiismeretében mérlegel, s ezt követően cselekszik. A megújulni akaró egyház súlyos kötelezettségei közé tartozik, hogy az őszintén kereső-kérdező emberek lelkiismereti döntéseinél ne eleve csak kötelezzen, hanem *a szabad döntéseknél segítséget nyújtson*. Ezt teheti érveléssel, ajánlással, de csak a legritkább esetekben kemény előírásokkal. A csakis tekintélyvel nyugvó, elvont kijelentéseket, előírásokat nemcsak a mélyen gondolkodó teológusok, a rábízottakkal foglalkozó lelkipásztorok, hanem a hívek tömege sem képes — érvek hiányában, a tapasztalati étellel ellentétesen — elfogadni, követni.

Az elváltak segítése

A zátonyra futott házasságok száma — sajnálatos módon — egyre növekszik. Az egyháznak az érintettek számára lelkipásztori segítséget kell nyújtania. Ma már ezt a „hivatalos egyház”, a tanítóhivatal számos püspöke, nagyszámú lelkipásztora is szükségesnek tartja.¹⁹ Az egyház reformja nemcsak újszerű megfogalmazásokat igényel, hanem mindenekelőtt az embereknek lelki ínségéből való felemelését, az egyházi közösségben való megerősítését, ha szükséges, az abba való visszavezetését. Nemcsak a házasság felbonthatatlanságát kell hirdetni, hanem Jézus felemelő irgalmát is gyakorolni kell.

¹⁸Vö. LThK, *Das II. Vat. Konzil* III. 328.

¹⁹A számos nyilatkozat közül a három német püspök — Oskar Saier, Walter Kasper és Karl Lehmann — közös pásztorlevelére utalunk. Vö. *Teológia* 1994. 1.

A házasság és a család eredete és alapja az emberi társadalomnak,²⁰ ezért a megújulni kívánó egyház súlyos kötelessége, hogy segítséget nyújtson a válságba jutott házaspároknak, a szét hullás előtt álló családoknak. S mivel ez a feladat számos esetben lehetőségeit és erőit felülmúlja, ezért segítséget kell nyújtania akkor is, amikor a házasságok már zátonyra futottak, amikor egy-egy házasság már „meghalt”. Az újra és újat kezdők túlnyomó többsége sem az Istennel, sem az egyházzal nem akar szakítani. Végzetessé válhat azonban a helyzet, ha megbélyegzetteknek, kitaszítottaknak kellene magukat érezniük.

Tanulni kell a hibákból

A II. Vatikáni zsinat a 20. század egyháztörténetének meghatározó eseménye volt. A mögöttünk lévő emberöltőnyi idő már feljogosít rá, sőt igényli is, hogy a zsinat recepciójának kissé vontatott jellegéből levonjunk néhány következtetést, a hibákból tanuljunk. Csak néhányra utalunk:

1. Az elmúlt harminc év a világegyházban, így hazánkban sem volt elég, hogy a zsinati tanítás kellőképp ismertté váljék. A II. Vatikánum még ma is sokak számára „idegen”. Akadtak olyan megnyilatkozások is, hogy „nem érdekel a zsinat, én katolikus akarok maradni”. Természetesen az ilyen kijelentéseknek nincs nagy jelentőségük. De annak már igen, hogy a zsinati tanítás kelendő ismerete nélkül a zsinatra való unos-untalan hivatkozás sokak szemében ellenszenvenessé tette a II. Vatikánumot. Akadtak, akik a „zsinat szellemére” hivatkoztak, de nem ismerték a hiteles szöveget, mások a zsinat valódi szellemét képtelenek voltak magukévá tenni, mert nem tudtak a dokumentumok mozdulatlan, merev betűje mögé nézni. Kellő ismeretek híján nagy a veszély, hogy a zsinat élő és éltető gondolatai lassan a ködös múlt homályában tűnnek el. A dokumentumok szövegét nem lehet „lazán” kezelni, azokat meg kell ismerni, azokban el kell mélyedni, azokról meditatálni kell. Feltétlenül a súlyos hibák, mulasztások közé sorolandó, ha a teológiai fakultásokon a papi utánpótlással és világi hallgatókkal nem ismertetnék kellőképp a zsinat tanítását.

2. Semmiféle zsinati tanítást (de még a kinyilatkoztatott szöveget sem!) lehet „légmentesen” be- és elzárni, „konzerválni”. Amint a kinyilatkoztatás él és az egyház értelmezésében kiteljesül, épp így történik ez a zsinati tanítással is. Ez sem tartalmaz kész megoldásokat, „recepteket”. A kinyilatkoztatás fényénél, az egyházi tanítóhivatal irányítása mellett az egész zsinati tanítást kell vizsgálni. Mennyi visszaélés, félremagyarázás történt már például az *Ökumenikus dekrétum* 11. pontjának az „igazságok hierarchiájáról” szóló tanításával kapcsolatban! Sokan könnyen elfeledkeznenek róla, hogy az igazság akkor is igazság marad, ha „lejjebb áll” a hierarchikus rangsorban.

3. A zsinat fontos tanítást tett közzé a világgal folytatott párbeszédről. Természetesen ez a dialógus nem végezhető bizonyos „kockázat” vállalása nélkül, ezért komolyan fel kell készülni a párbeszédre. Nem elég a készség, a nyitottság — a felkészületlenség, a naiv

jóhiszeműség „életveszélyessé” válhat. A „másképp gondolkodókkal” csakis alapos tárgyi ismeretek birtokában lehet találkozni. S ami még ennél is fontosabb: az Evangélium hiteles képviselétével kell a teljes igazság, a mindig nagyobb Isten felé mutatni.

A dialógus során sebeket is lehet ejteni és kapni. Mindkét lehetőség ok vagy ürügy lehet arra, hogy a párbeszédben részt vevő magát a zsinatot utasítsa el. A kellő felkészültség hiánya, netán a szeretetlen magatartás sokakat a recepció „küszöbénél” állíthat meg, fordíthat szembe a zsinattal. Akadnak sokan, akik a fáradságos, komoly munkát igénylő dialógustól félve inkább a „biztonságos gettóba” vonulnak. Mások keresztény identitásukat féltik, ezért a zsinati tanítással egyszerűen nem foglalkoznak. Az ilyeneknek tartsanak komoly lelkiismeretvizsgálatot: vajon nem a szűk-séges ismeretek hiánya miatt kell-e inkább szégyenkezniük?

A sok közül csak három lehetséges okra mutattunk rá, melyek a zsinat recepcióját megnehezítik. Mindennél fontosabb azonban, hogy meggyőződésünkkel váljék: a II. Vatikánum nem csupán néhány esztendőre (1962-65) korlátozódó esemény volt, hanem egyházunknak folyamatos munkára felszólító életmegnyilvánulása. Megújulásra szólított fel harminc éve, és ezt igényli ma is. Bár számos eredményét, jótékony hatását folyamatosan tapasztalhatjuk (például az új egyházkép, a liturgia megújítása, a világjak „felértékelése”, stb.), hosszú évekre lesz még szükség, hogy a zsinat az egyház közkincsévé váljék. Kizárólag határozatokkal, írott dokumentumokkal csak keveset lehet elérni. Közös munkára, felelős közreműködőkre van és lesz ezután is szükség. És ne feledjük: fontos a lelkesedés, az igyekezet, de bármilyen, a zsinatra hivatkozó „forradalmasító” törekvés nemcsak a zsinatnak, de egyházunknak is rontaná hitelét. XXIII. János pápa sokat emlegetett aggiornamentója ma is feladat az egész egyház számára. Az egyház folyamatos reformra, megújulásra szorul. Hogy erre képes legyen, lelkiismeretvizsgálatot kell tartania, s ennek végzése során vizsgálnia kell az idők jeleit. János pápa víziója az egyház új pünkösdjét tartotta szem előtt. Az egyház a II. Vatikáni zsinaton kitárult a Lélek előtt, és ügyelt annak — földi jelenségekben, eseményekben is megnyilatkozó — indíttatásaira. Napjainkban mintha ez a megújulási folyamat megtorpant volna. Talán azért, mert nem tárulkozunk ki eléggé a Szentlélek előtt, mert mintha olykor elfelejtenénk: a betű gyakran öl, csakis a Lélek az, aki éltet. A zsinat recepciója, életté váltása, a megkezdett úton való előre haladás, az idők jeleinek számbavétele — mindez jelenti az egyház megújulását. Az egyház Krisztus újrájövetelig: semper reformanda.²¹

²¹Vö. Y. Congar: *Der Heilige Geist* Freiburg 1982. 153.

Befejezésül VI. Pál pápának 1973-ban elhangzott szavait idézzük: „A zsinat elmélyült krisztológiáját és ekkleziológiáját a Szentlélek kultuszának felújítása kell, hogy kövesse. Ez a zsinat tanításának pótolhatatlan és elmaradhatatlan kiegészítése.” A Szentlélek erejében — minden gyarlóságunk, mulasztásunk és vétünk ellenére — egyházunk tovább tud lépni a megújulás útján.

Visszatekintés János pápára

ÖRSY LÁSZLÓ

Összefoglalás mindarról a jóról, amit általa kapott az egyház

Született 1921-ben Székesfehérvárott. A Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Karán doktorált. 1943-ban a Jézus Társaság tagja lett. További jogi és egyházi jogi tanulmányait Oxfordban és Rómában végezte. Nyugalmazott egyetemi tanár. Legutóbbi tanulmányát 1995. 1. számunkban közzöltük. Ezt az írását XXIII. János pápa halálakor jelentette meg az America című lapban, 1963-ban.

János pápa a halála előtt néhány nappal, amikor a római sajtó már a végtelen fájdalom kifejezéseivel volt tele, az Apostoli Palota harmadik emeletén így köszöntötte titkárát: „Öröm töltött el, amikor jelezték: indulunk az Úr házába!” (Zsolt 121,1). Elhaló hangja — milyen szépen zengett ez a hang a Szent Péter-székesegyházban! — Szent Pál szavait visszhangozta: „Szeretnék elköltözni, hogy Krisztussal egyesüljek” (Fil 1,23).

Angelo Giuseppe Roncalli, XXIII. János pápa, a jó szolgá megteremtéséhez, és számat adott sáfarkodásáról. Nem kétséges, bőven megsokszorozta a rábizott talentumokat, és most már vendég azon az örök menyegzőn, amely felé olyan féltő gonddal terelgette nyáját. Útja befejeztével most jogosan tehetjük fel a kérdést, melyek voltak főbb céljai, pontosabban mennyi jót adott általa Isten egyházának.

Pápaságát talán így jellemezhetjük legjobban: XXIII. János személye révén Isten hozzákezdett egyháza megújításához, és a világot új Pünkösdi szele rázta meg. E megújulás lezárulása talán éppen a kezdet.

Korábban egy-egy új pápa megválasztásakor többé-kevésbé előre lehetett tudni, hogy uralma idején az egyház életében milyen események várhatók. XII. Piusz például tökéletesen megfelelt mindazok váráhozásának, akik Eugenio Pacellit választották Péter trónjára. János pápa esetében a dolgok egészen másképp alakultak. Már hajlott korában vette vállára a pápaság terhét, és sokan nyíltan állították, hogy nem is fog ártani az egyháznak egy nyugalmas időszak, amíg feldolgozhatja XII. Piusz pápa mélyen konzervatív tanítását. Ez a nyugalmas időszak azonban nem következett el. A következő öt évben forgószél söpört végig az egyházon.

A történelem folyamán az egyház még talán soha nem végzett olyan mélyreható és alapos lelkiismeretvizsgálatot, mint János pápa működése kezdetén. A zsinat meghirdetésekor minden püspököt, apátot, egyetemet és kongregációt arra kértek, vizsgálják meg, mit kellene megújítani az egyházban, és tegyenek javaslatokat a változtatások mikéntjére is. A javaslatok özönlöttek Rómába, és ezekből válogatták össze a zsinat anyagát. A lelkiismeretvizsgálat haszna a zsinaton tűnt ki igazán; minden kérdést megvizsgáltak, és számtalan javaslat született a bajok orvoslására.

**Egyházi
lelkiismeretvizsgálat**

Könnyen lehet, hogy mindent megváltoztatni még olyan intézmény számára is túl nagy feladat volt, amely a Szentlélek erejéből táplálkozott, de így is szembenéztek a valósággal, és javaslatokat tettek arra, hogyan lehet tökéletesíteni Isten Házát.

A zsinat

A II. Vatikáni zsinatot sokan elszigetelt eseménynek tekintik. Egyetlen ülészaka volt, talán lesz még egy vagy kettő (ha a pápa úgy akarja), aztán hazamennek a püspökök, és az egyház élete visszazökken a normális kerékvágásba. Természetesen új liturgiát készítenek, különféle teológiai rendelkezéseket hoznak, amelyek egy időre lefoglalják a hittudósokat, ám a keresztyének — és általában az emberiség — életét nem fogják mélyebben befolyásolni. Többen legalábbis így vélekedtek. Elképzelésük azonban legkevésbé sem felel meg a valóságnak.

A zsinat legfőbb jelentősége, hogy új mozgalmat indított el az egyház életében, olyan mozgalmat, amelyet a Szentlélek ereje élesztett fel, és semmilyen emberi erő sem állíthat meg.

Különösebben élénk fantázia nélkül is könnyen el tudjuk képzelni, hogy a trentói zsinat milyen mértékben befolyásolta az egyház életét: gyümölcseit mind a mai napig élvezhetjük. Ha a püspökök egyházmegyéjükben híven teljesítik kötelességüket, ha a szeminaristákat megfelelően képzik, ha tisztelik a Szentszékét — mindez nagy mértékben köszönhető a trentói zsinati atyáknak.

Négy évszázaddal később a II. Vatikáni zsinat új mozgalmat indított el, amely a következő évszázadokra jelöli ki az egyház életének útját. A püspököknek nem kellett sok rendelkezést megfogalmazniuk, de az első ülészakon felmerülő néhány javaslat, illetve azok, amelyeket majd a következő ülészak határoz el (ha a pápa újra összehívja a zsinatot), új lelkületről tanúskodnak. Ez a lelkület inspirálja a Szentszék és a püspökök tetteit, és hosszú időre meghatározza a teológiai képzést is. Pál apostol szellemét tükrözi, aki felülemelkedett a zsidó törvényeken (nem azért, mert önmagukban rosszak voltak, hanem mert gátolták a pogányok megtérítését), és a pogányok és az egész emberiség számára feltárta a krisztusi megváltás isteni titkát. A zsinat egy mozgalom kezdete, és János pápa volt az új Pünkösöd kinyilvánításának isteni eszköze. Ő pedig gyermeki egyszerűséggel engedelmeskedett az isteni sugallatnak.

Az egyház iránti jóindulat

Mindazok, akik az Evangélium magját próbálják elhinteni a pogány és elkereszténytelenedett országokban, jól tudják, nem feltétlenül az a megtérés legfőbb akadálya, hogy nehéz elfogadni a három isteni személy gondolatát. A misszionáriusok gyakran el sem jutnak idáig. Először ugyanis az előítéletek szinte áthághatatlan falát kell áttörniük. Feleletet kell adniuk néhány udvariasan vagy kevésbé udvariasan (esetleg határozottan durván) megfogalmazott vádra, mint hogy a katolikusok türelmetlen fanatikusok, a nyugati kultúrát terjesztik, vagy a gyarmatosítás szelleme vezérli őket. Más összefüggésben az merül fel, hogy a katolikusok nem

törődnek a szegényekkel, nem hisznek a politikai szabadságban, a protestáns országokban pedig gyakran azt hallani, hogy Máriát istenként tisztelik, nem olvassák a Szentírást és így tovább. Az előítéletek, illetve az egyház iránti jóindulat hiánya jelentik lényegében a megtérés legfőbb akadályát.

János pápa megkapó személyisége jelentősen megingatta és bizonyos mértékben legyőzte az egyházzal szembeni ellenséges hangulatot. Széles mosolyával és forró ölelésével minden embert magához akart vonni. Sokak szívében barátságos érzelmek ébredtek az egyház iránt. A misszionáriusok munkáját így Európában, Ázsiában, Afrikában vagy Amerikában is évekre megkönnyítette.

Az egyház lelki intézmény. Lelke maga a Szentlélek. Mégsem kizárólag isteni jellegű, hiszen mélyen emberi vonások is érvényesülnek benne. A Megtestesülés titka van jelen Krisztus Testében, amely nem más, mint Isten népének gyülekezete. Az egyház legfőbb értékei nyilvánvalóan természetfeletti. Ezeket az emberek és emberi intézmények révén azonban földi értékeké kell változtatni, hogy a Megváltó Isten jósága és embersége mindenki számára nyilvánvaló legyen.

János pápa a szó legjobb értelmében véve a Megtestesülés apostola volt. Nem hiányzott belőle a láthatatlan isteni világ tisztelete — olyan mélyen emberi módon hirdette azt, hogy mindenki megértette, és mindenkit vonzott. Nem tartott hosszú prédikációt az alázatosságról, hanem inkább ellátogatott egy híres római börtönbe, hogy találkozhasson a jó (igen, jó!) gyermekekkel, akik „nem jöhetnek el hozzá”. Ha bármelyik barátja súlyosan megbetegedett, a pápa hamarosan megjelent betegszobájában, és örömtől sugárzó arcával könnyítette szenvedéseit. János pápában megvolt a gyermeki egyszerűség: lenyűgözte a természetfeletti, ugyanakkor tökéletesen itthon volt ebben a világban. Emlékezzünk vissza, hogyan viselte betegségét, amely végül teljesen felémésztette: vidám csevegése soha, egy percre sem szűnt meg. Látni kellett volna, ahogyan látogatást tett Olaszország elnökénél. Ekkor jegyezte meg valaki, hogy talán soha nem fog távozni, mert az elnök őrségének minden egyes katonájától külön el akart köszönni.

A halál nagy napjának eljövetelét egyre természetesebbnek tartotta. Egyik nap épp olyan jó meghalni, mint a másikon. Számára minden nap az Úr napja volt, és mindnek egyformán örült. Embersége talán abban nyilvánult meg legvilágosabban és legmegrázóbban, ahogy az ismerős emberekhez és helyekhez ragaszkodott: családjához (és ez a kapcsolat mindenfajta nepotizmustól mentes volt), szülőfalujához, Sotto il Monté-hoz vagy éppen a bergamói egyházmegyéhez. Ezek mind fontos szerepet kaptak beszédeiben. Halálos ágyán testvéreihez bergamói tájszólásban szólt. Milyen gyakran beszélt a szegény és szenvedő Bulgáriáról is, ahol éveket töltött a Szentszék szolgálatában!

A püspökök iránti tisztelet

János pápa természetesen megújította a püspöki hivatalt is. Zsinatra hívta a püspököket, és az egyetemes egyház iránti komoly felelősségüket gyakoroltatta velük. Mélyen tisztelte őket. A zsinat során egy ideig többen ismételten amellet érveltek, hogy az előkészített rendelkezéseket el kell fogadni, hiszen a Szentatya maga is helyesli őket. Amikor a püspökök többsége nem tartotta szükségesnek, hogy a „Kinyilatkoztatás két forrásáról” tárgyaljanak, a pápa alázatosan levette a témát az első ülészak programjáról, és egy bizottságot bízott meg a tervezet felülvizsgálatával. Soha senkiben nem merült fel, hogy a pápa nem ad teljes szabadságot az apostolok örököseinek, vagy hogy nem viselkedik korrektül velük szemben. Bár a zsinat még nem rendelkezett a püspöki intézményről, ez gyakorlatilag magától megszilárdult az egyházban. A püspökhöz képest semelyik egyszerű pap sem élvez elsőbbséget. Minden bíboros és a kongregációk prefektusai is mind részei a püspöki testületnek, és mindnyájan segítenek a pápának a kapott új karizma szellemében. E fejlődés jelentőségét egyelőre még nem tudjuk eléggé értékelni. Mégis, ugyan ki kételkedne abban, hogy Jakab, János, András, Pál vagy a többi apostol örökösei még hűségesebbek lesznek Péterhez, mint valaha?

A jó pásztor és az apostoli hatalom

A római katakombák minden zarándokát lenyűgözi a jó pásztor vissza-visszatérő ábrázolása, ahogy kezében tartja az elveszett, de megkerült bárányt. János pápa megválasztása után úgy összegezte programját, hogy az Úr bárányainak és juhainak jó pásztor akar lenni. Ezt a pásztori lelkületet nemcsak a római plébániákon, szentélyekben, lelkigyakorlatos házakban és kórházakban tett számtalan látogatása fejezte ki, hanem beszédei és írásai, többek között két nagy enciklikája is.

Emellett tökéletes emberközeliség is jellemezte. A Péter örökségéhez illő nagylelkűséggel megerősítette a megyéspüspöki intézmény rangját, és ugyanakkor Péter trónjának méltóságát is egyértelműen felemelte. Nem hagyott kétséget afelől, ki a bárányok között az első, a vezető. Zsinatot akart összehívni, és a zsinat, lám, megvalósult. Minél hamarabb szeretett volna sort keríteni rá, és a zsinat késedelem nélkül létre is jött. Meg akarta reformálni a kánonjogot, és ebből a célból bizottság alakult. A zsinat során nem habozott érvényt szerezni hatalmának, de olyan határozottan és elkövetően, hogy senkinek sem jutott eszébe ellentmondani. Jó pásztor volt, akiben a gyengédség és a tekintély egyesült.

Jel a nemzetek között: az isteni szeretet. Az egyházat gyakran emlegetik úgy, mint *signum elevatum inter nationes*: Isten csodálatos jele, amely a nemzetek között emelkedik és a megváltásukat hirdeti. Ugyanakkor Isten gyermekeinek a közössége is, ezért ha életük nem az isteni jóság jele, a megváltás jó híre sem hallatszik. Az isteni csodák ereje Isten népének hitéről, reményétől és szeretetétől függ.

János pápa — uralma első napjától kezdve, amikor kifejezte vágyát, hogy minden keresztény egyesüljön, egészen az utolsóig, amikor életét az egyháznak, a zsinat sikerének és a békének ajánlotta — hatalmas tettekkel hirdette ezt az árnyékvilágot túlélő erényt: az isteni szeretetet. A keresztények korábbi vitái nem tartották vissza attól, hogy a jelenben megmutassa nekik irántuk érzett határtalan szeretetét; az egyház ellen elkövetett gonoszságok és üldözések nem nyomták el benne a szeretetet, amelyet az Atya érez Isten teremtményei iránt.

Mindazok, akik nem ismerték vagy nem értették meg, szívesen beszéltek politikájáról. Kétséges, hogy egyáltalán létezett-e ilyen, hacsak nem a szeretet politikája, a maga tökéletes egyszerűségében.

Nem sorolhatjuk fel azonban mindazt a jót, amit Isten hűséges szolgája, XXIII. János pápa révén juttatott egyházának. Egyelőre még nem látunk tisztán, hiszen uralma is és személyisége is túl közel van hozzánk. E néhány tettének bemutatása azonban talán hozzásegített ahhoz, hogy jobban megértsük, milyen szerepet töltött be Isten földi királyságának történetében. Pápaságáról nyilvánvalóan nem vonhatunk pontos mérleget, nem értékelhetjük minden sikerét, és nem ismerjük hiányosságait. A történészek ezt majd kínos pontossággal végzik el. Cikkünk azonban nem is egyszerű dicsőhimnusz, hiszen ez aligha illene egy olyan ember emlékéhez, aki ennyire alázatos volt jóságában. Inkább megpróbáltuk fölleveníteni személyiségét, és megmutatni, hogyan vált az isteni Gondviselés eszközévé, és Isten hogyan áldotta meg általa népét.

Mona Krisztina fordítása

A Vigilia Repertórium

Örömmel közöljük, hogy F. Pozsonyi Ágnes szerkesztésében elkészült a Vigilia utolsó tíz évének repertórium (1985 januárjától 1994 decemberéig).

Az első ötven év repertórium 1987-ben jelent meg. Korlátozott anyagi lehetőségeink miatt a Repertóriumot csak az igények szerinti példányszámban sokszorosítjuk, fűzött formában, illetve PC-lemezen is hozzáférhetővé tesszük Windows formátumban.

A fűzött példány önköltségi ára 1200,-Ft, a lemez ára 200,-Ft.

Kérjük Olvasóinkat, elsősorban a könyvtárakat, december 20-ig jelezzék, hogy igényt tartanak-e a Repertóriumra, milyen formában és példányszámban.

VI. Pál pápa és a II. Vatikáni zsinat

TÖRÖK JÓZSEF

A Székesfehérvári Egyházmegye papja, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi karának tanára. Legutóbbi írását 1995. 9. számban közzöltük.

Az 1870-ben félbeszakadt és joggal befejezetlenként számon tartott I. Vatikáni zsinat folytatásaként összehívandó zsinat gondolata több alkalommal felbukkant, mielőtt XXIII. János pápa ihletett fogalmazásában meghirdetésre került volna. XI. Piusz pápa a megválasztását követően, 1923-ban gondolt a zsinat egybehívására, XII. Piusz pápa pedig a II. világháború befejeztével, 1948-ban beszélt munkatársaival egy esetleges zsinat lehetőségéről.

Nem tudni pontosan, mit tudott és tartott erről a Tardini-Montini „páros” az Államtitkárságon, az azonban bizonyos, hogy Montini bíboros, Milánó érseke lelkesen üdvözölte az 1959-es év januárjának utolsó napjaiban világgá röpített hírt, miszerint az Anyaszentegyháznak újabb zsinata lesz. „Történelmi nagyságrendű eseménynek nézhetünk elébe...” — nyilatkozta az Italia hasábjain. Az olasz főpapok között a kisebbséghez tartozott véleményével, mert a többség a nyilvánosság előtt hallgatott, magánbeszélgetések során azonban a kétkedés hangján szólt. Fölösleges és megválaszolhatatlan kérdés, vajon a Roncalli-pápa helyében a Montini-pápa is összehívta volna-e a zsinatot; ám arra számos bizonyíték van, hogy Milánó érseke kezdettől fogva tevételesen támogatta a pápa kezdeményezését. Egy alkalommal a rá jellemző aprólékossággal elmagyarázta a pápai elhatározások születését a Curia Romana diszkrét, körültekintő és hosszadalmas közreműködésével, majd hozzátette: „Ennek a zsinatnak a bejelentése a pápa személyes akaratából fakad. Ebben nem voltak sem munkatársai, sem tanácsadói. Senki nem befolyásolta, senki nem ígért neki eredményeket. Nem az önkarat érvényesítésének vagyunk tanúi, hanem a mások javát kereső lekipásztori megnyilvánulásnak. Anélkül, hogy a természetfölötti indíttatásra hivatkoznánk, feladatkörének prófétai adományát kell meglátnunk, azt a főhatalmat, amelyhez maga Krisztus ígérte a Szentlélek segítségét.”

Ha Giovanni-Battista Montini élete végéig Milánó érseke maradt volna, akkor a II. Vatikáni zsinattal kapcsolatos állásfoglalásait legföljebb az idő szabta keret és a témák szerint csoportosíthatnánk. Ám XXIII. János utódként a pápai trónon egy folytatandó — és befejezendő! — zsinattal találta magát szemben. Ezért a zsinattal kapcsolatos vélekedése-tevékenysége az időrendiségén túl, minőségileg is több szakaszra különül, hiszen a történelem Ura előtt legszemélyesebb felelősségként élte meg azt, annak valamennyi hivatalos megnyilatkozásával együtt.

Montini bíboros pozitív állásfoglalásának komplex és természetes ihletője az 1955 januárjától viselt lelkipásztori hivatala Milánóban. Igaz, hogy a művelt, kora szellemi áramlataira rendkívül érzékeny kúriai tisztviselő pályája során kezdetektől fogva igyekezett lelkipásztori jellegű munkára is időt szakítani; ám ez a másokért élő papságnak és a párbeszédre éhes szellemének volt be tudható. Érseki kinevezéséig nem szembesülhetett olyan töményen mindazzal, amit néhány év — időnként keserű — tapasztalata után 1959 nagypéntekén, székesegyháza katedráján így összegezett: „Társadalmunk vallástalanná és ateistává lesz. A tegnap ateizmusa kivételnek számító betegség volt, a ma ateizmusa jól szervezett, nemzetközileg elterjesztett ragály. Hiába a keresztény hagyományok öröksége, korunkat jellemző bűn az aposztázia, a hit elhagyása, a szent és vallásos hagyományok elvetése.” Az összegezés mögött megbúvó számtalan összetevőből elegendő csak kettőt említeni. A milánói főegyházmegye 1955-ben 99 újmiséspapnak örvendhetett, 1960-ban mindössze 13 diákonus állt az őket szentelő Montini érsek elé. Az 1957-es, hatalmas előkészülettel megszervezett „nagy misszióról” pedig utólag magának az érseknek is be kellett ismernie, hogy minden látványossága, statisztikai adatokban mérhető nagysága ellenére sem hozott komoly és tartós eredményt a milánóiak vallási életében.

Montini és a zsinat előkészítése

Az 1959. május 17-én létrehozott előzetes zsinati előkészítő bizottsághoz a világegyház püspökei mindenünnen eljuttatták a zsinattal kapcsolatos javaslataikat. Montini érsek hosszú, latin nyelvű javaslata már a zsinat újszerű látásmódjában is lényegesen eltért a püspök-testvéreitől beérkezettektől. Előkészületként párbeszéd-összejöveteleket javasolt katolikusok és ortodoxok, anglikánok, protestánsok között. A kor veszélyes tévmitésainak elítélése helyett „az emberi nem és valamennyi ember természetfölötti céljának meghatározását” és az ehhez tartozó kegyelmi eszközök kifejlesztését javasolta. Nem kívánta újabb Mária-dogma kihirdetését, csupán a hiteles keresztény jámborság hangsúlyozását. Az istentiszteleteken a népnyelv „bátor” bevezetése mellett foglalt állást, és az egyetemes zsinatot követően helyi zsinatok tartását szorgalmazta. Ebből fejlődött ki az az állásfoglalás-sorozat, amely az egyházi élet legkülönbözőbb területeit érintette, és a zsinatot előkészítő központi bizottság 1962 januárjától júniusáig tartott ülésén került a szűk, vezetői nyilvánosság elé. Montini ezeken több mint hatvanszor szólalt föl: már a fölszólalások mennyisége is bizonyítja, hogy részvételét nem Milánó érseki székével együtt járó protokolláris kötelességnek tartotta.

A Vatikán és Moszkva

A zsinat megnyitásához közeledvén egyre többen érezték, hogy annak lefolyása nem lesz olyan gyors és magától értetődő, mint azt a kezdeményező XXIII. János pápa eleinte gondolta. A zsinat ökumenikus jellege érdekében a Vatikán komoly engedelményt, ígéretet tett a moszkvai vezetésnek egy előzetes, titokban

tartott tárgyaláson: a zsinat majd nem ítéli el a kommunizmust. Nem tudni, mi lehetett erről a véleménye Montini bíborosnak, az sem biztos, hogy egyáltalán tudomása volt a metzi megállapodásról. Ezt a problémát a diplomácia nyelvén úgy is meg lehet fogalmazni, hogy Moszkva a zsinat apolitikus magatartását szerette volna előre biztosítani. Az Afrikában ekkor működő nemzeti felszabadulási mozgalmak kommunista befolyásolása, valamint a kelet-európai hegemonia töretlen megőrzése miatt a nemzetközi kommunista mozgalom moszkvai irányítása helyesen mérte föl azt, hogy a zsinati atyák egy része a két bukott totalitárius rendszer (fasizmus, nácizmus) egykori pápai elítélése (1931, 1937) után szorgalmazni fogja a legéletképesebb és legtöbb áldozatot követelő, harmadik, ekkorra egyedüli totalitárius eszmerendszer keresztény szempontok alapján történő megítélését, és ha szükséges, elítélését. A moszkvai diplomácia eszközeiként az ortodox egyház illetékesei mindennek sikeresen elébe mentek.

Az 1962. október 11-én elhangzott, optimista hangvételű pápai nyitóbeszéd a zsinaton — Msgr. Carlo Colombo szerint — jelentős mértékben Montini bíboros gondolatait tükrözte, sőt az ő befolyásáról árulkodott. Ettől kezdve Milánó érseke mintha szándékosan igyekezett volna háttérben maradni, vagy legalábbis sajátos helyzetét megőrizni. Ez utóbbit szemléltette az, hogy XXIII. János pápa a nem kuriális bíborosok közül a zsinat idejére egyedül neki biztosított lakosztályt a Vatikánon belül, ami egyszerre számított megtiszteltetésnek és külön feladat vállalásának. A pápa szándéka szerint összekötő lett, rendkívüli diplomáciai érzékkel.

A zsinat kezdeti
fordulata

Bár mindez XXIII. János gondos jövőbe tekintéséről tanúskodik, azonban a pápa sem láthatta előre a zsinati aulában október 13-án történt eseményeket. A kúria által javasolt személyeket ugyanis a zsinati atyák nem választották be a bizottságokba, hanem haladékot kértek, hogy maguk állíthassanak jelölteket. Liénart francia bíboros, majd Frings német bíboros felszólalása elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a kuriális javaslatot megghiúsítsák. Mindez pillanatnyi rögtönzésnek tűnt, ám az egész előre megszervezett fellépés volt, amelyről Montini is tudomást szerzett. Helyeslésére abból lehet következtetni, hogy az olasz püspökök közül a változtatások pártján állók a későbbiekben a milánói érsek vatikánbeli lakosztályában tartották összejöveteleiket, az olasz püspökök nagyobb része viszont egyáltalán semmiféle összejövetelet nem tartott az első ülészak idején. A bizottságok összetételének jelentős megváltoztatása hamarosan az előkészítő bizottságok által javasolt sémák elvetését eredményezte. Ez XXIII. János számára egyszerre jelentett vereséget és diadalt. Vereséget, mert a zsinat jól előkészítettségének mítosza és a gyors lefolyás reménye szertefoszlott. Diadalt, mert a zsinat önállóságról, életképességről tett tanúságot; bebizonyosodott, hogy az idő valóban megérett az egyetemes zsinat egybehívására.

Az első ülés szak legfőbb gondja tehát a zsinat új irányvonalának megkeresése lett anélkül, hogy kifelé ezt különösebben hangsúlyozták volna. Ebben jutott Montininek fő szerep, noha külső szemlélőnek úgy tűnt, hogy mellette Lercaro, Suenens és Döpfner bíborosok (hogy csak a legjelentősebbeket említsük) szintén vezetői voltak az új irányt keresőknek. Ez a tudatos háttérben maradás, ugyanakkor felelősségteljes állásfoglalás jelentős mértékben hozzájárult a milánói érsek tekintélyének növekedéséhez. Montini első felszólalása a zsinaton 1962. október 22-én történt a liturgia tárgyában. Ez még nem keltette föl valamennyi jelenlévő figyelmét, s lényegében a liturgikus megújulást sürgette. A december 5-én tartott felszólalásában az egyházat vette vizsgálat alá, s erre már mindenki odafigyelt. Az előző napon ugyanis Suenens belga bíboros a zsinat fő témájául az egyházat javasolta: ad intra és ad extra. Ehhez csatlakozott a milánói érsek, majd pontosításokat javasolt az egyház krisztológikus alapjainak tisztázásához, és a püspöki tisztségről szóló tanítás fölvázolásával hidat vert az időben vissza, az I. Vatikáni zsinat (1869-1870) felé, amelyen akkor számos zsinati atya javasolta e téma bővebb kifejtését. Montini alaposan ismerte a majd száz évvel korábbi zsinat eredeti elképzeléseit. Az egyház témáját szerették volna kimerítően megtárgyalni, s csak a történelem túl gyors zajlása miatt kellett akkor a pápa primátusára vonatkozó tanítást az egyház-sémából kiemelni, és önálló egységben tárgyalni.

VI. Pál: a zsinat folytatója

XXIII. János pápa lelkiüdvéért a milánói dómban bemutatott szentmisén, 1963. június 7-én leendő utóda a következőket mondta: „Ha mostantól fogva lezárt sírjára pillantunk, joggal beszélhetünk arról az örökségről, amit a sír nem zárhat magába; s arról az általa kiárasztott lélekről, amit a halál el nem fojthat...” Ezek után került sor a konklávéra, melynek gyors eredményeként Péter-utód lett az a zsinati atya, aki számára a zsinat tárgyalásainak középpontjában az egyház — pontosabban: Krisztus élete az egyházban — állt. Ha a konklávét befolyásolta a zsinat első szakasza, illetve Montini bíborosnak azon eddig kifejtett tevékenysége, ettől kezdve a konklávét döntése gyakorolt folyamatos hatást a zsinat további történéseire a Montini-pápa személyében.

Az új pápa egy pillanatig sem késlekedett, és megválasztása másnapján, első rádióüzenetében kijelentette: „Minden erőnket a II. Vatikáni zsinat folytatásának szenteljük.” Öt nappal később pedig kijelölte a második ülés szak kezdetét.

A zsinat irányítója

VI. Pál pápa, elődjéhez hasonlóan nem volt jelen a zsinati aula-ban, ám közvetetten annál inkább jelen volt. Mégis, ez a jelenlét a zsinat szabadságát egy pillanatig sem befolyásolta, erre a zsinati atyából lett Péter-utód gondosan ügyelt. Ugyanakkor vigyázott arra is, hogy a péteri hivatal tanítását, tekintélyét a demokratikus szellemiségbe burkolózó irányzatok ki ne kezdhessék. Ha szükséges volt, a pápa vállalta a döntőbírói szerepet. Példa

erre a vallásszabadságról szóló állásfoglalás körül kialakult vita az 1964-es ülésszakon, amikor a pápa az ötszáz aláírásra támaszkodó kérésre sem volt hajlandó a zsinati elnökség döntését megváltoztatni. A zsinati atyák nézetei közötti feszültségek sok gondot okoztak a pápának, és folyamatosan követte a vitákat. Ha pedig szükségesnek találta, hallatta hangját bizalmasain keresztül. Ilyenek voltak Bea és Döpfner bíborosok.

A különböző állásfoglalások-dokumentumok elfogadásakor a pápa közvetett, ám hatékony módon azt pártolta, hogy az elfogadás-szavazás minél nagyobb egyöntetűséggel történjen, mert lelki szemei előtt már a zsinati határozatok megvalósítása lebegett, s ennek legmegfelelőbb előkészítését a lehető legteljesebb nézetazonosság kialakításában látta.

A zsinat az egyházzól

Felhasznált irodalom
*Atto academico per la
presentazione di
Vaticano II - Bilancio e
prospettive* Brescia,
1989.

A Mária az egyház anyja

*Giovanni Battista
Montini, arcivescovo di
Milano, e il Concilio
ecumenico Vaticano II
— Preparazione e
primo periodo* Brescia,
1985.

*Paolo VI e i problemi
ecclesiologici al Concilio*
Brescia 1989.

*Paolo VI e il rapporto
Chiesa - mondo al
Concilio* Brescia, 1991.

A II. Vatikáni zsinat legrangosabb megnyilatkozása, a *Lumen gentium* joggal foglal el sajátos helyet VI. Pál pápa zsinati tevékenységének folyamatában. A kérdés leegyszerűsítve úgy fogalmazódott meg, hogy a pápai tévedhetetlenség 1870-es kimondása után egyáltalán maradt-e még hely az egyetemes zsinatnak az egyház életében? A zsinat döntései miként viszonyulnak a pápa döntéseire? Újságok hasábjain pedig egyenesen addig torzították a tényleges problémát, hogy ezt kérdezték: ki a tévedhetetlenebb, a pápa vagy a zsinat? Mindez fölöttébb érzékennyé tette a pápát a kollegialitás kérdéseire, ugyanakkor figyelmeztette őt és teológusait, milyen veszéllyel járna, ha a vulgárteológia bekerülne a zsinati aulába. Ezért vált szükségessé, hogy közvetlenül a kihirdetés előtt a *Lumen gentium* konstitúcióhoz négy pontból álló „előzetes magyarázó megjegyzés” formájában olyan tartalmi kiegészítés kerüljön, amely a pápa és a püspöki kollégium kapcsolatának, egymáshoz való viszonyának esetleges későbbi félre magyarázását eleve lehetetlenné tette.

Ugyancsak sok vitára adott alkalmat a zsinati aulában a Mária-tisztelet kérdése. VI. Pál pápa érzekelte a Mária-tisztelet újrafogalmazása körül kialakult polarizálódást, ezért a reá oly jellemző módon kiegyenlítő megoldást keresett és talált egyesek számára váratlan, mások számára annál inkább remélt közbejöttével, ami a „Mária az egyház anyja” cím kihirdetésében valósult meg.

A II. Vatikáni zsinat harmadik ülésszaka 1964. november 21-én a *Lumen gentium* kezdetű dogmatikus konstitúció kihirdetésével zárult, és túlzás nélkül állítható, már akkor ezt tartották a legfontosabb zsinati szövegnek, s folyamatosan annak bizonyul azóta is. A konstitúció 8. fejezete Szűz Máriáról szól, s őt Krisztus és az egyház misztériumának összefüggéseiben tárgyalja oly módon, hogy üdvtörténeti szerepéről szólva nem alkalmazza sem a *mediatrix*, sem a *corredemptrix* jelzőket. VI. Pál pápa ugyanakkor ezt az alkalmat fölhasználva — mintegy a zsinat mellett és fölött — kihirdette a Máriának adományozott Mater Ecclesiae címet, noha

Paolo VI e la collegialità episcopale, Brescia 1995.

Paul VI: *Demeurez fermes dans la foi, entretiens du mercredi, présentés par Roger Etchegaray* Paris, 1967.

Giovanni Battista Montini: *Sulla Madonna - Discorsi e scritti 1955-1963* Roma-Brescia, 1988.

Giovanni Battista Montini: *Interventi nella Commissione Centrale Preparatoria del Concilio Ecumenico Vaticano II* Roma-Brescia, 1992.

Card. Giovanni Colombo: *Ricordano G.B. Montini* Roma-Brescia, 1989.

Török József: *VI. Pál pápa ekkleziológiájának sarkalatos pontja: a kollegialitás — in: Teológus az egyházban — Emlékkönyv Gál Ferenc 80. születésnapja alkalmából* Bp. 1995. 395-403.

Török József: *Mária az Egyház tanításának folyamában — in: Mária-tisztelet (néprajzi konferencia előadásai sajtó alatt).* Török József: *Mindszenty és a Vatikán keleti politikája in: Mindszenty József emlékezete* Bp. 1995. 91-107.

a teológiai bizottság a dokumentum szövegében ezt is szándékosan kerülte.

E cím hosszú zsinati előtörténetre tekintett vissza, hiszen Suenens és Montini bíborosok már az első ülészak alatt beszédeikben (1962. december 4. és 5.) más címek mellett ugyan, ám alkalmazták. Az egyház története során azonban minden ősisége ellenére (először egy 5. századi sírfeliraton jelent meg) kevésszer fordult elő. A pápa ezt a címet extra Concilium jelentette ki, s ezzel legalább 500 zsinati atya hozzá írásban eljuttatott kérésére felelt pozitív módon. A zsinati atyák négyötöde minden meglepetés ellenére kitörő örömmel, tapsviharral viszonzta a Mária-tisztelet újabb dogmatikus szempontjának legfelsőbb szintű közlését. A többiek, akik a Mária-kultusz elöretörésétől féltették az ökumenikus mozgalom addigi és jövőbeni eredményeit, tartózkodtak a véleménynyilvánítástól.

A Szűz Máriáról szóló tanítás VI. Pál pápa bölcs közbejöttével tehát olyan ekkleziológiai színezetet nyert, amely egyszerre segít az esetleges túlzások és a szűkkeblű, ellentétes megnyilatkozások kiküszöbölésében. Nem gátolja, de nem is serkenti a Mater Christi és Mater Ecclesiae szerepének további tisztázását az üdvösség megszerzésében és annak közvetítésében, s így elégséges időt és teret enged az anya misztériuma szemlélésének.

Ez a két eset jól világítja meg azt a zsinati munka fölött gondosan őrködő pápát, akinek sikerült a zsinat hajóját révbe vezetnie. Az ünnepélyes zárás előtt két alkalommal, 1965. november 18-án és december 7-én VI. Pál fölvázolta a zsinat gyors mérlegét, és cáfolta azokat a nézeteket, hogy a zsinat többet foglalkozott az emberrel, mint az Istennel. „Minden ember arcán az Emberfia, Krisztus vonásait ismerhetjük fel — mondotta — különösen, ha a könny és a szenvedés ezeket a vonásokat még világosabbá teszi. Ezen keresztül a Mennyei Atya arcát is megláthatjuk, és így humanizmusunk kereszténységgé válik, teocentrikus kereszténységgé, melynek birtokában kijelenthetjük: Isten megismeréséhez nélkülözhetetlen az ember ismerete.”

1965. december 8-án a pápa egyedül mutatta be az ünnepélyes hálaadó szentmise-áldozatot. Beszédének vezérgondolata a következő volt: a pasztorális zsinat felelni akart a jelen emberének félelmeire, hogy ezekre megnyugtató választ adva hatékonyabban tudja hirdetni az Evangéliumot. Az egyház az egész emberiség szolgálatában áll, és segíti őt az Istenkeresésben. Az egyház kutatja az idők jeleit, hogy Isten fényessége elárassza az egész emberiséget. Nem sokkal ezután pedig újságírók előtt kijelentette: „A hit válsága mellé, amely a világban található, hála Istennek, nem sorakozik föl az egyház válsága”. A zsinat bezárásakor úgy látszott, hogy a zsinat által megújított egyház felelni tud a hit válságára. Néhány évvel később milánói érsek-utódának azonban kénytelen volt kijelenteni: „Tavaszban reménykedtünk, és helyette vihar érkezett”.

PILINSZKY JÁNOS

Jézus „paradoxonjai”

A költő hagyatékából előkerült írások. Az elmélkedés jelzetszáma:

Ms 5935/15.

Valószínűleg 1979-ben keletkezett. A versek

1974-ben születtek; jelzetszámuk

sorrendben:

Ms 5933/2. 10f., 9v.;

Ms 5933/5. 53v.

(MTA Kézirattár)

Közreadja: Hafner Zoltán

„Aki meg akarja nyerni életét, veszítse el azt.” Ellentmondás soha nem volt mélyebb, igazabb és „egyenesebb”, „egyértelműbb”. De honnét Jézus nyelvezetének e paradox volta? Talán isteni és emberi nyelvének tökéletes valódiságából, egybeeséséből, hogy *egyszerre* kell ugyanazt az abszolútum és a teremtmény szavaival kimondania?

Példának csak néhányat szeretnék említeni. Előljáróban azonban le kell szegeznem, hogy Jézus nem ismerte a *jog* szót. A jog ugyanis *egyértelműen* emberi, s végképp kizárja az isteni eredetű igazságot, irgalmat, alázatot, s mindenek fölött a szeretet minden lehetséges formáját.

De következzenek a jézusi paradoxonok.

Törvényeket adott, pontosabban tanácsokat. De: „ne ítéljete”. „Tanácsai” mindig az egyszeri emberhez szólnak, de a *mindenkor egyszeri* bűnök *egyszeri elkövetőitől* se önitélkezést, csak bűnbánatot (vagyis Istenhez való fordulást és visszafordulást) kíván. A házasságtörő asszonyt az ítélkezők halálra ítélték. Aztán sorra elejtették köveiket. Hogy miért? Mert mindannyian bűnösök vagyunk, s az *emberi ítélkezés* bűnösebb szinte minden *elkövető bűnnél*. Ítéltre egyedül Isten hivatott, de még ő is a „Bárány” képében. Jézus kemény szavai egyedül *hozzám* szólnak súlyukkal, sose kövek más emberek kezébe egy másik ember megkövezésére. Jézus óta egyetlen bűnt se lehet egy még nagyobb, a legnagyobb, az ítélkezés bűnével megbüntetni. Szeretetre és nem jogokra születtünk, még azok is, akik Jézus szavait előszeretettel összezagyválták: az Evangéliumot a római jogrenddel.

„Menj és többé ne vétkezzél” —, de ki mondta ezt? Nem ember, aki maga is bűnös, hanem a Bárány, a tökéletesen ártatlan Istenember. Ha ugyanezt a mondatot mi citáljuk, még annyit se tettünk, mint a farizeusok. Ők porba ejtették „kövüket”. Mi jogon szorongatjuk mi *továbbra* is kezünkben, s szegődünk „vigyázó szemmel” a bűnös asszony nyomába? Jézus biztatására? Vagy Jézusra hivatkozva, aki maga se követ nem emelt, se nem ítélkezett? Igaz, azt mondta, „többé ne vétkezzél”. Csakhogy ez a mondat mindannyiunknak szól, bűnösöknek és ítélkezőknek, talán azzal a kivétellel, hogy az ítélkezőket nem szeretettel bocsátotta el, de néma megvetéssel. Hogy miért? Mert Jézus paradoxonja még itt, e szerető életmentésben is isteni paradoxon fényében tündököl. „Menj, és többé ne vétkezzél” — mondotta, de pár oldallal később: „Ne ítéljete”, s még odébb a kérdésre: „Hányszor kell megbocsátani?” — ezt válaszolta: „Hetvenszer hétszer” — vagyis mindig. De hát hol itt a jogos jog? Az emberi ítélkezés mércéje? Lehetetlen nem „látni és hallani”: *sehol*. Az Evangéliumot nem jogászok és nem moralisták írták és ihlették. Az Evangélium lapjain az Atya, a Fiú, és a Lélek fújdogál. Leheletüket senki ember ki nem sajátíthatja,

el nem orozhatja. Az ítélet egyedül Istené, s az ítélkezés Isten szerepének kisajátítása. Még világosabban: Isten megtagadása. Az Atya, Fiú és Szentlélek szerepét ember soha be nem töltheti. Szerepük Istent és irgalmas szívvel hagyatkozunk rá, kövessük Őt. Az ítéletet és önítéletet végérvényesen kivette kezünkéből.

S egy másik paradoxon: véghetetlenül szerette fivéreit és anyját, de ugyanakkor ki is *üzente* nekik: „Azok, akik egyek velem az igazságban, azok az én fivéreim és azok az én anyám.” Ugyanakkor a házasságról: „Nem olvastátok-e, hogy aki az embert teremtette kezdettől, férfiúvá és asszonnyá teremtette őket? Ezért elhagyja az ember atyját és anyját, és feleségéhez ragaszkodik, és ketten egy testté lesznek. Amit tehát Isten egybekötött, ember el ne válassza.” Ezek a mondatok csak a tökéletesen szent és szeplőtelen Isten dimenziójában ér(t)hetőek. Emberi, tisztátalan szinten csaknem követhetetlenek: forrásai a legelszomorítóbb zűrzavarok, az emberi jogok, mi több, Isten nevében! Persze Jézus nem moralista volt, hanem teremtmény szeretet, szelíd Bárány, s mindenképp fölötte Isten.

Jézus „paradoxonjait”, melyekkel utánozhatatlan mélységgel hajolt le hozzánk, kifogyhatatlanul sorolhatnánk; elég a „Nyolc boldogságra” gondolnunk. Irgalmas kard volt Ő és édes iga. Ezért lehet Őt csak a tiszta kegyelem állapotában „követnünk”. Kövessük (tisztas távolból), de megelőznünk vagy egy-egy mondatát *egyoldalúan* szajkóznunk soha. Az Evangélium oszthatatlan egész, „egészebb” a csillagvilág szelíd egyensúlyánál. Isten nevében ítélkeznünk olyan (olyanabb), mint a mindenségből kiragadnunk egyetlen csillagot. Eredménye ennek gyilkos súlyok felszabadítása lenne, szemben a mindenség Istenre emlékeztető alázatos súlytalanságával. Az Evangélium ellentmondásai: Isten kimondhatatlan alázatának üzenete, az abszolút erő egyensúlya, „édes iga”, olyan mérleg, amit keresztnek nevezhetünk. Ne érintsük e „mérleget”: a mi kezünk nyomásának egyetlen grammja tonnányi bünt eredményezne, mérhetetlen lavinaomlást. A mi utunk a jobból egyedül a szeretetbe vezethet. Útikönyvünk legyen az Evangélium, de úgy, mint egy térkép. Az Új Jeruzsálem térképe, bármelyik útja igaz és jó, de csak akkor, ha a *teljes város* összefüggésében szemléljük. Különben nem tudhatjuk, hol vagyunk, s hiába járunk az igaz városban, minden lépésünk értelmetlen és céltalan bolyongás. Minden erőlködésünk visszajára fordul. Az Evangélium Jézusa azért született, hogy Babilon világát új Jeruzsálemmé teremtse. A kicsinyek már ma otthonosak ebben az eljövendő városban. De aki képtelen a szív e lánglelkű teljességére, hogyan fog közlekedni a teljességben? Egy-két kiragadott utca vagy mondat még az Evangéliumok isteni rendjében is (vagy csak ebben a rendben igazán) nem lehet egyéb, mint zsáktuca, fokozhatatlan zűrzavar. Ezzel szemben áll Isten véghetetlen irgalma, hogy előbb vagy utóbb mindenki, kivétel nélkül a részben az egészet és az egészben a részt ujjongva fölfedezi azt a végső és egyedüli valóságot, mely fölülmúl minden reményt, amire zavart szívünk önerejéből valaha is képes lenne.

PILINSZKY JÁNOS

Mosoly, könny, oszlopok

*A fátyol és a napernyő elég,
mint cigarettapapiros.
De elégnek a csontok is,
a sziklák és a tengerek vize.*

*Csupán a mosoly halhatatlan,
a könny s az oszlopok.
Bár ők se élik át a pusztulást,
csak túlragyogják.*

Szerenád

*Szép a világ. Mégis a legszebb
az a világ, mit senki se teremtett.
Van, aki szült és szeretett,
de te egyedül azért, mert vagyok.*

Szegény egy szegényről

*Isten engem is megteremtett.
Egyetlen ok, hogy tovább éljek.
Mit is talált fontosnak abban,
hogy egyedül vagyok?*

*Senki sincs, ki előre megrajzolná
egy ínszakadás vonalát.
Ezért kell térdepelnünk.
És meghalnunk. És megszületnünk.*

A karácsonyi néma

Ottlik Géza e kötetbe fel nem vett írásának első változatát 1942-ben publikálta az Esti Kis Újság tárcarovatában. Három évvel később novellatémaként újra feldolgozta a történetet, amelyet az Új Idők közölt az 1946. január 26-i számában.

Közreadja:
Hafner Zoltán.

Élt Budán az én gyerekkoromban egy néma koldus. A húszas évek elején jártunk, s ekkoriban elég sok nyomorék, béna, féllábú katona kéregetett az utcákon. De ez a néma koldus egy kis budai játékkereskedés mellett állt mindig, iszonyatosan féltém tőle. Hatalmas testű férfi volt, katonazubbonyán piros tűzérbojt himbálódzott, ha hajlongva-bólogatva megköszönte a sapkájába hulló krajcárt. Torakából szörnyű hörgés, vonítás tört elő: U-úú! Áóó! Ebből állt a könyörgése, ez volt minden hang, nyilvánvalóan, amire képes, de nem nagyon takarékoskodott vele. Máskülönbén szelíd, ragyás mackóképe volt. Szemüveget viselt. Sörtehaja az égnek állt. Fejét mereven tartotta, nem nézett soha senkire. „Ú-u-ú!” — mondta, nyikorogta, sikította mindig a torka.

Annyira féltém tőle, hogy arra kényszerítetem magam, egyre gyakrabban, lépjek egészen közel hozzá, s ejtsék a sapkájába egyegy tízfillérest. Noha ez nem volt jelentéktelen alamizsna, nekem is csak úgy köszönte meg, mint bárki másnak. Hajlongott, bókölt. Furcsállottam, hogy nem ismer meg, nem adja jelét soha valami kis barátságna. Rám sem igen nézett. Vastag kampósbót tartott jobb kezében, s el nem mozdult volna a helyéről semmi kincsért. Valami rejtelmet éreztem körülötte, valami titokzatost. Bal keze felől három lépcsőfok vezetett egy festékkereskedésbe, ahol vödörök, seprűk, dróttekercesek látszóttak, s részletes felírás, „kence”, „fénymáz” s efféle. Ez idegenszerű volt, rejtelmes. A játékboltos kirakatában pedig ostoba porcelán- s gipszbabák feküdtek nyitott dobozokban, de volt mozdony is, dinamó is meg bűgőcsiga, lehűzős képek, dominókockák és oldalt könyvek, May Károly, Dörnyögő Dömötör s egy egész sor Verne Gyula, piros-arany kötésben. Rejtelmet, titokzatos varázst éreztem itt is, mint — az a gyanúm — általában mindenütt.

A játékokat jobbára lenéztem, a Verne-könyvek, pontosabban a *Bégum ötszázmilliója*, a *Yangada* s az *Egy sorsjegy*, a 26957. számú kivételével. Ezeket nem olvastam s vágytam utánuk. Első gimnazista voltam. Soha ne tétovázzunk, soha ne torpanjon meg a kedvünk, ha mégoly korosak vagyunk is. A *Yangadával*, a *Bégium millióival* úgy jártam, mind annyi más mindennel; azóta sem olvastam el a könyveket, az egykori vágy pedig előbb-utóbb végképp kialszik majd a szívemben. Mihez kezdjek aztán? Nem is tudom.

Két tucat piros-arany kötet után hűtlen lettem Verne Gyulához, Nick Cartert olvastam, a detektívkirályt, a gyerekkjátékokat pedig szelíd megvetéssel néztem a kirakatban; mindazonáltal érintetlen volt varázsuk, a készletek, szerkezetek, tárgyak nemes céltalansága. lenyűgözött, rejtelmet, titkot éreztem parázslani fölöttük, s a

szerény budai kirakat beláthatatlan volt, mint a világ. Eljött a december, s a könyvek, babák, mozdonyok mögé piros selyempapír került. A fűszeres, túl a sarkon, piros csokrot kötött a szálámira, s egy virgácsos krampuszt ültetett a lipcai túró tetejébe.

Katolikus iskolába jártam, de voltunk az osztályban vagy nyolcan kálvinisták. Vasárnaponként összegyülekeztünk, s gyalogszerrel mentünk át Pestre a templomunkba. Állandó helyünk volt fent az erkélyen. Kis cinegék voltunk, kényelmesen elfértünk a nagy padokban.

Karácsony napján azonban állnunk kellett. Sokan voltak a felnőttek. Ez nagy ünnep. Már egy hete tartott a vakációnk, s ezért mi is megilletődve nyújtogattuk a nyakunkat, s ünnepélyesebb érzéssel énekeltük a zsoltárt, mint máskor „Krisztus urunknak áldott születésén...”

Már az istentisztelet elején szemembe tűnt odalent, az oldalajtó közelében egy ismerősnek tetsző, daliás, fekete kabátos férfi. Egyre törtem a fejemet, hol láttam ezt az arcot. Mikor aztán az orgona az utolsó énekbe kezdett, előrefurakodtam, hogy közelebbről vehessem szemügyre.

Szemüveg, sörtehaj, mackófej: ő volt, az én néma koldusom. Fiatalabb férfi állt mellette, s gyengéden fogta a karját. Egy pillanatra megzavarodtam. Hogy is van ez? A néma ember tele tüdővel énekelte a zsoltárt a többiekkel. „Perelj, Uram! perlőimmel.”

Fekete polgári kabátot viselt, kalapját és botját összekulcsolt kezében tartotta. Nem látszott koldusnak. Fejét szelíden magasra emelte, mintha a padsorok közt keresne valamit a tekintete. De nem keresett semmit. Tisztán és hibátlanul énekelte a verset.

A néma megszólalása kétségtelenül csoda volt, de az első pillanatban és különös módon egészen természetesnek találtam a dolgot. Ma ünnep van, ma ő sem dolgozik. Ma nem néma katonna. Aztán észbekaptam. Hiszen ez közönséges csaló. Szélhámos, vakmerő fickó. Az ének véget ért, s a gyülekezet megmozdult. Ő is megindult a kijárat felé. Egyet-egyvet léptek a lassan haladó tömegben, társa nem engedte el a karját.

Eléjük kerültem, ezután az utcán is sokáig követtem még őket. Fejét ugyanolyan furcsán, magasán, szelíden tartotta, mint a kolduló-helyén, a játékosbolt előtt. Botjával maga előtt kaparászott. Én már tudtam a nagy titkát. Vak volt.

Vak volt, igazi világtalan. A némát csak játszotta naphosszat. Vakságát titkolta. Nekem akkor mindez nagyon-nagyon egyszerűnek tűnt, rögtön megértettem. Azt éreztem, hogy beszélnem kell vele, közölnöm kell vele valamit okvetlenül. Mégis, halogattam a találkozást. Három-négy napig elkerültem a játékkereskedés környékét. Az ötödik napon, emlékszem, pamatokban hullott a hó, az utca fehér volt és jó kemény hideg, s a kirakatokban már kora ebéd után égtek a villanyok, zsebemben összenyomott szaloncukrokat szorongatva megindultam a játékosbolt felé. Ott állt a néma

koldus, hajadonfőtt, behavazva. Eléje értem, de izgalmamban nem bírtam megszólalni. Kiráncigáltam a pénztárcámból egy tizfillérest, s beleejtettem a sapkájába. Az érme csilingelt egyet. A havas ember megrezzent, aztán hajlongani kezdett. Hu-u-ú! U-ú! Haboztam. Félttem ettől a hangtól. Hideg volt. Majd egyszer más-
kor, gondoltam. Nem is tudtam, mit akarok neki mondani. De többé nem láttam őt. Örökre eltűnt a környékünkről, s ma már csak a szagára emlékszem: füst szaga volt, nemcsak pipafüst, hanem vonatfüst szaga, s egy kevés savanyúkáposzta szaga, ami azonban cseppet sem volt kellemetlen; s a havas decemberi ebéd-
után ízese emlékszem, amikor karácsonyfa-cukrok olvadoztak a zsebemben, s a kirakatokban égtek a villanyok, meleg sárga fény-
be borítva az aranyzalaggal átkötött Verne-könyveket, a *Servadac Hectort*, a *Grant kapitány gyermekeit*, meg a titokzatos *Yangadát*, amelyet sohasem olvastam.

JULES SUPERVIELLE

Magyar barátainkhoz

*Ez a népes planéta
olyan pályára áll,
amelynek közepe
Magyarországa már:
hegyek között a vért
ontják mindenkiért.
Kegyetlen szenvedések
ránk bélyegzi a vétket.
És ítéletre mintha
igaz Úr szava hívna,
vessenek latra ott:
ablakunkat kinyitva
látunk vádló napot.
Semmit sem tehetünk,
az ínség tietek,
semmit sem tehetünk,
mélyen hajtunk fejet,
és noha nem hiszünk,
imánk szól értetek.*

(1956)

Ébren voltam soká...

Ébren voltam soká, és már fél, aki lát.
Alvó szemem előtt tárul föl a világ.

Isten beszélt velem — messzebb, majd közelebb lép —,
mi eszünkbe jutott, mind csupa képtelenség.

De egymásért belénk nyilallt a rémület,
láttuk egymás szívét, a szemünk könnyezett.

Köszöntlek, bárki vagy, ki fölébredni sürget,
és szívemben beszél, mivel azt véli fülnek,

élők halála az, hová most lépsz velem.
Aki lélegzik itt, fulladni kénytelen.

Fojtogat a meleg, a városok, a hágók,
a tér is meredek, és mindenünnen átfog.

Gyanakvó nyugalom ereszkedett le rám.
Egyszerre vagyok az élet két oldalán,

s oly világ partjain, mely célt nem tudva csügged,
míg Isten tartja meg hátracsukló fejünket.

Le Corps tragique
(1959) című kötetből

Bárdos László fordításai

Piros, fejér, ződ a leveleji...

LUKÁCSY SÁNDOR

Született 1923-ban, irodalomtörténész. Tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-francia szakán végezte. 1962-től 1988-ig az Irodalomtudományi Intézet munkatársa. 1968-tól az irodalomtudományok kandidátusa. Legutóbbi írását 1995. 9. számunkban közzöltük.

Gyermekkorom vasárnapjaiból leginkább a csöndre emlékezem. Ebéd után apám keresztretjvényt fejtett, anyám mosogatott, és bár máskor gyakran hallottam énekelni („Magos jegenyefán sárgarigó fészkel...”), ünnepeken hallgatagon végezte házimunkáját, majd aggodalmas arccal bezárkózott a sarokszobába, hogy elkészítse a Mária-kongregáció gyűléseinek jegyzőkönyvét, nagy nehézségek árán, mert az elemi iskola óta nemigen forgatott tollat

Csönd volt tehát, és én unatkoztam. Olvasni már akkor is szerettem, de könyv nemigen akadt a házban, csak egy csonka Jókai-sorozat, melyet egy erőszakos vigéc sózhatott rá a családra, de ezt tiltották tőlem, nehogy szerelmes történetek kerüljenek a kezembe, még szerencse, hogy *A kalózkirályt* engedélyezték, abban a hiszemben, hogy tengeri rablók nem foglalkoznak szerelemmel, és sehogy sem értették, mért bújom már tizedszer is ezt a regényt.

Az unalom elől a templomba menekültem, a délutáni litániára. A pap elmondott egy sort, az ájtatos gyülekezet, többnyire vénasszonyok, utánamondta, a templomot monoton zsongás töltötte be, mely elringatta a kegyes lelkeket. „Titkos értelmű rózsa...Elefántcsontból való torony...” — így szólt Máriáról a litánia, s az anyókák aligha tudták (a pap sem magyarázta meg), miért elefántcsont az a torony, miért titkos értelmű az a rózsa. Nem tudtam én sem.

Ma már, sok-sok év tudományos kutatásai óta, többet tudok a litániákról. Eredetük zsidó hagyományban gyökerezik, a középkor már kedvelte őket, de régebben is keletkeztek litániaszerű szövegek — Mária vagy szentek metaforikus megszólításainak füzerei — másféle vallásos művekbe ékelődve, például Szent Cirill alexandriai püspöknek ez a fohásza az 5. századból: „Dicséret néked, Istennek szent Anyja, mert te vagy az egész világnak drága gyöngye és elolthatatlan, szüntelen égő és fénylő képmása; te vagy a szüzességnek tizenkét csillagokkal felékesített koronája és a közönséges egy igaz hitnek királyi pálcás országgló királyné asszonya; te vagy az a megbomolthatatlan, erős és elromolthatatlan szép tiszta templom...” Mivel az egyházi irodalomnak alaptörvénye a hagyományőrzés, ezek a szövegek sokáig éltek; Szent Cirill idézett szavait például több mint ezer év múlva, a 18. század közepén fordította magyarra Padányi Bíró Márton veszprémi püspök, hogy beillesse egy prédikációjába.

Pázmány idejében a litánia már mint önállósult műfaj virágzott. Imakönyvében igen szépeket közölt; az egyiket Jézusról:

*Jézus, Dávidnak kulcsa
Szegletbéli kőszikla
Életnek zöld fája
Erősségnek tornya
Juhaidnak jó pásztora
Tengeren evezők fényes csillaga
Angyalok öröme
Apostolok bölcsessége
Szüzeknek vőlegénye
Minden szenteknek koronája stb.*

A Mária-litániák voltak a legnépszerűbbek, ma is azok. A loretói litánia a 16. században terjedt el; Pázmánynál így szól:

*Mária, Igazságnak tüköre
Ájtatosságnak jeles edénye
Titkos értelmű rózsza
Elefántcsontból való torony
Arany ház
Frigynek szekrénye
Mennyországnak ajtaja
Hajnali csillag stb.*

Ez a könyörgés — megannyi bibliai eredetű metafora — szinte változás nélkül maradt korunkra; közös recitálása öreg anyókák templomi folklór-tevékenysége. Számomra az első találkozás az esztétikummal.

A litániák képes beszéde nemcsak áhítatot kelt, gyönyörűséget is okoz. A régi papok a szépség dolgában nem voltak aszkéták, inkább ingyencek és telhetetlenek. Halmozták — litániában, prédikációban — a metaforákat, írói ambíciójuk ösztönözte őket egyre újabbakat kitalálni, hosszú, tobzódó sorozatokat. Szeretem ezeket a bravúros szekvenciákat, az egyházi irodalomnak ezt a gyönyörű luxusát, a magyar nyelvnek ezeket a csillámköveit, s ha emlékezetemben föl-föltámad gyerekkorom, szinte érzem bőrömön a templom hűvösét, szinte látom Mária ráncos arcú, görbe hátú leányait, s hallom ajkukról a zsongító imát, mely engem a szépséggel ismertetett és ajándékozott meg.

Litániára vasárnap délután kettőkor harangoztak, de a parasztnénik már jóval előbb elindultak az Isten háza felé, korukhoz illő feketébe öltözve, ájtatos varjúcspat, s a pap megérkezéséig csak úgy magukban, a maguk kedvére énekelgettek, szabadon, egyházi felügyelet nélkül, különös, hajlított, kornyikálós dallamokat és még különösebb — mondhatnám népi — szövegeket, titokza-

tos esdeklésük betöltötte Isten hajlékának homályát, s elvegyült fényeivel, ékesebben szólt, mint száz tudós pap ezer metaforája, de szét is foszlott az időben, mint a gyermekkor édenének visszazahozhatatlan pillanatai. Ma már csak egy-két sorra emlékszem az anyókák szabad énekéből:

*Piros, fejér, ződ a leveleji,
Szűz Mária azt igen kedveli,
Mária, Mária, Mária segíts!*

Felnőtt koromban sokat tűnődtem (hiába) e sorok eredetén, míg végül a kezembe került Volly István egyházi népének-gyűjteménye s benne, magyarázatul, a teljes szöveg:

*Mária kertjének nyitva ajtaja,
Benne tűnődik a szép koszorúja.
Fehér, piros, zöld a levelei,
Szűz Mária ezt nagyon kedveli.*

*Oly kedves e koszorúnak illata,
Hogy az egész világot elárasztja.
Fehér, piros, zöld a levelei,
Szűz Mária ezt nagyon kedveli...*

— és még öt strófa, refrénnel. Búcsújárók éneke volt, alkalmasint kántori szerzemény, 1935-ben jegyezték le, dallamostul, a Fejér megyei Úrhidán egy nyolcvanhárom éves öregasszony, Horváth Istvánné Kiss Katalin ajkáról („rettenetesen kedves ének”-nek mondotta), de voltak korábbi, nyomtatott variánsai is.

Ezt hallottam én, vasárnaponként, rábaközi falumban.

Azzal a kis szórendi eltéréssel, mely a koszorú eredeti „fehér, piros, zöld” színét — nemzeti színűre változtatta. Ahogy a magyarok Nagyasszonyához illik: „Piros, fejér, ződ a leveleji...”

Mándy Iván

(1918—1995)

Született 1946-ban Érsekújváron. 1969-ben végzett az ELTE magyar-francia szakán. 1970-től az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa. Legutóbbi írását 1990. 6. számban közzöltük.

Már régóta készült erre a beszélgetésre. Arra, hogy egyszer majd leülnek valahol. Talán egy régi kávéházi asztal mellé. Egy aránylag csendes kis vendéglőbe. Esetleg a teraszra, úgy nyár végén vagy ősszel.

S már régóta át-át rándult írásaiban abba a „másik” világba. Onnan telefonálgatott, az itt maradtak legnagyobb rémületére, kísértetiesen valóságos hangjátékában Zsámboky János. Más-világ és evilág között, az utolsó novellákban szinte már szabad az átjárás — míg a reális világ egyre inkább emlékké foszlik, köddé válik, álommá porlik, a „lelkek” világa szigorú, anyagszerű valóságként jelenik meg.

Maga az író is, már életében élő legendaként járt-kelt a pesti utcákon. Legenda volt visszafogott eleganciája, pontosan kötött nyakkendői, az apró cédulák a presszó kis asztalán. Az apró cédulákból felépült hatalmas életművet is legendák: legendává nemesült közhelyek, avagy közhellyé merevedett legendák övezik. A „kisemberek” írója lett volna? A „félrecsúszott egzisztenciáké”, a „pálya szélén” rekedtek? Milyen is az „ő világa”? Valóban annyira szűk és egysíkú? Szűken vett, szociológiai nézőpontból talán igen. De réges-rég megírta azt is, hiszen tehetsége természetével és műveinek értékével pontosan tisztában volt, hogy az a bódé, amit ő a Teleki téren felállít, a világ bármely pontján megáll. Lecsúszott figurák, kétes egzisztenciák? Megírta őket is. A megalázottakat, a mindig veszteseket, az apró és az országos kudarcok hőseit egyaránt. Csempe Pempét és Kossuth Lajost, Fabulyát és Zorót, a cigány Spinyókat és Görgey tábornokot. Megírta a névtelen csavargót, amint átkel a téren, megírta Verát, Borikát, Apát és Anyát, az előadókat és a társzerzőket. Emberekről írt, tudva, hogy valamennyiünk egzisztenciája amolyan „átmeneti”, bizonytalan — a hadvezéré éppúgy, mint a lepasszolt és mellőzött tollforgatóké.

És nemcsak az embereket írta meg, hanem az állatokat, tárgyakat és tájakat is. Az „ő tájait”: a trafikot, a mosodát, a villamost, a strandokat és uszodákat, még a mosdókat és a vécéket is. Megírta a gang reggelét, a körúti házak megfeketült szobrait, az öreg, kopaszos pálma magányát és az ellenséges fotelokat. Emberarcú állatokat, embermódra érző és viselkedő tárgyakat, lélegző tájakat álmodott: megírta őket emberekkel benépesítve, és emberektől elhagyatva. Felépített és lebontott egy világot — „az ő világát”.

Írtózott a nagy szavaktól. Nem hangoztatta magyarságát sem

— egyszerűen szerette a várost, a piszkos kapualjakat, lépcsőházakat, a falak repedéseit. Idetartozására fölösleges volt külön is szót vesztegetni. Szót egyébként sem vesztegetett, másra sem: a Mándy-novellában minden szónak pontosan kimért helye van. Pályája során egyre kevesebb szóval, s mind több hallgatással mondta el a legfontosabb dolgokat. Tömondатаi végén a három pont, a felkiáltójel a végtelenbe feszíti a képet, a gondolatot. Lira? Film? — fogalmak, melyek megpróbálják körülírni, megfogni prózájának alig megfogható belső természetét.

Nem beszélt soha humánról, részvétről s más, erkölcsi kötelmekről sem. Műve nem szavakban, hanem anyagszerűségében hordozza mindezt. Megfigyelte és rögzítette a körülötte örvénylő, burjánzó emberi vegetációt: a magányt, a szenvedést, a lelki és testi nyomorúság minden fajtáját. Látéletei kegyetlenül pontosak.

Talán senki sem élte át kortársai közül ilyen intenzíven a modern világ lepusztultságát, csonkaságát, a 20. századi „condition humaine” gyötrelmeit. Igazi „létezési szakember” volt — ahogyan Ottlik határozta meg az író státuszát. Szkeptikus volt, olykor szarkasztikusan keserű. Optimizmusra, mint egy interjúban mondotta, nem sok okot adott számára a kor, amelyben élt.

És mégis. Világának sötét, baljós tónusait gyakran átszínezi a — mégoly keserű — humor, a finom, fanyar ironia. Mert gyarló esetttségünk tragikus, egyszersmind groteszk, megmosolyogni való állapot. Mándy mosolyában sajátosan vegyül a megértés és megbocsátás kicsit fáradt gesztusa — és valami pajzán, incselkedő vonás. Hiszen Istentől is azt az egyet akarta megkérdezni: hová lett a humora?

A rég abbamaradt beszélgetés most folytatódik. Egy régi kávéházi asztalnál, vagy egy csöndes kis vendéglőben. Esetleg a teraszon, egy mozi előcsarnokában, egy elhagyott futballpálya tribünjén, vagy egy kültelki templomban.

a II. Vatikáni zsinatról

A zsinat 30 éves jubileuma alkalmából a Vigilia avval a kérdéssel fordult a magyar egyház számos jeles képviselőjéhez, püspökökhöz, teológiai tanárokhoz, keresztény értelmiségiekhez, mondják el személyes véleményüket a zsinatról. Az alábbi kérdéseket tettük fel számukra:

1. Melyek voltak a II. Vatikáni zsinat legfontosabb eredményei az Ön számára, a magyar egyház számára s a világegyházban?

2. Melyik dokumentumot tartja a legfontosabbnak, ma is a legidőszerűbbnek?

3. A Szentatya a zsinatot az ezredfordulóra felkészülő egyház első nagy eseményének nevezte. Milyen feladatokat jelöl ki az ezredfordulóra készülő magyar egyház számára a II. Vatikáni zsinat?

A megkérdezettek fele kitüntette lapunkat válaszával. Az alábbiakban a szerzők nevének alfabetikus rendjében közöljük írásukat, kiemelve Bánk József érsek úr írását, aki személyesen is részt vett a zsinaton, s így annak egyetlen élő magyar szemtanúja.

BÁNK JÓZSEF
ny. érsek—püspök

Számomra a II. Vatikáni zsinat legfontosabb eredményének a *Lumen gentium* hittani konstitúció látszik.

Nagy dolog, hogy egyáltalán létrejöhett a zsinat. Az I. Vatikáni zsinat 1870-ben megszakadt, mert a lombard csapatok elfoglalták Rómát. Tehát közel száz évig nem volt egyetemes zsinat. Ez is magyarázza, hogy kisebb-nagyobb zökkenőkkel folytak a tárgyalások. A hagyományos nézet mellett Ottaviani bíboros, a Hittani Kongregáció prefektusa állt ki; a haladó irányt Frings kölni bíboros képviselte.

Ami engem illet, számomra legfontosabb az egyházzól szóló dogmatikai konstitúció; ebben minden lényeges benne van. Az egyházat — Szent Pál nyomán — misztikus testhez hasonlítjuk. Az I. Vatikáni zsinat csak a fejet tudta megformálni, pontosan kidolgozni. Ebben benne volt a pápa korlátlan hatalma, joghatósági elsősége az egész egyház fölött. De a fej test nélkül maradt; a misztikus emberi test többi tagja még megformálásra várt. A II. Vatikáni zsinatnak ezt az építkezést kellett folytatnia és az egyházban kiépítenie, mind az egyes hívők, mind a közösségek életében.

A magyar egyház számára, úgy vélem, legfontosabb eredmény a liturgiáról szóló konstitúció volt, amely megújította a templomok belső berendezését, lehetővé tette a nemzeti nyelven tartott szentmisét és liturgiát, megújította a lelkeségi mozgalmakat.

A világegyház számára legfontosabb eredményként a *Lumen gentium* konstitúciót emelném ki, amely szabatosan, részletesen

kifejti az egyház lényegét; továbbá az ökumenizmusról és a világiak apostolkodásáról szóló dekrétumokat.

Azon teológusok számára, akiket XII. Piusz pápa hallgatásra ítelt (Zerwick, Lubac, Congar, stb), XXIII. János pápa lehetővé tette a megszólalást. Ezek voltak a zsinat mozgatói a bizottságokban.

A másik konstitúció, amit fontosnak tartok: a *Gaudium et spes*, amely a világ felé nyitotta a világegyház ablakait. Nagyon fontosnak tartom e dokumentumok alapos tanulmányozását

Magyarországon a zsinat befejeése után huszonöt évvel, 1990-ben kapta vissza teljes szabadságát az egyház. A zsinat 1962-től 1965-ig terjedő időszakában még korlátozott volt az egyház szabadsága, ezért csak lassan tudtunk hozzáfogni a dekrétumok lefordításához; szerénytelenség nélkül mondhatom, hogy Győrött, a teológiai tanárokkal elsőként fordítottuk le. Azután megkezdődött a dekrétumok apró füzetekben való kinyomtatása kivonatban; papi gyűléseken való ismertetése, míg végül, 1975-ben egy kötetben láttak napvilágot a zsinati dekrétumok.

Fontosnak tartom az újraevangelizálást, a hitoktatás intenzívebb szorgalmazását és a hívek apostoli munkájának megszervezését. A negyven éves vallás-erkölcsi hiányt nem lehet máról-holnapra pótolni. Ezért fontosabb, hogy alkalmazkodjunk a mai igényekhez. A hit elmélyítése érdekében — melyre már Szent Péter is fontosnak tartotta kérni Jézust: „Uram, növeld bennünk a hitet!” — jó lenne országos, háromnapos missziókat szervezni városokban és falvakban, külön a férfiak, külön a nők számára, valamint gyermekeknek és ifjúsági csoportoknak, s itt kifejteni a zsinat lényegi anyagát. E célból hasznos lenne rövid beszédvázlatokat készíteni, amelyek nyomán az országban mindenütt egyformán taníthatnák a híveket.

A negyvenéves vallási-erkölcsi oktatás hiányának pótlására mindenütt aktív egyházközösségi tanácsot kellene létrehozni, ennek tagjait kiképezni, felkészíteni a hitigazságok átadására.

Az ezredfordulóra a *Lumen gentium* és a *Gaudium et spes* konstitúciók ajánlásait valóra kellene váltani. Minden reform kezdete, hogy a Szentlélek a szívünket kinyissa. Az egyháznak vándorútján a megújulás élő vizének forrásából kell merítenie. Ugyanakkor nem szabad lebecsülni a hagyományos vallásosságot sem, mert amit a nép imádkozik, az szívből fakad. „Vox orandi — vox credendi”. Az ezredfordulóra való felkészülésnek a népi ájtatosságok felfrissítése is lehetne egyik formája.

A zsinat 1965. december 8-án Immaculata ünnepén a Szent Péter téren, verőfényben fejeződött be. Ha harminc év távlatából visszatekintek a zsinatra, szemem előtt van az a káprázatos fényben úszó, hatalmas ülésterem — a Szent Péter-bazilika — amelyet 2300 bíborban, lilában, feketében pompázó pap töltött be. Amikor pedig a pápa megjelent a zsinaton, az összes zsinati atya fehér palástot és fehér püs-

pöki süveget viselt. Fenséges látvány volt! Harminc év az egyház életében nagyon kis idő. A trentói zsinat négy részletben, húsz évig tartott, és még száz év múlva is voltak „*loca extratridentina*”, vagyis olyan helyek, ahol a zsinat rendelkezései nem voltak érvényben. Fő dolog, hogy a zsinati tüzet ne hagyjuk kialudni!

BALASSA PÉTER
esztéta

Agapé, és semmi más...

A legfontosabb talán az volt a zsinatban, hogy egyáltalán megtörtént. Hogy megnyitotta a *lehetőségét* egy folyamatnak, mert ettől kezdve *mindannyian* hívő emberhez méltó, szabad döntéshelyzetbe kerültünk: folytatjuk-e a zsinat mint lehetőség további jelenét és jövőjét, vagy elfojtjuk magunkban, elfojtjuk másokban? Nagy horderejű volt, hogy a hatalom egyháza újra a szeretet és a találkozás egyházaként értelmezte önmagát, hogy a zsinati gondolkodás képes volt önvizsgálatra valóban hiteles és mélyértelmű módon.

A zsinati szellem és a magyar egyház viszonyáról még 1990-ben, ugyanitt, a Vigiliában írtam egy rövid esszét. Nem akarom elismételni — ma is ugyanazt gondolom, csak keserűbben és még több aggodalommal.

A világegyházra gyakorolt hatását is most csupán „*spirituális*”, összefoglaló módon jelezném, inkább intuícióra, mintsem gyakorlati, részletes ismeretekre támaszkodva: ha csak egy pillanatig is, ha csak néhány évre is, miként egy távoli, mégis igen intenzív *ígéret*, a zsinattól megérintett emberek újra átélhették azt, amit a *Pünkösöd* szóval jelölünk — felfedünk, magunkba fogadunk. Valamiképpen mégis megtapasztalhattuk a Lélek jelenlétét, a mi időnkben. Tanúi lehettünk valami *igazi* eseménynek, megtörténésnek. Közös, isteni és emberi munka eredményeképpen jelet kaptunk és jelet adtunk, amelynek az időben változó, módosuló jelentése mégiscsak eltörölhetetlen.

Legfontosabbnak és máig legidőszzerűbbnek egyaránt a *Gaudium et spes* dokumentumot tartom, illetve a zsinati szövegek mindazon mondatát, mely belátásról, nagylelkűségről, nyílt szívről tanúskodik, értelem és hit boldog és magától értetődő együttlétéről.

Véleményem a zsinat szellemiségének magyarországi helyzetéről a már hivatkozott írásomban található. Talán annyit tennék hozzá, hogy *megvalósulásáról* azoknak a spontán közösségeknek, agapikus szigeteknek az esetében lehet beszélni, ott lehet ezt megtapasztalni, ahol a belső megújulás, a belső fiatalság együttlélegzése létrejön. Ahol „*közöttetek/bennetek van*” (Lk 17,21).

Egyébként e fenti, sporadikus, kegyelemszerű sziget-tapasztalatok mellett, ezeken kívül és ezekkel szemben, 1990 óta sajnos rosszabbnak tapasztalom a magyar egyház belső állapotát, mint annak előtte. Szeretném hangsúlyozni, hogy ez mélységes szomorúsággal tölt el (és gondolom sokakat), amely szomorúsághoz sem ennek bármi-

féle, bárki által megkísérelt megkérdőjelezése, sem a külső, hatalmi megbélyegzés és a vád nagyon is földi szava *nem* hatol el.

A zsinat kitérő szövegüniverzuma és megtörténéseinek ténye lelki és szellemi életem legfontosabb eseményei közé tartozik, ez az „én 20. századom”. Boldog vagyok, hogy kortársa lehetek, bármi is történik „utána”. Bizonyos értelemben ugyanis *nincs* „utána”: a zsinat elvehetetlen és eltörölhetetlen, megrálgalmazhatatlan és befejezhetetlen-betilthatatlan. Él, mint a Lélek körül pillanatokra megszülető agapé. Él, mint Pilinszky János és Teréz anya, Dosztojevszkij és Tarkovszkij, Simone Weil és Roger Schutz. Nem folytatom a felsorolást: ők mind a „zsinati folyamat”; ők mind felkészítenek az ezredfordulóra, a világban és Magyarországon egyaránt. Ők *bemutatják*, egy eredendő, titokzatos *bemutatásra* emlékeztetve, az engagement immobile-t (a moccanatlan, mozdulatlan elköteleződést), és azt, hogy valójában egyetlen feladat van: agapé, azaz Isten Országá *mint asztal*. És semmi más.

BÉKÉS GELLÉRT
bencés, teológiai tanár

Romano Guardini, a közismert keresztény gondolkodó már a huszas évek elején felfigyelt arra az egyház életében, főleg értelmiségiek közt jelentkező spirituális folyamatra, amit így fogalmazott meg: az egyház újraéled a lelkekben. Ezzel már akkor kimondta azt, ami közel fél századdal később a zsinaton, legalább is teológiai tanítás terén, meg is történt. A felvilágosodás racionalista hatására kialakult, merőben intézményes egyházképet, a *societas perfecta* közjogból kölcsönzött szemléletét felváltotta a bibliai gyökerű, spirituális egyházszemlélet. Az egyházat nem úgy tekinti a zsinat, mint valami egyéni üdvösséget biztosító, társadalmilag szervezett intézményt, hanem mint Krisztus híveinek életközösségét Istennel és Istenben egymással. Ez voltaképpen a krisztusi szeretet láthatóan és szervezeten megvalósuló láthatatlan kegyelmi életközössége. A kettő, a látható szervezet és a láthatatlan közösség valójában „egyetlen emberi és isteni elemekből álló valóság”. Annak analógiájára, hogy Krisztusban az isteni és az emberi természet egy istenemberi személyt alkot, és Krisztus embersége szimbolikus jele és megvalósító eszköze Isten üdvözítő szeretetének, a kettő az egyházban is egy valóság, mert a látható hierarchikus szervezet szimbolikus jele és megváltó eszköze a láthatatlan Isten-közösségnek. Az egyház eszerint nem más, mint Isten Krisztusban megvalósult üdvözítő szeretetének szakramentuma, mert láthatóságában valóságosan közli is, amit jelez: találkozásunkat és életközösségünket Istennel (*Lumen gentium* 8).

Ennek a bibliai gyökerekből és a szentatyák tanításából újjáéledt spirituális, vagy pontosabban szakramentális és közösségi egyházképnek tudatosulása és tanításbeli megfogalmazása szememben a zsinat legjelentősebb eredménye, de ennek általánosan ismertté tétele még feladatként áll mind a világegyház, mind pedig honi egyházunk előtt. Mindaz, ami az egyház életére vonat-

kozó gyakorlati tanítása és intézkedése a zsinatnak, csak akkor lesz az *ecclesia semper reformanda* szellemében átható és megújító hatással, ha ez a szakramentális egyházzszemlélet indítja cselekvésre Krisztus híveit.

Fontosnak és időszerűnek tartom valamennyi zsinati dokumentumot. Különbséget csak úgy tudok tenni köztük, ha különböző szemszögből tekintem ezeket az iratokat. Ha azt kérдем, hogy mi valójában az egyház és mi az eredeti küldetése, akkor amellet szavazok, amit a *Lumen gentium* kezdetű konstitúcióban önmagáról és az *Unitatis redintegratio* kezdetű nyilatkozatban az egyházi egység helyreállításáról mond a zsinat. Ha viszont az érdekel, hogy mit gondol a zsinat az egyháznak a mai kultúrához és társadalmi élethez fűződő viszonyáról, akkor jelentősebbnek és időszerűbbnek vélem az ezzel szakszerűen foglalkozó *Gaudium et spes* kezdetű konstitúciót, valamint a vallásszabadságról szóló *Dignitatis humanae* kezdetű nyilatkozatot. Ha pedig a liturgia közösségi ünneplésének megújulása s az ige és szakramentum kapcsolata foglalkoztat, akkor nyilvánvalóan a *Sacrosanctum concilium* kezdetű liturgikus konstitúciót választom.

A zsinatot követő negyedszázad idején hazánkban az egyház nem élt olyan politikai és társadalmi körülmények közt, hogy a zsinat szellemét teljesen megérthette és magáévá tehette volna. Ezért arra sem volt felkészülve, hogy a zsinati határozatokban foglalt tanítást és intézkedéseket az eredeti szándék szerint végre is hajtsa. Az egyházmegyei zsinatok lefolyása, illetőleg további előkészítése azonban arról tanúskodik, hogy ez ma már folyamatban van.

Pontosan az egyházmegyei zsinatok folyamatában látom honi egyházunk legjobb felkészülését az ezredfordulóra, mert a helyi zsinatok feladata az, hogy a II. Vatikánum tanítását és intézkedéseit alkalmazza a hívek egyházi életére. A zsinat munka papok és hívek együttműködését követeli, hiszen arról van szó, hogyan tudunk a mai világban, a körülöttünk zajló ideológiai és erkölcsi zűrzavarban közösen tanúságot tenni (*martyria*), közösen Istenhez fordulni (*leiturgia*) és közös testvéri munkát végezni (*diakonia*) Krisztus és az Evangélium szolgálatában. Ez a testvéri összetartozás és hitünk együttes megélése teremti meg bennünk azt az egyháztudatot, ami képessé tesz, minden Krisztushívővel összefogva, evangéliumi küldetésünk mai teljesítésére.

BLANCKENSTEIN
MIKLÓS
főegyházmegyei
helynök

A zsinat egyik legkézzelfoghatóbb és leghamarább érzékelhető eredménye a liturgikus reform volt. Ennek fokozatos hazai bevezetése egybeesett kispap éveimmel (1965-73). Így szinte magunk valószínűsítettük meg és éltük át — a megbeszélések révén — a liturgia életközpontúságát. Ehhez társult az egyház öndefiníáló folyamata, amelynek végkicsengése, hogy misztériumot ünneplő közösség.

A zsinat 65-ös befejezése nagyjából egybeesik, a Vatikán ún. keleti politikájával. Ha bátortalanul is, de a szalonképesség látszatának

kedvéért a kommunista párt politikájában is lassú változás volt tapasztalható, és így a világegyházzal való kapcsolatok kezdtek erősödni. Igen fontos lelki erősítést jelentett papoknak és világiaknak, hogy a túlélés és a megmaradás vállalása mellett lassacskán a megújulásra lehetett figyelni, és erre a folyamatra hivatkozva tágítani a lelkipásztorkodás életterét. Tulajdonképpen két csoport „fürdőtt meg” igazán a zsinat szellemiségében: a teológusok és azok, akik egyházi közösségek mellett kötelezték el magukat. Természetesen mindenki igyekezett a hivatkozni a zsinatra, de elmélyültebb szemléletmódváltás csak az említett körökben volt érzékelhető.

Nemigen tudom szétválasztani a zsinat, illetve a zsinat utáni időszak eredményeit. Számomra egyik legérdekesebb kérdés az egyház és a világ új viszonyának megmaradása. A progresszív és konzervatív nézetek ütközése jól mutat rá a kérdés központi jellegére. Külön eredményként könyvelem el, ahogyan az egység és a szabadság kérdése egyszerre fogalmazódik meg a pápa személyével kapcsolatban és a helyi közösség megvalósulása kapcsán. E kérdés felmerülése önmagában érték, a konkrét válasz nem minden esetben tekinthető eredménynek. Igen lényeges eredmény az egyház társadalmi tanításának központba állítása. A karitás kérdése ugyan sokak szemében csak egy a területek közül, de az a fölismerés, hogy nem egyszerűen szociális segélyakcióról van szó, hanem az eucharisztikus közösség megvalósulásának módjáról, hatással van az egyház alapvető küldetésének egészére.

A világiak szerepvállalását is az eredmények közé szokás sorolni. Ezt csak akkor látom pozitívumnak, ha a vállalt katolikus szempontú egység talaján valósul meg. Különösen fontosnak tartom azt a törekvést, hogy növekedjek minden felnőtt katolikus műveltsége, és ez elősegítse a személyes döntést, azaz a nagykorúságot Krisztusban.

Számomra három dokumentum tűnik alapvetőnek: a kinyilatkoztatásról szóló, az egyházat taglaló és az egyház a világban témát érintő. Alapvetően közös a háromban: hogyan lehet Krisztussal ma közösségben élni. A többi dokumentum értéke is vitathatatlan, de azok inkább a részfeladatokat elemzik. A zsinatot követő szinódusok megmutatták, mennyi kérdésre kell kitérni, és egyáltalán nem biztos, hogy minden szinten lehet és szükséges praktikus eligazítást adni. Mindegyik dokumentumnak, mint kiindulási pontnak ma is megvan az időszerűsége.

Nagyon gyakran hallok és olvasok olyan megnyilatkozásokat, hogy még alig valósult meg valami a zsinatból. A nyilatkozóknak rendszerint — a maguk szempontjából — van valami igazságuk. Őszintén szólva engem mindig az érdekel, hogy a mondandójuk csak kritikus, vagy stílusában hordozza-e az egységet és a testvéri szeretetet. Nekem csak azok a minősítések nyújtanak valamit, ahol a szerző pozitív irányba mutat utat — valamilyen tapasztalatra hivatkozva —, és ennek a fényében hívja meg a többieket a közös változtatásra.

Mindnyájunk számára kísértés, hogy a zsinati szellemű egyházé-
pítést mint befejezhető ténytet fogjuk fel. Azt gondolom, hogyha
lassabban is, mint szeretnénk, de folyamatos a zsinati megújulás.
Intézményépítésben a nyugat-európai testvéregyházak messze el-
őttünk járnak, de a tényleges megújulást illetően kevésbé érzel-
hető különbség.

Sokszor emlegetjük az egyház helyzetének elemzésekor az el-
múlt negyven évet, mint minden baj okát. Ez részben igaz, rész-
ben nem. Hiszen ha Isten a történelem ura, egy külső nehézsé-
gekkel teli korszaknak is van üzenete. Talán nem túl nagy me-
részség azt mondani, hogy Isten azért engedte meg a szekulariz-
must és a szekularizálódást, hogy még világosabban érthessük
meg a hit központi jelentőségét. El kell döntenet, hogy „paripák-
ban és fegyverekben”, azaz szervezetekben, pénzben, épületekben
bízunk-e igazán, vagy pedig át akarjuk élni azt a tapasztalatot,
hogy Isten növekszik bennünk és köztünk. Csak ebből a zsinati
alapállásból szabad a mostani új lehetőségek között építkezésen
gondolkodni. Feladataink közé tartozik a szolgálattevők kép-
zésének a kérdése, a kis és nagy közösségek építésének a dolga,
az egyházmegyei zsinatok feladata, a pénz, az épületek, a közélet,
az oktatás, a kultúra evangelizációja, stb.

Végül is a „perc” lehetőségére szabadok vagyunk, de hogy ez
megvalósuljon, egyszerre kell figyelni a forrásra, Krisztusra és az
idők jeleire, mint az Ő akaratára.

BOLBERITZ PÁL
A Pázmány Péter
Katolikus Egyetem
Hittudományi Karának
dékánja,
teológiai professzor

A II. Vatikáni zsinat — harminc év távlatából visszatekintve — *me-
rész* zsinatnak nevezhető. A kockázatvállalás bátorságát a Szentlé-
lek adományának tekinthetjük. Az egyház szembesülése a „forrá-
sokkal”, a Szentírással, a szenthagyománnyal, az ortodoxiával és
ortopraxissal mindig kockázatot jelent. XXIII. János pápa tette meg
azt a merész lépést, hogy összehívta a zsinatot, mégpedig — a ha-
gyománytól eltérően — nem doktrinális, hanem pasztorális céllal.
VI. Pál pápa érdeme, hogy a zsinat közben és főleg utána képes
volt megőrizni az egyház egységét. II. János Pál pedig konkrét el-
igazításokat adott a zsinati tanítás végrehajtásához.

Az ortopraxis oldaláról nézve a legjelentősebbnek tartom a
liturgikus konstitúciót és a *Gaudium et spes* kezdetű zsinati ok-
mányt, az ortodoxia szempontjából nézve viszont a *Lumen gentiu-
mot*, illetve a *Dei verbum* kezdetű dogmatikus konstitúciókat. A
Lumen gentium szakit a korábbi bellarmini statikus egyházfoga-
lommal, amely az egyházat „tökéletes társaságként” definiálta, és
helyébe az egyház biblikus fogalmát állítja, ami misztérium (sac-
ramentum), vagyis kegyelemközvetítői jellegére mutat rá. Az új
egyházfogalom szemlélete tükröződik az egyház megújult litur-
gikus életében. A szertartások érthetőbbé váltak, a szentségek ki-
szolgáltatása pedig az Eucharisztia köré csoportosult. Benne
Krisztus megváltói műve jelenül meg az emberek üdvösségére,

mindaddig „amíg el nem jön.” Isten vándorló népe egyetlen comunióban van Krisztuson keresztül az Atyával, Krisztus által a felebaráttal. Az új ekkleziológiai szemlélet előtérbe állítja a szolgálat fogalmát. Az egyházban a szolgálatok különfélesége megmarad, de minden szolgálat — hierarchikus tagolódásban — csak részesedés Krisztus történelmi és örök pásztori, prófétai és papi (áldozatbemutatói és önfeláldozó) szolgálatából.

A *Gaudium et spes* zsinati konstitúció a *Lumen gentium* nyitott egyháztana szellemében „azt keresi, ami összeköt, és nem azt, ami szétválaszt”. Értékeli az ökumenizmust a többi keresztény felekezettel, illetve más vallásokkal és világnézetekkel, továbbá értelmes és szerető párbeszédre buzdít a mai világgal, megbecsülve az egyházon kívüli értékeket is. A II. Vatikáni zsinat tanításában központi helyet foglal el az *egyház önértelmezése*. Ennek gyakorlati gyümölcse az, hogy a katolikus egyház a zsinat után fokozatosan kitört korábbi zártságából. Nagyobb felelősséget kapott Isten népének minden tagja, kiemelkedő szerep jutott az inkulturációnak, ami lehetővé tette a világegyházi struktúrákban való gondolkodást. Ugyanakkor a zsinat után mind nagyobb hangsúlyt kapott Európa újraevangelizálásának gondolata. „Templomba járó” egyházból fokozatosan „templomban élő” egyház kezd kialakulni.

A zsinat egyházképe természetesen feltételezi a *keresztény nagykorúságot*, amely felelősségvállalást, elkötelezett meggyőződést, továbbá önmagáról megfélelmező szolgálatkészséget jelent. Azért neveztem merésznek a II. Vatikáni zsinatot, mert az ember keresztény nagykorúságára épít, s ahol ez hiányzik, vagy csak részlegesen van jelen, ott szélsőséges értelmezések is előtérbe kerültek, mind a konzervativizmus, mind a progresszivizmus formájában. Ezek az irányzatok a maguk eleve adott értelmezési horizontjuk látóterén belül kívánták értelmezni a zsinat tanítását, és kiindulási szemléletük már előre meghatározta végső következtetéseik tartalmát. Ám a zsinat tanítását akkor értelmezzük helyesen, ha az egyházi tanítóhivatal értelmezési horizontján belül maradunk, és hittel elfogadjuk annak negatív teológiai normáját. Nem lehetünk úgy konzervatívok, hogy „pápábbak akarunk lenni a pápánál”, és nem lehetünk úgy haladók, hogy előbb-utóbb „kihaladunk” az egyházból. A II. Vatikáni zsinat tanítását nem szabad az egyház kétezer éves hagyományától és tanrendszerétől elkülönítve értelmezni.

S végül néhány szó a zsinat magyarországi hatásáról. Ha itt kritika éri a magyar egyházat, az rendszerint abból fakad, hogy egyesek akárhányszor a saját értelmezésüket és elvárásaikat a zsinat „szellemére” való hivatkozással próbálják számon kérni, nem véve figyelembe azokat a sajátos körülményeket, amelyekben a magyar egyház harminc év óta él. A magyar egyház nem volt sem túl konzervatív, sem túlságosan haladó, hanem „fontolva haladó”. A liturgikus reform lassan, de biztosan már mindenütt megvalósult. A zsinat tanítása széles körben ismertté válik. Ma

már nem annyira az a probléma, hogy nem ismerik a zsinat tanítását, hanem az, hogy a fiatalabb nemzedék egyáltalán nem ismeri a zsinat előtti egyház számos kulturális és vallási értékét. A napjainkban sokat hangoztatott kritika inkább a hívek nagykorúságának kérdését érinti. Ami részvételüket illeti az egyház életében, arra sok pozitív példa van. Ám nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy nagykorúvá az ember nem parancsszóra lesz. Ez hosszú folyamat eredménye, amire lelkileg, szellemileg és intézményi keretek között lehet eljutni. E feltételek a rendszerváltásig — ismert politikai okok miatt — aligha voltak biztosítva. A magyar egyház jelenlegi feladata épp e feltételrendszer kialakításának munkálása hazánk újraevangelizálásának érdekében. A cél az, hogy az egyház ne csupán a „püspökök és papok egyháza” ne is pusztán a „laikusok egyháza”, hanem a „mi egyházunk”, pontosabban az „Isten egyháza” legyen.

BOTOS KATALIN
közgazdász

Számomra mit jelentett? Egy feldolgozhatatlan ellentmondás szerencsés feloldását. Édesanyámék heten voltak testvérek, csodálatosan szép családi életükről a még élők legendákat mesélnek. Nagypapa református, nagyanya katolikus volt, s így — reverzális híján — a fiúk a református hitet követték, míg a lányok katolikusok lettek. Egyikük zsidó emberhez ment férjhez. Ki-ki követte, gyakorolta — vagy nem — a maga hitét; de az biztos, hogy esküvésükhöz, temetésükhöz mindig hitük szerinti papot hívtak. Nagymama csak nagyapám halála után mehetett el gyónni, áldozni a radnai Szűz kegytemplomába, s azért imádkozott, hogy elszakított családtagjaival — velünk — találkozhatson. (Másnap megkaptuk az útlevelet; '52-öt '53-at írtunk akkortájt.)

Sose értettem, miért kellene nekünk, azonos Istent hívőknek egymással vitázni, legalábbis úgy, ahogy ezt történelmi ismereteim alapján tapasztaltam. Otthon már rég az ökumené volt a jellemző. Boldog voltam, hogy a zsinat ezt a szellemet hirdette meg, s hogy minden istenkereső számára lehetőségként vázolta az örök üdvösséget. Gyermeki lelkemnek nagyon üres lett volna a menny csodálatosan jó nagyapám nélkül...

A másik nagyon fontos dolog számomra az egyértelmű állásfoglalás volt a haladás és a szegények ügye mellett. Még ha messzemenően egyetérttek is azzal, hogy az egyház köszikla és nem a divatáramlatoktól forgó szélkakas. Az egyházon belüli szakadék az alsópapság és a főpapság életstílusa és élethelyzete között nagyon sok jószándékú, istenkereső ember számára volt a botlás köve és a botrány sziklája. A szegények egyháza, amely esetleges gazdagságát nem személyes, hanem közcélokra használja, az az egyház, amely a társadalmi igazságosság mellé áll, nos ez az egyház nagyon szívem szerint való. Tudom, hogy sosem lesz kiküszöbölhető a differenciáltság az emberi világból, de az, hogy a keresztyének, a katolikusok ne törekedjenek egy szociáli-

sabb piacgazdaság felé, elfogadhatatlan lenne számomra. Mind-ebből fakad, hogy a magyar egyház és a világegyház számára is döntő jelentőségűnek tartom ezt az új zsinati szellemet. Sokat foglalkoztat az Észak-Dél probléma, s az igazságosabb világ ma már mindenképpen igényli a kérdések nemzetközi megválaszolását. A II. Vatikáni zsinat szellemében nekünk, katolikusoknak a világ lelkiismeretének kellene lennünk — s őszintén szólva, nem vagyunk azok.

Amiről szívesen — bár nem örömmel — ejtek szót, az az a kérdés, hogy hogyan valósult meg a szellemiség Magyarországon. Viszonylag kevésbé. Nagy hiba lenne tagadni, hogy van haladás. Különösen az utóbbi fél évtizedben érzékelhető szélesebb körben is. A politikai változások adtak bizonyos lehetőséget arra, hogy a korábban tiltott vagy túrt gondolatokat el lehessen mondani. Három alapvető akadálya van a megvalósulásnak: a magyar egyház, a magyar társadalom és a magyar gazdasági helyzet. Az erős paphiány mellett nem érzem kielégítőnek a világiak bevonását a feladatok megoldásába. Nem látom, miként szentelik meg az egész életet művelt katolikus művészeink, orvosaink, mérnökeink. Más szóval, nem az a gondom, hogy van-e vallási féltóra a tévében, hiszen van; hanem az a borzasztó szemlélet, anyagiasság, agresszió, gusztustalanság, amit a műsorprogram számtalan csatornán önt a rendkívül manipulálható magyar társadalomra. Nem az a gond, hogy van-e keresztény sajtó, hanem milyen a színvonala, s kik olvassák. Volt-e már egy olyan lapszámunk, amit a nem hívők úgy elkapkodtak, mint a cukrot? Természetesen ez azért is van így, mert a magyar társadalom olyan, amilyen. Nem annyival jobb a nyugati sem, tudom. Ez csekély vigasz. Nem emeljük fel a szívünket, belenehezültünk a sárba. S aligha kecsegtet jóval a romló anyagi helyzet, ami a létért folyó küzdelemben e kívülről irányított ember-tömeget még inkább a Munka-Isten oltára elé tereli hekatombának. Nem tudjuk megszólítani a nem hívőket, s ha megszólítjuk, nem tudunk nekik létünkkel evangelizáló példát mutatni. Mert magunk is a magyar társadalom részei vagyunk, szem a láncban.

A magyar egyháznak, klérusnak, világiaknak a jelenleginél sokkal nagyobb szervezettséget kell tanúsítania. Mitől is félünk? Kísért a negyven év? Vagy elkényelmesedtünk? Ahhoz, hogy itt újabb negyven évet ne kelljen bolyongnunk, be kell hatolnunk az istenkeresők világába. Különben legfeljebb hamu alatt pislákoló parázs maradunk, de nem a zsinat élő, lobogó szelleme.

DORNBACH ALAJOS
országgyűlési
képviselő

Diákéveimben ellenérzéseim voltak a más vallásokkal kapcsolatos egyházi tanítás egyes elemeivel, de különösen az erre vonatkozó retorika stílusával szemben. Vegyes vallású faluban élt a családom, protestánsok éltek a környezetünkben. Sokuk megélt hitéről, emberi tisztességéről meg voltam győződve. A türelmetlenség mindkét oldalon elfogadhatatlannak tűnt számomra. Riasztónak találtam,

hogy a felekezeti türelmetlenség esetenként gyűlölködésben nyilvánult meg. Felnőtt fejjel minderre történelmi és társadalmolélektani összefüggésben találtam magyarázatot, de elfogadni nem tudtam. Az *Unitatis redintegratio* kezdetű zsinati dokumentum sok hívő ember várakozását teljesítette. A keresztény egységtörekvéseknek a zsinat egyik fő céljaként való megfogalmazása biztató a keresztény egyházak viszonyának rendezése ügyében, és az egyházpolitika egy súlyos ellentmondását oldja.

A magyar egyház történelme egyik legnagyobb kihívásával néz szembe a rendszerváltás után. Egymást követő diktatúrák évtizedeken át torzították a társadalom értékrendjét s mentalitását, rombolták az intézményrendszert — nem kímélve, sőt elsődleges céltáblának tekintve az egyházakat. Az evangelizáció korszerű személyi és intézményi kereteit megteremteni rendkívül nehéz abban a társadalomban, amelyben a hagyományos vallásosság szerepe a mostoha körülmények folytán jelentősen csökkent. Ebben a helyzetben különös jelentőségű a zsinat *Gaudium et spes* kezdetű tanítása, amely az egyház és a világ viszonylatában új távlatokat nyit és kedvezőbb feltételeket teremt a magyar egyház újjáépítő munkájához. Ez a tanítás a történelem megértésének, az „idők jelei” felismerésének bizonyítéka, és a világegyház számára is korszakos jelentőségű.

A modernizálódó világban, amikor gyarapszik az emberek ismerete, a tekintélyelvűségekre való hajlandóság csökken, a szabadságigény pedig mind általánosabb, a modern ember igényével találkozik a következő tanítás: „Az ember csak szabadon fordulhat a jó felé... Az ember méltósága megkívánja, hogy tudatosan és szabad választás alapján cselekedjék.” (*Gaudium et spes* 17.) Noha nem lehet vitatni és lebecsülni a tradíció jelentőségét sem (ahol és amilyen mértékben az fennmaradt), a hit mellett az evangelizáció mind fontosabb bázisa a gondolkodó ember által felismert és elfogadott igazság.

A világegyház szempontjából hasonló jelentőségű a nem keresztény vallásokról szóló dokumentum (*Nostra aetate*). A népek együttműködése mind általánosabbá és mellőzhetetlenebbé válik, növekszik egymásra utaltságuk. Az együttműködés hatékonyságának záloga a nem keresztény vallások értékeinek elismerése.

A *Gaudium et spes* kezdetű dokumentumot vélem ma a legidőszerűbbnek és legfontosabbnak a fent kifejtetteken túlmenően azért is, mert meghatározza az egyház és a politika viszonyát. Kimondja: „Az egyház egyébként küldetésénél és természeténél fogva nincs hozzákötve semmilyen kultúrához, semmilyen politikai, gazdasági vagy társadalmi rendszerhez...(42.) Senkinek sem szabad az egyház tekintélyét a maga véleményének a támogatására lefoglalnia.” (43.) A zsinati atyák a politikai közösség és az egyház elválasztása követelményeinek megfogalmazásával súlyos történelmi tapasztalatok tanulságát vonták le.

A zsinati szellem Magyarországon a kívánatosnál és lehetségesnél kevésbé érvényesül. Bár a zsinat befejezése után a diktatúra vallásellenessége fokozatosan enyhült, azonban a vallásszabadság alkotmányos feltételei csak negyedszázad múltán jöttek létre. A zsinati dokumentumokat és kommentárokat még a klérus is csak tetemes késéssel ismerte meg, de valójában ma is kevesebben ismerik, mint az kívánatos lenne. A megismert vagy immár megismerhető tanítás befogadása ellen hat az elmúlt korszak szellemi öröksége, amely gyakran a más véleményt vallókkal szembeni, demokráciákban szokatlan, kirekesztő szembenállást jelenti.

Közel fél évezred után első ízben adatik meg, hogy Magyarország népe külső hatalom kényszerétől nem befolyásolva független országban alakíthatja jövőjét. Az ország gazdasági és társadalmi átalakulása, állami, jogi és politikai intézményrendszerének kiépítése, erkölcsi megújulása az ezredfordulón átnyúló történelmi feladat. Kihívás a magyar egyház számára, hogy a mostoha viszonyok késleltető hatását kiküszöbölve mielőbb érvényesüljön a zsinat szellemisége, megvalósuljon a zsinat tanítása. Nagymértékben ettől függ, hogy az ország történelmi átalakulásában a magyar egyház milyen szerepet játszik. A zsinati tanítás megvalósítása mind önnön újjáépítésében, mind az ország jövőjének formálásában meghatározó szerepet biztosíthat a magyar egyháznak.

ENTZ GÉZA ANTAL
művészettörténész

A Vigilia kérdése, amely a II. Vatikáni zsinat jelentőségére irányítja a figyelmet, a magyar keresztények számára különösen is időszerű, és korántsem csak a kerek évforduló kapcsán.

A magyar egyházak más közép- és keleteurópai egyházakkal együtt csak most szabadultak meg az egyházakat a „kultuszszabadság” jegyében a templomok falai közé szorító négyévtizedes intézményes elnyomás kalodájától. Abban az időben — akik azt átélték, jól tudják — nehéz volt itt felnőtt kereszténnyé válni, mint ahogy felnőtt polgárrá is, és a kortárs világ nagy eseményei — köztük a II. Vatikáni zsinat is — számunkra olyan távoliak voltak lélekben és térben, mintha egy másik planétán zajlottak volna.

Már hatodik éve annak, hogy váratlanul és átmenet nélkül minden megváltozott körülöttünk, és egyik napról a másikra részesevé lettünk a századvég globalizálódott világfolyamatainak. Most az ebből származó feladatok és felelősség tudomásulvételének gyötrelmeit éljük közép és keleteurópai sorstársainkkal együtt.

Az összkép első látásra lehangoló. Nálunk sokan részben tudatlanságból — de legalább annyira a széleskörű tudatlanságra építő hatalmi pragmatizmusból is — tagadják az erkölcsi kérdésfelvetésnek még a létjogosultságát is („nincsen erkölcsi válság, csak gazdasági”), a jóléti társadalmakban pedig az erkölcsi relativizmus cizellált szellemi fegyvereit alkalmazzák széles körben a „nevelés”-ben és a médiában. Nálunk az életstratégiák jellemző időhorizontja — sarkítottan fogalmazva: a mai nap; a „fejlett” vi-

lágban a parlamenti ciklus vagy a hosszú távú üzleti megtérülés, azaz néhány év.

A transzcendenciának vagy a halhatatlan lélek szemszögéből való ítélkezésnek — ami pedig Bibó István szerint az európaiság egyik alapvető jellemzője — ebben a közegben kevés hely jut.

A szomorú láttelet — ami egyebek mellett még kiegészítendő az észak és dél, a gazdagság és szegénység, a környezetpusztítás, a fundamentalizmusok, a totalitarizmus továbbélő veszélyének világproblémáival — így együtt csak számunkra hat az újszerűség erejével.

A római katolikus egyház a II. Vatikáni zsinat során századunkban egyedülálló módon és mélységben már szembenézett ezekkel a kérdésekkel. Ennek eredményeként a zsinati dokumentumokban olyan emberképet és erre épülő erkölcsi és társadalmi alapelveket rögzített, amelyekből kiindulva a válságban lévő egyén és a különféle szintű emberi intézmények problémáira egyaránt működőképes javaslatok fogalmazhatók meg.

A római egyház a zsinat szellemi és lelki eredményei révén tehát „helyzetbe hozta magát”, azaz küldetése lényegének csorbítása nélkül párbeszédképpé vált minden irányban. Különös jelentősége van e tekintetben az egyház helyét a mai világban meghatározó, a különféle lelkiségek irányába nyitó és az ökumenikus zsinati dokumentumoknak.

Az éppen csak felvillantott szempontok alapján a feltett kérdésekre egyetlen összefoglaló mondatban így válaszolok: a II. Vatikáni zsinat egyház- és emberképe hazai recepciójának előmozdítása a magyar katolikusok előtt álló korszakos feladat, amellyel megteremthetik a magyar egyház újjászületésének és hatékony működésének szellemi és lelki előfeltételeit.

ÉRSZEGI GÉZA
főlevéltáros,
c. egyetemi docens

Az 1959. január 25-én meghirdetett, s 1962. október 11-én megnyílt II. Vatikáni zsinat gimnáziumi éveim végén és egyetemi éveim elején, talán a legnyitottabb korszakban ért. Pedig — amennyire visszaemlékszem — a zsinat munkájáról csak kevés információ jutott el hozzám. Az Egyetemi templom konferenciabeszédei jelentettek talán a legtöbbet, s az, ha néha-néha a magam fabrikálta rádión befoghattam a Vatikáni Rádió főleg este tíz óra után elhangzó latin nyelvű adásokat. Nem feledkezhetem meg természetesen azokról az előadásokról s beszédekről sem, amelyeken részt vehettem a „Központi”-ban, ahová egyetemista éveimben be-bejártam. Itt megismerhettem olyan kitűnően megírt tankönyveket, melyeket megtanulva még az ideológiai tárgyokban sem kellett az egyetemen szégyent vallanom.

Magam a Rómához tartozás biztos tudatában nőtem fel, hiszen számomra természetes volt, hogy nagycsütörtökönként „Rómába mentek a harangok”. Legfeljebb kisebb koromban azt hittem, a szomszédban van Róma, s ahogy nőtem, került csak tér-

ben egyre távolabb, még éppen krisztusi korban lehettem első ízben személyesen jelen a nagyheti szertartásokon Rómában.

Ez a Rómához tartozás jelentette akkoriban a világhoz való tartozást, s jelenti számomra azóta is. Csakhogy ez a világ éppen a II. Vatikáni zsinat tanításai szellemében kitágult számomra, valamennyi honfitársam, sőt bármelyik embertársam számára. Megszűnt vele a katolikus hívek bezártsága. Többféle értelemben kitágult vele a világ, mert befogadtuk vele nem katolikus embertársainkat, élhetünk Isten csodálatos adományával: a párbeszéd képességével, kitágult vele a világ, mert kiderült, nincs egyedül a magyar egyház, vannak, akik szót emelnek érte, értünk. Hangsúlyt kapott: valamennyien egyenértékű tagjai vagyunk az egyháznak, mert egyaránt meghívtak bennünket az életszentségre.

Az 1965. december 8-án véget ért zsinat dokumentumai közül aligha merném bármelyiket is a legfontosabbnak, a legidősebbnek mondani, hiszen napról-napra tapasztalni a Szentatya tanításaiban, miként fejthető ki bővebben egy-egy zsinati dokumentum a hely és idő függvényében. Először a *Sacrosanctum concilium* liturgikus rendelkezés hatását lehetett észrevenni. Őszintén szólva akkor nem tudtam maradéktalanul örülni neki. Úgy éreztem, nagyon lecsupaszítja a liturgiát, ráadásul nehezményeztem a latin nyelv eltűnését a liturgiából. Ez többek között korlátot látszott állítani az oltárnál szolgálók, a pap és a ministráns közé, ha nem egy nyelven beszéltek. Később persze örültem, ha résztvehettem például a Szentatya miséin, melyek egyes részei különböző nyelveken hangzanak el, s példaadó módon az egyház különböző helyi hagyományainak megfelelően eltérő rítusok szerint. Ma a legtöbbet mégis talán a *Lumen gentium* konstitúcióban foglalt tanítások, mégpedig elsősorban azok jelentenek számomra, amelyek valamennyiünk meghívásáról, valamint a püspökök kollegialitásáról íródtak. Ez elsősorban az egymás iránti felelősséget jelenti számomra, amelyet vállalnunk kell a másik üdvözüléséért — egymás lelkiismeretének tiszteletben tartásával. Azt gondolom, a *Lumen gentium* tanítása nélkül aligha fogalmazódhatott volna meg az új Egyházi Törvénykönyvben minden krisztushívő jogaként, a saját kezdeményezésből fakadó apostolkodás (Can. 216). Továbbá nélküle aligha kerülhetett volna sor az 1991-ben kelt *Centesimus annus* határozott állásfoglalására a kultúra fontosságáról (24.), nélküle aligha szólhatott volna 1993-ban a személyes és társadalmi megújulás szükségességét hirdető *Veritatis splendor* a vallás, az erkölcs és a kultúra szoros összefüggéséről (98.). S az emberi élet védelmében született *Evangelium vitae* sem véletlenül beszél az emberi élet tiszteletéről, amelyet csak egy alapos, belülről jövő kulturális fordulattal érhetünk el (95.). Úgy gondolom, az élet tiszteletéhez tartozik a felelősség mások életéért, aminek a másik iránti kulturált magatartásunkban is meg kell nyilvánulnia.

Hogy mekkora feladatot jelent számunkra Krisztus tanítása

szerint élni a II. Vatikáni zsinat szellemében, annak összefoglalására elégtelennek érzem magamat. Egy vékony szeletéről azonban szólok. Ez pedig a kultúra területén való apostolkodás. A bennünk élő hit sokféleképpen nyilvánulhat meg embertársaink számára, de ez a hit, „ha nincsenek cselekedetei, önmagában holt” (Jak 1,17). Meg kell teremtenünk tehát azokat a kulturális lehetőségeket, amelyek révén a bennünk élő hit megnyilvánulhat. A kultúrát természetesen a lehető legszélesebb értelemben kell értenünk, a betűvetéstől a tudományos kutatásig, a viselkedéstől, a mások és magunk lelkiismerete rezdülésének meghallásáig. A Szentatya 1982. október 5-én Európa püspökeinek ezt írja: „Az európai ember válsága a keresztény ember válsága. Az európai kultúra válsága a keresztény kultúra válsága”. E tág horizontba helyezve, a kultúra óriási jelentőségű az egyház életében; jelentőségének megfelelően 1982-ben megalakult a Kultúra Pápai Tanácsa, amelynek elnökségében és nemzetközi tanácsában számtalan nemzet kvalifikált szakemberei képviselik a katolikus kultúrát. Feladatuk: a Szentszéknek a kultúra iránti elkötelezettsége szellemében közvetíteni a kultúrák között, a helyi egyházak és Róma között, az egyház és a más nemzetközi kulturális intézmények között. Örülhetünk, mert vannak kulturális intézményeink, köztük új alapítású is, mint a Katolikus Egyetem. Jelentőségét aligha lehet túlbecsülni. A Szentatya 1990. augusztus 15-én kelt rendelkezése a katolikus egyetemekről külön fejezetet szentel a kultúrának. Az egyetem ugyanis természetszerűleg ápolja a kultúrát a tudományos kutatásban kifejtett tevékenysége révén, elősegíti, hogy az egymást követő nemzedékek a tanítás révén részesüljenek a kultúrából. Persze nyitottnak kell lennie az egyetemnek minden emberi iránt és késznek a kultúrák közötti párbeszédre, különösen a mai világ különböző kultúráit kell feszült figyelemmel kísérnie. Mindezt azért, hogy gyümölcsöző kapcsolat jöjjön létre az Evangélium tanítása és a gyakran ellentmondásos mai kultúra között. Erre is valamennyien meghívást kaptunk, de eredményesen csak sajátos felkészültség birtokában működhetünk ezen a területen. Tér nyílik tehát itt is a másokért, mások képviselésében végzett közös munka számára.

FILA BÉLA
a Pázmány Péter
Katolikus Egyetem
dogmatika tanára

A II. Vatikáni zsinat konkrétan és mélyen érintett. Katolikus pap és tanár vagyok. Érthető módon közvetlen hatással voltak a zsinat határozati és eredményei gondolkodásmódomra és lelkipásztori tevékenységemre. Egy nyelvi tapasztalat volt a legkonkrétebb: magyar nyelven kezdtem el szentmisét bemutatni, s szentéseket kiszolgáltatni és a papi zsolozsmát elvégezni. Eleinte némi bizonytalanságot éreztem a magyar nyelv használatakor. A latin nyelv megszentelt nyelvvé vált, súlyos és veretes jelleget kapott az évezredek folyamán. Később aztán a használat közben a magyar nyelv szavai és mondatai egyre súlyosabb, szakrális jelen-

téssel telítettebbek lettek, kegyelmi erővel és jelentéssel telítődtek. Kialakult egy új nyelvi „játéktér”, a magyar nyelv szakrális játéktere, amelyben Isten igazságának fénye, üdvözítő ereje jelent meg.

Jelentős volt továbbá az, hogy teológiai gondolkodásom és lelkipásztori magatartásom, szemléletem igen mély átalakuláson ment keresztül. Teológiai képzésem során hagyományos, ún. újszkoasztikus képzést kaptam. Ebben a szemléletben mindig éreztem az egyház és a mai világ szembenállását, ellentétét. Teológus koromban teljesen meggyőződött az egyház belső rendjének szilárd-sága, gondolatvilágának kidolgozottsága és benső evidenciája. Később mint hitoktató, káplán fájdalmasan tapasztaltam a szakadékat az egyház üdvözítő szándéka és a tényleges világ között. Nagyon jókor jött a zsinat friss, életközeli, határozott, nyitott és bátor kezdeményező szelleme. Alapvetően módosult teológiai szemléletem a zsinat hatására. Másképpen kezdtem gondolkodni az egyház és a világ, a hit és a tudás, a pap és a hívek, a katolikusok és a keresztények, a nem keresztények és az ateisták viszonyáról. Otthonosabban kezdtem érezni magam a mai világban, a szembenállás, a konfrontáció helyett magaménak éreztem a mai ember kérdéseit, szellemi-erkölcsi nyomorát, és tudtam, mi a feladatom ezen a téren. Felszabadító, teremtő jellegű hatása volt a zsinatnak a teológiai gondolkodásban és a lelkipásztori magatartásban.

A katolikus egyház a II. Vatikáni zsinaton észlelte azt, hogy valójában világegyházzá lett. Az addig túlnyomórészt európai jellegű egyházban önálló szerepet és helyet kaptak a világ más részén lévő egyházak. Ennek következtében szembe kellett néznie Rómának a világegyház problémáival nemcsak európai szempontból, hanem dél-amerikai, afrikai és ázsiai szempontból is. Jelen volt addig is az egyház a világ minden pontján, de az európai misszionáriusok kihelyezett állomásaként. A zsinaton az egyes rész-egyházak problémáit a saját szemszögükből kellett megvizsgálni. Ez nyitottságot és rengeteg új problémát, egészen új feladatot jelentett.

A zsinaton és utána az egyház megkereste és megtalálta a helyét a mai világban. A zsinat kezdetén, 1963-ban úgy tűnt, hogy a zsinat diadalmas, új kezdet lesz, ez volt a kezdeti eufória állapota. Az egyház körül a dermedt, zord légkör kezdett felengedni. Elsősorban a zsinat pápai vállalták a feladatot, hogy az új adottságok és feladatok figyelembe vételével új partok felé vezérlik az egyház hajóját. A feladat megvalósítása közben azonban súlyos zavarok is jelentkeztek. Kiderült ugyanis, hogy sok dologról, ami addig magától értetődő volt, le kell mondani. Mások gyorsítani szerettek volna. Sokan keserűn csalódtak, úgy vélekedtek, hogy a zsinat se nem kezdet, se nem vég, hanem csak szerencsés vagy szerencsétlen epizód volt az egyház életében. Menet közben azonban tisztázódott, hogy a zsinat nem hozhatott létre új egy-

szor még lelkipásztori feladatok is), amelyek pedig hozzátartoznak; az egyház nincsen ott, ahol lennie kellene, és nem teszi azt, amit pedig tennie kellene. Az egyház nem folytathatja egyszerűen ott és úgy, ahogyan 1948-ban abbahagyta és megtört. Ugyanakkor mégiscsak a hagyományos örökséggel kell új utat nyitni az egyház életében. És ebben segített a zsinati szellem: az egyház hagyománya alapján kell megújítani az egyházat, és újszerűen elindítani a jövő felé. Ki kell jelölni a jövő útját, és el kell indulni ezen az úton. És éppen ez a zsinat programja.

GAIZLER GYULA
professzor,
a Keresztény
Ökumenikus Baráti
Társaság elnöke

A II. Vatikáni zsinat legfontosabb eredménye számomra az a valódi ablaknyitás volt, melyet a zsinat jelentett. Megváltozott körülöttem a levegő. Állandó megújulásra való törekvéseim a „legfelső fórumon” nyertek igazolást. Magyar nyelvű lett a szentmise. Természetessé kezdett válni a „világiak nagykorúsága”. (Hazánkban hozzátartozott ehhez a „laikus” szó kínos kerülése is.) Cikkek sorozata foglalkozott mindezzel, mintegy annak kiegyensúlyozásaként, hogy még bőven folytak az egyházellenes perek. Jellemző hogy *A II. Vatikáni zsinat tanítása* című határozatokat ismertető könyv tíz évvel a zsinat befejezése után jelent meg. Nem csodálkozhatunk, ha sokan elégedetlenek az elért eredményekkel.

A II. Vatikáni zsinat hívei közül legtöbben a *Gaudium et spes* dokumentumra hivatkoztak, mások az ökumené dolgában lassú, de határozott előrehaladást láttak. Számomra igen jelentős a liturgikus áttörés. Ma már elképzelhetetlen, hogy nem oly régen még a szentmise nyelve kizárólag a latin volt. Senki sem kérdőjelezte meg az elbocsátásra utaló „mise” szó elterjedtségét, melynek helyébe ma egyre inkább az „Eucharistia” valamilyen alakja kerül. Emlékszem még, hogy amikor fogságban az Eucharistia bemutatásakor annak szövegét imádkoztuk, többen kifogásolták, mondván, hogy „hagyjuk már végre őket imádkozni”, vagyis az imakönyvek szövegeit olvasni. Amikor a zsinat eredményeinek megítélésére vállalkozunk, figyelembe kell vennünk, honnan indultunk.

Egyházunk helyzetét és a reformok megvalósulását hazánkban természetesen lényegesen befolyásolták az éppen uralkodó politikai nézetek. A diktatúra szorításának enyhülésével egyre erősödtek az egyházon belüli nagyobb demokráciát kívánók hangjai. A különböző kiscsoportok egyre többször hivatkoztak a zsinat határozataira, így például az alternatív katonáskodás kérdésében is. Ez igen nagy állami ellenállásba ütközött, ám a retorziókat az egyház vezetőivel hajtották végre. Mindez természetesen megosztotta az egyházon belüli közvéleményt.

A zsinat hatása nálunk másképpen érvényesült, mint a nyugati országokban. Az egyházon belül hazánkban is nőtt a női egyenjogúság, bár sok területen igen lassan. Civilek növekvő számban doktráltak teológiából, sőt nők is lehettek több külföldi ország egyete-

mén teológiai tanárok. Emelkedett a hitoktatás színvonala, levelező teológiai fakultások nyíltak. A lelkeségi mozgalmak fellendülése, az „új evangelizáció” mind a II. Vatikáni zsinat kedvező légkörének is köszönhető.

A hazai megvalósulást a lassú, talán túlságosan óvatos haladás jellemzi még ma is. Érthetővé teszi ezt a szekularizált világ előretörése, mely számos esetben görcsös védekezést szül. Nálunk a pápa személye és intézkedései nyitottabb fülekre találtak, pápaellenes hangok alig hallatszottak. Sokan vannak, akik az egyház vezetésében ugyanúgy mélyreható változásokat vártak, mint a politikai életben. Mások szerint a helyes az, ha imádkozunk azokért, akik nem megfelelően képviseltek bennünket.

A magyar egyháznak meg kellett birkóznia azzal a nehézséggel, hogy a teljesen konzervatív és a túlságosan haladó irányzatok közt megtalálja a helyét. Az egyházi hierarchia számára a konzervatív nézetek jobban biztosították a látható egységet. Időközben a tőlünk nyugatra eső országokban a liberális nézetek hatása egyre inkább megnyilvánult a zsinat értékelésében is. Félelmet keltett ez mindazokban, akik jogosan tartottak a szekularizálódás egyre nagyobb térhódításától. Közös feladatunk a kiút keresése. Meg kell hallgatnunk mindazok véleményét, akik őszintén Krisztus Urunk ügyéért fáradoznak. Lehet, hogy többen tévedünk az ilyen vagy olyan ítéletekben. Addig azonban, amíg a kölcsönös megbecsülés és szeretet vezet bennünket, joggal remélhetjük, hogy helyes úton járunk. Jó lenne az ezredfordulót az elérhető legnagyobb mértékű egységben ünnepelni minden Krisztusban hívő testvérünkkel. Segítenek ebben az egyre növekvő számú ökumenikus jellegű szervezetek. Ezek mozgásteret nagyobb, mint a hivatalos intézményeké. Nagyon kívánatos volna, ha egyre inkább azon munkálkodnánk, hogy „minden jóakarátú ember” számára találjunk egyre helyesebb, követésre méltó megoldásokat. Saját szűk érdekeink hangoztatása kisebb jelentőségűvé válik, mihelyt minden embertestvérünk, sőt az egész teremtett világ megtartásának, fejlesztésének lehetőségeit fontolgatjuk. Nagy jelentősége van ebben azoknak az egyesületeknek, társaságoknak, melyeknek nevében nem szerepel ugyan a „keresztény” szó, de szellemiségük ebben az irányban hat.

A II. Vatikáni zsinat a kiengesztelődés szellemében zajlott. Egybecseng ezzel, hogy az ENSZ 1995-öt a „Tolerancia évének” hirdette. Háborúból alig kibontakozó korunkban, amikor a fegyveres összetűzések hol itt, hol ott újra fellángolnak a türelemnek, a kiengesztelődésnek, megbékélésnek minél teljesebb megvalósítása mindnyájunknak személy szerint célja, kisebb vagy nagyobb közösségeink közös, legfőbb feladata kell hogy legyen.

A zsinat befejezése óta eltelt harminc esztendő történeti távlatnak is beillik. Aktív résztvevői közül egyre kevesebben vannak életben, a határozatokról sok kommentár jelent meg, és az egyház mindennapi élete is látható formában igazodott hozzá. Közben akadtak, akik a negatívumok megjelenését a zsinat „modernségének” tulajdonították, mások pedig azt kifogásolták, hogy a helyi egyházak elmaradtak az új szellem megvalósításában. Ezen nem kell csodálkozni, hiszen a tények megítélésébe mindig belejátszik az egyéni érdek, érzelem vagy óhaj. Tulajdonképpen magam is egyéni megállapításomat közlöm, amikor a zsinat hatásaiból éppen az egyház önértelmezését emelem ki.

Igazában az egyház nem értelmezhetette magát másként, mint ahogy Pál apostol leírta: „Krisztus követségében járunk” (2Kor 5,20), de ennek a történelmi helyzethez való alakítása soha sem ment zökkenő nélkül. Az egyház önmagát adta, amikor hirdette az Evangéliumot, fenntartotta az örök élet reményét, és az erkölcsi tökéletességet Krisztus követésében látta. A hiány inkább annak a tisztázásában mutatkozott, hogy „mi az egyház” és „ki az egyház”. A szervezet, a klérus, az intézmények vagy a hívők közössége? Ma a szellemi áramlatok tömkelegében, az ideológiák és életfilozófiák mérkőzésében sokkal világosabban ki kellett fejteni, hogy mit jelent a tétel: „Hiszem az egy, szent, katolikus és apostoli egyházat.” Nem a teológiai kifejtésre gondolok, hiszen ezt régen megadták, hanem arra, hogy a hívő keresztény az egyház magatartásából, liturgiájából, igehirdetéséből és kifelé való megnyilatkozásaiból ki tudja olvasni a meggyőződést, hogy ő maga is Krisztus egyházának eleven tagja.

Nem mondunk újat azzal, hogy a középkor óta az egyházat sokan úgy tekintették, mint zárt közösséget, rendezett hadsereget, amely erős központi vezetés alatt áll. Nemcsak más vallások, hanem az úgynevezett „modern világ” elől is elzárkózott. A hívőknek ez befelé talán védettséget és biztos szellemi otthont jelentett, de nem lehetett kiolvasni belőle azt, amivel a zsinat küldetés lényegét kifejezte: az egyház az emberi nem egységének és üdvösségének hatékony jele a világban. Annak az egységnek, amely a maga egészében majd a túlvilágon valósul meg Krisztus fősége alatt (Ef 1,10), de amely itt a földön kezd kibontakozni, mint a hit és a szeretet egysége. Ahol pedig van hit és szeretet, ott az üdvösség is megkezdődik, s ez adja meg a vallásnak és az egyháznak a természetfölöttiségét. A zártság és a nyitottság azonban egyensúlyban kell lennie. Talán a túlságos zártság volt az oka annak, hogy az egyház a 18. században az értelmiség nagy részét elveszítette, a 19. században pedig a munkásság tömegeit. A túlságos nyitottság pedig a veszéllyel jár, hogy a hit és az erkölcs értelmezésében túlteng az emberi érdek és kényelem, s háttérbe szorul az a „keskeny út” és „szűk kapu”, amelyet Krisztus emlegetett.

A zsinat az önértelmezésben nem dobta félre a jogi szervezetet, és nem akart átmenni valamilyen határozatlan „karizmatikus” közösségbe, hanem igyekezett mind a szervezeti közösséget, mind Isten gyermekeinek a szabadságát Krisztus tanításából kiolvasni. Elsősorban azonban tudatában volt annak, hogy az egyház Isten vándorló népe a földön, ezért mindenekelőtt Isten felé kell nyitottnak lennie. Nem véletlen, hogy a liturgia megújítása kiemelt szerepet kapott. Addig az emberek egymás iránt való kötelességei légüres térben mozognak, amíg meg nem adjuk Istennek, ami Istené, és nem kérjük tőle az erőt a felebaráti szeretet és az igazságosság megvalósításához. A technika bűvöletében élő világot rá kellett ébreszteni, hogy értékelésünkéből a „szentnek” a meglátása nem maradhat ki. A világban a zsinati határozatok közül legnagyobb figyelmet *Az egyház a mai világban* című határozatnak szenteltek, s talán éppen abban nyilatkozott meg leginkább az egyházas jelleg. A zsinat az ember kilétéről, céljáról, hivatásáról, a családról, a kultúráról, az államról, a technikai és a kulturális haladásról kizárólag a kinyilatkoztatás fényénél beszélt. Ezzel azt is kifejezte, hogy a tisztán természetes kultúra nem adhatja az élet megoldását. Az igazság és a szeretet mértékét nem hordozzuk magunkban, s az élet célját sem olvashatjuk ki magunkból, hanem csak a teremtő és megváltó Istenből. Az egyházon belüli demokráciáról, belső és külső párbeszédről, az evilági javak értékeléséről csak ezen keretek között beszélhetünk.

HAFENSCHER
KÁROLY
evangélikus lelkész,
c. teológiai tanár

Nem először írok a Vigiliában, most mégis zavarban vagyok, a bőség zavara ez: hogyan lehet néhány sorban összefoglalni azt, amiről cikkek, előadások sora szól.

XXIII. János pápa 1959. január 8-i bejelentése után végre megmozdult a hatalmas római katolikus világegyház, hogy folytassa az I. Vatikáni zsinat munkáját, és tovább lépjen időben, választ keressen és adjon a kor kihívásaira. Ekkor világossá vált, hogy nem elhatárolódni akar, hanem nyitni, nem ítélni, hanem mérhetően szellemi, lelki kincseiből gazdagságot nyújtani a világnak. Ettől kezdve jogos reménység ébredt bennem is; az ökumené nem marad csonka, nem marad csak a protestánsok, később az ortodox keresztények és a protestánsok mozgalma.

A magyarországi római katolikus egyház megkapta azt a lehetőségét, hogy fölzárkózzék a világegyházhoz, vele szinkronban éljen, nemcsak Európával, hanem globálisan látva az összefüggéseket, újra gondolja más felekezetekhez való viszonyát, magára találjon, hogy identitását őrizve, de modern életünk eszközeit felhasználva nyújthassa értékeit a magyar társadalomnak. Ugyanakkor a magyar protestantizmus is ébredezett: nem lehetett többé régi sémákban gondolkodni, a „Roma semper idem est” berozsdásodott nézetét szajkózni, sőt kívánatosnak látszott, hogy újra meghatározza

magát (mint tette egykor a trentói zsinat a protestantizmus kihívására), és ne ragaszkodják 16. századi formulákhoz...

A világegyház koncepciója segítséget jelentett az akkor még meglévő Kelet-Nyugat és a bontakozó Észak-Dél közötti feszültség leküzdésében, hiszen csak egy glóbuszunk van, ami kapcsolattartásra kötelezi a lokális kérdésekbe elmerülni hajlamos regionális egyháztesteket. Közvetlenül a zsinat után megindult a bilaterális dialógusok sora keresztény világszervezetekkel.

Számomra természetesen a legfontosabb az *Unitatis redintegratio* című határozat, amely azonban nem tekinthető önmagában csak a többi anyaggal való összefüggésben, mert noha a zsinat pasztorális jellegű volt, a dogmatikai konstitúció, a *Lumen gentium*, valamint a *Dei verbum* és a *Sacrosanctum concilium* konstitúciók nélkül alapnélkülivé válna. Legfeljebb a dokumentumok sorrendje irritálta a protestánsokat; „extra muros” kerültünk, hiszen az *Inter mirifica* és a *Dignitatis Humanae* mögé sorolták a velünk foglalkozó konstitúciót. Ez azonban túlérzékenység a részünkről, hiszen olyan jelentős dokumentumok is utánunk állnak, mint például a *Gaudium et spes* vagy a *Nostra aetate*. Számomra világos, hogy a megújult egyházkép biblikus-dogmatikus alapozása nélkül nem lehet a római egyházon kívül élő keresztényekről sem szólni. A *Populus Dei* és a *Krisztustest misztériuma* háttérbe szorította az addigi szerintünk merev jogi és strukturális megközelítést.

Jelentősnek ítélem, hogy több megszületett határozat csírájában hordta a további lépéseket a püspökök hivatásával, a papneveléssel és a papi szolgálattal, a szerzetesi élettel és annak megújulásával, a nevelési feladatokkal kapcsolatban. Az elmúlt harminc év folyamán ezek a lépések menetrendszerűen be is következtek. Az igazságok hierarchiájának római elve, a prioritások következetes betartása a bilaterális dialógusokban is érvényesült (egyház, evangélium, szentségek, ministerium, s csak azután a részletkérdések...)

A zsinat szellemisége még csak megvalósulóban van, potenciálisan minden lehetőség adott. Az egyházmegyei szinodusok, a teológiai és spirituális irodalom gazdagodása, a hitoktatás korszerűsítése (az ellenségkép kihagyása), a kölcsönös információáramlás, az egység érdekében tartott imahetek, közös konferenciák rendezése, közös állásfoglalások, a Magyar Egyházak Ökumenikus Tanácsában elfoglalt megfigyelői státusz, a szinodusokra meghívott hivatalos protestáns megfigyelők, a közös ökumenikus *Mi-
atyánk* és *Credo* szövege, az ökumenikus esketési szöveg kidolgozására, temetési liturgiára való törekvés, a szociális kérdésekben, morális problémákban közös állásfoglalások és cselekvés, az *Új-szövetség* közös fordításának tervezése e lehetőségeket jelzik.

Nyilvánvaló, hogy egyrészt sok nehézséget kell leküzdeni, és az ökumenikus folyamatban nem lehet kapkodni, másrészt az 1989 utáni gyökeresen új helyzetben minden felekezet saját gond-

jaival és jövőjének kidolgozásával van elfoglalva. Mindez azonban nem lehet gátja a sok előítélet, beidegződés és ellenézés leküzdésének és a megbékélésnek.

Jövőkép nélkül ma sem lehet teljes életet élni. A jövőt Jézus Urunk szerint is szabad tervezni, akár a toronyépítő mesternek vagy a hadba induló királynak, ugyanakkor a határokkal is számolnunk kell, hogy ne legyünk olyanok, mint a „bolond gazdag”. A jövőt s benne az egyház ágendáját elsősorban Ura határozza meg, nem a körülmények, ugyanakkor jobban kell figyelnie arra a korra és helyre, ahová mandátuma szól (inkulturáció). A jövő egyháza csak alázatosan szolgálatait felajánló, ökumenikus jellegű lehet: gyökereiből táplálkozó, befogadó, önkritikus, segítőkész egyház.

KINDLER JÓZSEF
egyetemi tanár

VI. Pál pápa a II. Vatikáni zsinat bezárásának tizedik évfordulóján közzétett apostoli buzdításban a zsinat munkáját így foglalta össze: „fáradozzunk azon, hogy a 20. század egyháza korszerű módon hirdesse az evangéliumot a mai embernek.” A zsinat immár harminc éves utóélete számomra azt bizonyítja, hogy a kor követelményeihez való igazítás, az *aggiornamento*, útmutató mivoltában sikeres volt, noha szellemiségének és határozatainak maradéktalan realizálásáról nem beszélhetünk, márcsak azért sem, mert ehhez a világon mindenütt a feltételrendszer azonosságát kellene feltételeznünk.

A dokumentumokban foglaltak teljesítésének időigénye is nyilvánvalóan eltérő, s ezért, mint sokan mások, a rövid időtávon közvetlenül megtapasztalható liturgikus reformot tartottam abban az időben a legjelentősebbnek, különösen a népnyelv használatát, legalábbis a magyar egyház belső életét illetően. Ehhez hozzá kell fűznöm, hogy akkor ezért nem lelkesedtem, ugyanis a hagyományos értékek, szilárd erkölcsi fogódzók lebontásának pártállami időszakában ezek veszélyeztetésének éreztem. Tévedtem, de külföldön — hacsak tehetem — latin misére megyek.

A zsinat dokumentumai egyetlen rendszert alkotnak, s ekként egymással belső, ha nem is mindig tökéletesen összecsiszolt, kapcsolatban állnak. Nehéz lenne ezért bármelyiket is, mint „legfontosabbat” kiemelni. Mégis szerintem az egyház kifelé való küldetésére irányuló dokumentumok „alrendszerei” a legfontosabbak: a vallásszabadságról, az ökumenizmusról, a nem-keresztény vallásokról, s főként az egyház és a mai világ viszonyáról szóló *Gaudium et spes*. Időszerűségét mind a mai világ jellemzőinek feltárása, mind pedig a gyakorlattá váltható elvi iránymutatásának tartós érvényessége bizonyítja. Vitatható-e vajon nagy erejű megállapítása? „Az ember mérhetetlen arányokban terjeszti ki hatalmát, de nem mindig sikerül ezt a maga szolgálatában megtartania. Azon fáradozik, hogy mélyebbre hatoljon saját tudatának világába, és gyak-

ran csak még bizonytalanabbnak mutatkozik önmaga iránt. Társas életének törvényszerűségeire egyre több fényt derít, mégis táncstalan, hogy milyen irányban fejlődjék a társadalom” (GS 4).

Magyarországon a zsinat szellemiségének és határozatainak megvalósulása csak részleges, sok tekintetben töredékes. Természetesen más országok esetében sem beszélhetünk maradéktalan megvalósulásról a hosszú megvalósulási időt igénylő határozatok valóra váltásában, nem is beszélve arról, hogy egyesekhez nem is lehet időértéket rendelni, folyamatos feladatról és cselekvésről lévén szó. Hazánkban azonban a megvalósításhoz szükséges feltételrendszer is merőben különbözött a valóban szabad demokratikus országokétól. A pártállami időszakban szó sem lehetett például az egyház társadalmi tanítása tényleges érvényesítésének még a kísérletéről sem, sőt az idevágó témákat a magyar egyház is tabunak tekintette, a (párt)világiak kizárólagos terrénümának. De köztudott, hogy az Egyházügyi Hivatal még a kifejezetten egyházi ügyekbe (például a papnevelésbe) is beleszólt. Később már az öncenzúra is működött, szinte hibátlanul, sőt némi buzgósági rátéttel is: azt is teljesítették, amit nem kértek, sőt valójában nem is igényeltek.

Ennek következtében csak az valósulhatott meg a zsinat szellemiségéből és határozataiból, amit a pártállam saját egyeduralma szempontjából veszélytelennek minősített, például a liturgikus reform. 1990 és 1994 között vált valójában szabaddá a terep, de ekkor a korábbi évtizedekben felhalmozódott problémák megoldásához kellett hozzáfogni, mert ezek megoldása teremtette volna meg a minimális feltételeket a valóban eredményes munkához. A feladatok sokaságát tekintve az eredmény: minimum minimorum, de ez sokkal inkább kihívás, mintsem pesszimista belenyugvás.

Az ezredfordulóra készülő magyar egyház számára a feladatok az előzőekből adódnak: egyrészt mellé kell állni mindazoknak a törekvéseknek, melyek a zsinat szellemiségének és határozatainak megvalósításához szükséges feltételeket megteremtik, ez utóbbiba beleértve az egyház társadalmi tanításának megfelelő társadalmi, gazdasági, sőt politikai erőfeszítéseket is. A latin mondás szellemében célszerű cselekedni: fortiter in re, suaviter in modo. Hazai körülményeink közepette azonban még a végrehajtásban, kivitelezésben, a „módban” is lehetünk erősebbek, határozottabbak — bátrabbak.

KORINEK LÁSZLÓ
egyetemi docens

Visszagondolva az a jóleső bizonyosság a legfontosabb, hogy az „ecclesia semper reformanda est” elve valóság. A dokumentumok nagy száma és tartalmi sokszínűsége jelzi a feladatok sokaságát. Nehéz megragadni, mit jelentett mindez a magyar egyház számára. Talán inkább lehetőséget, amelynek formai, liturgikus elemei előbb, tartalmi, érdemi részei majd csak később mutatkoznak meg. Ma-

gyarországon mindenekelőtt állami „ellenszél” hatott. Késlett a fordítás, a kiadott mű is alacsony példányszámban jelent meg, a világiak alig fértek hozzá, sőt két dokumentum kiadását (*Ad gentes, Apostolicam actuositatem*) nem is engedélyezték. Újraolvasva ezeket a szövegeket érthetővé válik, hiszen nélkülük az egyház könnyebben lett volna azzá, amivé szerették volna silányítani: konzervatív, zárt és maradi, tehát a fiatalabb nemzedék számára cseppet sem vonzó intézménnyé.

Bizonyára az egyes gondolatok érvényesülését más-más okok nehezítik. Anyagi gátat jelent, ha a világi munkatársak bevonására nincs elég pénz. Szemléletbeli akadály, ha többen olyannyira hozzászoktak a vezetéshez, hogy egyszemélyi döntéseket hoznak, s aztán megváltoztathatatlanul ragaszkodnak azokhoz. A stílusbeli váltáshoz talán nemzedékek cserélődése is kell, tehát idő és türelem. Végül hiányzott a dokumentumok egyháziak és világiak általi közös, kiérlelt feldolgozása.

Azon is elgondolkodhatunk, hogy úgyszólván másodkézből vettünk át megoldásokat, miután a zsinati dokumentumok közvetlenül nehezen jutottak el hozzánk, így kényszerűen a bejáratott nyugati minták kerültek átvételre. Vajon a tartalmat is sikerült-e átvennünk?

Az alapdokumentumok általános szemlélete, igazságtartalma megkérdőjelezhetetlen, inkább műfaji, formai aggályok fogalmazódnak meg. A zsinat kétségkívül megújított, megválaszolt, de egyúttal le is zárt (esetenként kibontakozási) folyamatokat. Bizonyos kérdésekben az ajánlások, alternatív megoldások, mozgásteretek felvázolása lett volna célravezetőbb, amelyek gyakorlati kibontása, valóságos önmozgása után tehetnénk a kérdéseket véglegesen eldöntötté.

Az elmúlt harminc év nem volt hiábavaló, elvesztegetett idő, hiszen az objektív adottságok többnyire javultak. Igaz, a paphiány és az előregedő papság jelentős gond, és természetesen előnyösebb politikai, gazdasági feltételek között számos okos, javító törekvés könnyebben valósulna meg.

Minden dokumentum időszerű maradt, amely egyrészt azt jelentheti, hogy a problémák nem oldódtak meg egyik napról a másikra, de egyben azt is mutatja, hogy a zsinat lényegbe vágó gondokra tapintott, és talán emiatt időtállóak megoldási törekvései.

A történelmi lépés, amely számomra a legemlékezetesebb: az egyház meghaladott és feladott régi nézeteket. Elismert más valóságokat, amelyekben ugyanúgy szent és egyetemes értékek fedezhetők fel. Nem hamis kultuszok ezek, s a művelői sem pogányok. Egyszóval a transzcendens istenélménynek nemcsak mi, katolikusok vagyunk kizárólagosan birtokában.

Az ezredfordulóra készülő egyház belső fejlődése reményekre jogosít, hogy ha a II. Vatikáni zsinat „alkotmányozó nemzetgyűlés” volt, akkor a következő zsinaton talán már nem csupán a „felsőház” vesz részt. Megnyugtató, hogy a Szentírás került ismét az első hely-

re, s a „tekintélyi gondolkodást, a képmutatóan túlzó törvénytiszteletet felváltotta a szeretet elsőbbségi elve, az egyház elfogadta a modern világot, minden hibái és hiányosságai ellenére is”.

Őszintén remélem, hogy ez a világegyházra mondott állítás igaz, vagy azzá lesz a magyar katolikus egyház nézve is. Akkor a címben feltett kérdésre egyértelmű igennel válaszolhatunk.

SZABÓ FERENC
jezsuita, a Távlatok
főszerkesztője

Számomra a zsinat megerősítette azt a víziót, amelyet még a megnyitása előtti években Leuvenben mint jezsuita skolasztikus örömmel fedeztem fel: Teilhard de Chardin jezsuita tudós és gondolkodó evolucionista és Krisztus-központú világszemléletét, tehát az *Emberi jelenségben* és az *Isten milióben* leírt távlatokat és lelkiséget. Ő helyreállította a természet és a természetfeletti közötti egyensúlyt, és nézeteit — olyan teológusok közvetítésével, mint H. de Lubac, G. Martelet, K. Rahner, Y. Congar és M.D. Chenu — beépítették a *Gaudium et spes* kezdetű, az egyház és a világ kapcsolatával foglalkozó konstitúcióba.

Azt hiszem, a magyar egyház számára is jelentős volt ez a teilhard-i, illetve zsinati szemlélet, amint azt például Rónay György írásaiból, a vele való beszélgetésekből láthattam. Akkor lényeges volt az egyház nyitása nemcsak más keresztények és más vallásúak, hanem az ateisták felé is. A volt marxista, R. Garaudy egy kis könyvének címe így fejezte ki a zsinati fordulatot: *A kiátkozástól a párbeszédig*. Persze sokan gyanakvóan tekintettek erre a nyitásra a marxista ateizmus felé (ennek vetülete volt az Ostpolitik is!); és bizonyos kritikák jogosultak voltak, hiszen Kelet-Közép-Európában vagy akár Latin-Amerikában is a marxista társadalmi-politikai elemzés egyeseket bizonyos horizontalizmushoz vezetett. Ez a szekularizmus támogatta az egyházat elnyomó kommunista-marxista gyakorlatot, ugyanakkor mélyítette az egyházon belül a progresszisták és integristák közötti szakadékot. Mindez késleltette a zsinat recepcióját. Magyarországon az egyházi vezetés a „kis lépések” politikájának jelszavával túlságosan is a rendszerhez simult, túlságosan sok kompromisszumot kötött az elnyomó rendszerrel. (Igaz, hogy némiképp hivatkozhatott a Vatikán „keleti politikájára”.) Ugyanakkor teológiai és egyháztani, egyházkezelési síkon a konzervatívizmus dívott. Összetévesztették a hűséget a konzerválással; pedig az igazi hűség — ahogy H. de Lubac hangoztatta — a helyes haladásban van.

A világegyházban is — mutatis mutandis — ezek voltak a problémák és a következmények. Azzal a különbséggel, hogy Nyugaton a teológiai, biblikus, patrisztikus, liturgikus megújulás a harmincas és negyvenes években előkészítette a zsinati fordulatot, az új egyháztani stb. szemléletet. És mivel nem volt a bénító-elnyomó bolsevista rendszer fékező vagy tiltó jelenléte, fokozatosan bevezethették a zsinati „aggiornamentó”-t. A progresszívek és konzervatívok (modernisták és integristák) közötti ellentét (szaka-

dás) egyes nyugati országokban, például Franciaországban vagy Hollandiában sokkal élesebb lett, mint a kommunista országokban. Ez részben a szélsőségek egymást fokozó „dialektikájával” magyarázható, miként a római központi vezetés bizonyos fékező szerepe is. A túlságosan előre szaladók (a reformtól a hitújítás felé tartó tendencia) megrémisztette VI. Pált és II. János Pált is, miként olyan korábban haladó teológusokat, mint H. de Lubac, Hans Urs von Balthasar vagy J. Ratzinger. A progresszívek viszont „restaurációt” emlegettek, visszalépést a zsinati szellemhez és határozatokhoz viszonyítva. A római központ a kontesztáló teológusok esetleg jogos kritikáját sem vette figyelembe, másrészt viszont olyannyira felerősödött a „Róma-ellenes komplexus” (H.U. von Balthasar), hogy egyoldalúan és igazságtalanul ítelték meg Róma szinte minden döntését. Egyes teológusok pedig annyira mentek a „hitújításban”, hogy alig nevezhetők katolikusoknak.

Ami a magyar egyházat illeti, nyilvánvaló, hogy nem lehet mindent a kommunista rendszer nyakába varrni. Hiszen 1989/90 óta már szabadságot élvez a magyar egyház, és mégis lassan válsul meg a zsinati aggiornamento. Ma már nem lehet azt mondani, hogy tilos a zsinati dokumentumok és más vallásos könyvek kiadása, terjesztése. Mégis késik például a liturgia reformjához néhány „segédeszköz” kiadása, például az ökumenikus bibliafordítás, a *Lectionarium* kiadása (a botrányos fordításban sokszorosított miseolvasmányok helyett). Valahogyan össze kellene hangolni a katolikus könyvkiadást, hogy ne a nyereség legyen a döntő szempont, hanem a szükségletek kielégítése. A szemináriumokat nem szaporítani kellene, hanem inkább összevonni, hogy kellő színvonalú (tanári) nevelői karral a zsinat kívánalmak szerint történjék a papjelöltek felkészítése. A világiaknak sokkal több lehetőséget kellene biztosítani az apostolkodásra. Nemcsak több adásidőt kérni a médiumoktól katolikus műsorokra, hanem megfelelő szakembereket — ha pap nincs, világiakat — felkészíteni e munkára. A példákat folytathatnám.

A Szentatya magyarországi látogatásakor mondott beszédekben, főleg a püspöki karhoz intézett beszédében megjelölte a legfőbb feladatokat. Úgy tűnik, mind az egyházmegyei zsinatok, mind más kezdeményezések az akkor kijelölt feladatok gyakorlati megvalósítását célozzák. Nagyobb együttműködésre volna szükség a püspökök, papok, szerzetesek, világiak között. Az egység kialakításához pedig elengedhetetlen a kommunikáció, az egyházon belüli párbeszéd, a válaszfalak ledöntése és a testvéri (építő) kritika lehetősége. Ez is a II. Vatikáni zsinat követelménye lenne. Fontos az ökumenikus párbeszéd, vagy az egyház és a vallások, az egyház és a nem hívők párbeszéde; de — paradox módon — talán a leginkább sürgető lenne a magyar katolikus egyházon belüli párbeszéd kibontakozása.

Hogyan látom harminc év után a II. Vatikáni zsinatot?

A zsinatot akkor is úgy éltem meg, s ma még inkább, mint a Lélek egy új kiadását, az egyház egy új korszakának kezdetét.

Aki elolvassa akár csak a II. Vatikáni Zsinat tanítása című kötet bevezetőjét, némi képet kap arról, milyen hatalmas újdonságokat hoztak a zsinati dokumentumok. De a zsinat — bár rendelkezései korfordulót jeleznek — mégis sokkal több ez írások tartalmánál. A II. Vatikánummal egy folyamat indult el, amely — sokakkal együtt az én meggyőződésem szerint is — olyan markáns megújulás felé indította az egyházat, amely az egyháztörténelem legnagyobb megújulásai között is egyedülálló.

Korunk egyháza hatalmas válságot él át. Hagyományos struktúrái sokfelé meginognak, egyes intézményei megsemmisülnek, értékeit megkérdőjelezzik. A szekularizációnak ezek a — bizonyára sok szempontból szükségszerű — következményei sokakban súlyos bizonytalanságot váltanak ki, és sokfelé katolikusok közt is a reménytelenség vagy elbizonytalanodás hangjaival találkozunk.

De a tiszta szemnek (vö. Mt 5,8) az összeroppanó fatörzsek, a lehulló falevelek közt is fel kell fedeznie az új élet viruló jeleit, az új rügyeket, virágokat. Ezeket látják korunk pápái, akik az egyház új pünkösdjéről, új tavaszról beszélnek. S ezt a tavaszt a Lélek a zsinat által hozta. Aki vissza tud tekinteni a harminc évvel ezelőtti egyházra (s él benne a hit a Gondviselésben), annak meg kell látnia, hogyan vezet a Lélek az egyházat, s annak hálát kell adnia.

Lehet, hogy a zsinatnak számos álma még várat magára, vagy mások itt-ott csak felületesen, formálisan valósultak meg. Mégis elindult egy visszafordíthatatlan folyamat.

Lehet-e észre nem venni,

— hogy a liturgia az egyház sok közösségében valóban gyökerében átalakult (s a világ legtöbb plébániáján a felnövekvő generációknak már elmesélni is nehéz, milyen volt a háttal misézés, latinul);

— hogy a Biblia új közelségbe került a katolikus hívekhez is: nemcsak ott van sok sok család polcán, nemcsak hogy olvassák, elmélkedik, hanem sokan új odaadással próbálják életre is váltani;

— hogy (míg sokfelé hallunk hitehagyásról, a vallásgyakorlati arányok csökkenéséről), a zsinat életszentségre való új és egyetemes meghívását követve emberek milliói, nagy mozgalmak indultak (s mennyire új ez): világiak és házások, hogy alig ismert odaadással adják át életüket a Szentháromságnak, az egyháznak;

— hogy korunkban — mikor annyi sötét hírt adnak tovább — éppoly markáns szentek élnek, mint az egyház fénykoraiban;

— hogy — míg egyes megszentelt közösségekben fájdalmasan lecsökken a hivatások száma (s újra és újra csak erről hallunk) — más, új típusú, s az egyház által ugyancsak megszentelt közösségekben nagy számban születnek totális hivatások;

— hogy az egyház minden — a tömegkommunikáció által újra és újra ismertetett, felfújtt, eltorzított — nehézség vagy zökkenő ellenére, milyen új és reményteli kapcsolatban került a más keresztény egyházakkal, a más vallásokkal, a világgal...

Az előttünk álló feladatok?

Jézus búcsúimájára alapozva a zsinat az egyházat az egység szentségének nevezte, mely szeretetegységével jelzi és megjelenti a világ számára, a Szentháromság egységének titkát. Bizonyára az legnagyobb feladatunk, hogy efelé az ideál felé haladjunk.

A zsinat utáni kor nagy kegyelme (a kor teológiájának kulcs-pontja), hogy újra felfedezte a Szentháromság titkát. S az egyház életében ez összefügg azzal, hogy sokan (családokban, plébániákon, szerzetesrendekben, közösségekben) rátaláltak a zsinat által olyannyira emlegetett *communio* titkára: a krisztusi, szentháromságos kapcsolatokra, s megélik, hogy Jézus megjelenik közöttük (Mt 18,20), s szeretetükből környezetük megismeri Istent.

De semmilyen közösség, az egyház sem létezhet összefogók, felelősök nélkül. S az egymáshoz és a felelősökhöz való alkalmazkodás mindig lemondással jár. A zsinat utáni teológia másik kulcs-pontja a kereszt. A zsinat meghív, hogy ha az egyházban az egység, az egyetértés kedvéért le kell mondanom akaratomról, egyesüljek ebben Krisztus keresztjével (PO 15).

A zsinat utáni kor kegyelme, hogy az egység és az egyházi tekintély elleni — emberileg sokszor érthető — lázadások közepette sokan (családokban, plébániákon, szerzetesrendekben, egyházmegyéekben) új módon adják át magukat a Keresztreszögezett Krisztusnak, a Húsvéti Titoknak, s Vele egyesülten készek lemondani magukról, akaratukról, hogy az egyház egysége megvalósuljon. Mert hiszik, hogy a szeretetben, az egységben mindig Isten van jelen.

A jelen és a jövő zsinat utáni egyházának központi kérdése és távlata jelenik meg itt.

VASADI PÉTER
költő

Aki irodalmi szövegek olvasásához szoktatta a szemét, az a kritikus figyelem, a gyors szellemi- s elmemozgás és a várakozás egyidejűségét éli át magában, amikor egy művel ismerkedni kezd. Aki a II. Vatikánum okmányait olvassa, annak mindezek mellett nagy állhatatosságra is szüksége van, hogy — megsokalva az anyag nagyságát — el ne mulassza a pillanatot, amely azonnali s mégis csak lassan következik be: rögtön, az első sorokban megérezzük, itt szárnyat bont a Lélek, de a szárnyak szétterjesztésének (belső, hátsó, szöveg mögötti) folyamata csak az utolsó sorokban fejeződik be. Ezt fölfedezve mondom, hogy a zsinat legfontosabb eredménye az, hogy megtörtént.

Ahhoz, hogy a szellemisége gyakorlattá váljék, a döntései, az ajánlásai teljesüljenek, éleslátása, egyetemessége és realizmusa érvényesüljön, tehát hogy a nyitottsága és a szeretete mind nagyobb teret kapjon bennünk és közöttünk, olvasni kell ezeket a

fölfedező s az ismert elemeket újrendező okmányokat, sőt át kell őket elmélkedni; kérdezem, hányan tették meg, akiknek kötelességük volna? Az elhárító indokok mindig újra fölsorakoznak. ...Már pedig aki csak hallott a Toldi-trilógiáról, de nem olvasta, az Arany-ból bukásra áll.

Ha igaz, hogy a zsinat ténye mind történetileg, mind egyháztörténetileg mérföldkő, akkor az egész a legfontosabb. Magam nem tudnék egy okmányt sem kiemelni a sorozatból anélkül, hogy a többi fontosságában ne sérülne; a ma kisebb hatásának látszó határozat holnapután az akkori idők legpregnansabb jeleként hívhatja magára a figyelmet. Szívemhez a szent liturgiáról, az igehirdetésről, a szellem és a vallás szabadságáról, az örömről és a reményről szóló dokumentumok állnak közelebb, de melyik az a döntés, amely kisebb-nagyobb mértékben nem érinti az említettek tartalmát, szépségét vagy amely nem épül azok teljesülésére? Nem tudom, újat mondok-e: nem nehéz a zsinat tanítását úgy olvasni, mint a Szentlélek fejezetekbe s pontokba szedett esszékötetét a torlódó ön- és közveszélyek szorította emberi létezésről, a mai emberről, kit Isten eltéríthetetlenül örök életre szánt és teremtett. Minden zsinat szellemi értelemben újratemtés.

Ha ez igaz, akkor néhány évtized alatt talán csak megpendíthetjük azt a sokhúrú hangszert, amelyet a Lélek az egyház kezébe adott. Ugyanakkor ki mondhatja a hívottak, hívatottak közül, hogy én nem akarok kottaolvasást tanulni? Hogy nekem nincs hallásom? Hogy engem ne bolygassanak „zeneelméleti” föladatokkal, amikor beázik a háztetőm? ...Lehet, hogy az a hangszer évtizedek óta zeng, talán már a zsinat előtti években is játszottak rajta virtuóz ujjak, viszont ma is vannak, számosan, akiknek „nincs fülük”. Nem mindig látjuk be azt a jót, amely éppen esedékes.

Viszont sürget a már ma megkezdődött jövő. S ez vagy a testvéri, tehát emberi-szellemi élet kiteljesedését, evangéliumi igazságosságát hozza vagy általános pusztulást. Akinek ebben még kétségei vannak, az alighanem homályosan lát. A magyar egyháznak éppúgy kötelessége ezt az egzisztenciális fenyegetettséget jól látnia, mint a világegyháznak. Ha késlekedik bátor lépéseket tenni, akaratlanul is elodázza a kaotikus emberi s népek, nemzetek közötti állapotok tisztázódását. Jézus Krisztus a világ világossága, ezt hisszük. Ami azt is jelenti, hogy magyar felelősségünk világ-méretű is — érintőlegesen, következőképpen és valóságosan.

Elmélkedés karácsony misztériumáról

NEMESHEGYI PÉTER

„És az Ige testté lőn,
és miköztünk lakozék.”

Született 1923-ban Budapesten. 1944-ben belépett a jezsuita rendbe, a római Gergely Egyetemen teológiai doktorátust szerzett. 1956-tól 1993-ig a tokiói Sophia Egyetem Hittudományi karának professzora. 1993-tól a budapesti Faludi Ferenc rendház házfőnöke.

Napjainkban mindegyre sürgeti az egyház a kereszténység „inkulturációját”: a kereszténységnek nem kell semmilyen kultúrához sem kötődnie, még az ókori héber vagy görög kultúrához sem, még kevésbé a latin eredetű európai kultúrához. Indiában az indiai, Kínában a kínai, Japánban a japán, Afrikában pedig az afrikai kultúrába kell beletestesíteni Jézus Krisztus egy Evangéliumát. Ez új és nehéz feladatot ró a teológiára. A programot bátran hirdette meg a II. Vatikáni zsinat:

„A Krisztusba gyökerezett és az apostolok alapjára épített fiatal egyházak a megtestesülés üdvrendjének mintájára csodálatos cselekvéssel átveszik a Krisztusnak örökségül adott nemzetek összes kinézetét. Népük szokásaiból és hagyományaiból, bölcsességéből és tudásából, művészetéből és jártasságaiból felhasználják mindazt, ami képes megdicsőíteni a Teremtőt, szemléltetni az Üdvözítő kegyelmét, és kialakítani a keresztény életet. Ennek a célnak eléréséhez szükséges, hogy minden nagyobb kultúrkörben szorgalmazzanak olyan teológiai tanulmányokat, melyek az egyetemes egyház Hagyományának fényében újra megvizsgálják a Szentírásban feljegyzett és az egyházatyák és a tanítóhivatal által magyarázott isteni tetteket és szavakat. Így világosabbá lesz, hogy a népek bölcséletét és bölcsességét felhasználva milyen utakon keresheti a hit a megértést, és hogy miképpen lehet összeegyeztetni a szokásokat, az életfelfogást és a társadalmi rendet az isteni kinyilatkoztatásban feltárt erkölcsi követelményekkel” (AG 22. Az eredeti szöveg szerint javított fordítás. A Szent István Társulatnál megjelent fordítás pontatlan. Különösen sajnálatos, hogy a nagybetűvel és egyes számban, írt Traditio szót kisbetűvel és többes számban „hagyományai”-val fordítja. A zsinati szövegben épp arról van szó, hogy az egy, eredeti Traditio divina-apostolica [Krisztustól származó apostoli Hagyomány] fényénél kell végezni az inkulturációt, és nem kell feltétlenül ragaszkodni későbbi részleges „hagyományok”-hoz.)

E felhívás természetesen nemcsak a „fiatal egyházaknak”, vagyis az ún. missziós országokban nemrég keresztény hitre tért közösségeknek szól, hanem azoknak a „régik” egyházaknak is,

melyeknél a „megtestesülés üdvrendjének mintájára” még nem valósult meg kellőképpen a kereszténység inkulturációja. Sőt az a feladat is vár az egyházra és teológusaira, hogy a most születő posztmodern kultúrába inkulturálják a kereszténységet: tegyék azt a 21. század embere számára vonzóvá, életközelivé, időszerűvé, felfoghatóvá és elfogadhatóvá.

Kell-e magyar teológia?

A mai világ egyik alapvető problémája az egységes emberi és a helyi nemzeti értékek közötti egyensúly megteremtése. A 20. és 21. század magyar embere számára életkérdés, hogy tudatosítsa: ő magyar, európai és egyszerűen ember. E hármashoz tartozás közötti harmóniát kell megteremtünk. Nem teremtik azt meg a csak magyarkodók, akik a többi európai népet, főképp a közelükben élő népeket lenézik, megvetik, gyűlölik, és képtelenek beleélni magukat azok felfogásába. De nem teremtik meg ezt a harmóniát azok az „európeerek” sem, akik az európai kultúrát az egyetlen érvényes kultúrának tekintik, lenézik a „színesbőrűeket”, szégyenlik magyar voltukat, és a külföldet majmolják. Végül nem teremtik meg azok sem ezt a harmóniát, akik csak „világpolgárok” akarnak lenni, sekély, felszínes, selejtes álkultúra mázát öltik magukra, és abban élik le életüket.

A három hovatartozás egyidejű vállalása szükséges: igen, a „világnak” vagyok „polgára” a régi sztoikus filozófusok szép felfogása szerint, vagyis minden embert testvéremnek tekintek, és minden ember egyenlő emberi jogait tisztelem és védem; igen, európai vagyok, és az európai kultúra minden értékét, művészetét, tudományát, humanizmusát, jogállamiságát, stb. sérthetetlen kincsnek tartom és magaménak tekintem; igen, magyar vagyok: e nép történelmében, nyelvében, hagyományaiban, örömeiben és szenvedéseiben osztozom. Egyetemesség és helyi meghatározottság — e kettő szerves egysége szükséges az ember és a közösségek egészséges fejlődéséhez.

A mai kereszténységen belül hasonló problémával szembesülünk. A középkortól a 20. század első feléig a katolikus egyház az egységet, sőt az egyformaságot tekintette ideálnak. A II. Vatikáni zsinat ismerte el a helyi egyházak sajátosságait, és szorgalmazta az inkulturációt. Ugyanakkor természetesen az egyház azt is hangsúlyozta, hogy „egy az Úr, egy a hit, egy a keresztység, egy az Isten és Atyja mindenkinek” (Ef 4,5). Amint azonban azt a Pápai Teológiai Bizottság egyik kiváló okmánya kifejtette, a hit egységén belül lehetséges, sőt kívánatos a teológiák sokfélesége, hogy kifejtse Isten „sokféle” bölcsességét (Ef 3,10). Szükség van tehát az egyes hagyományos történelmi kultúrkörökhöz tartozó népek „kincseit” befogadó és továbbfejlesztő teológiákra.

Nos, hogy állunk e téren mi, magyarok? Igaz, nem vagyunk „nagyobb kultúrkör”, de senki sem tagadhatja, hogy létezik saját

tos „magyar kultúra”. Nyelvünk, irodalmunk, történelmünk, zenénk, felfogás- és kifejezőmódunk sajátosan magyar. Oly emberként, aki élete felét Japánban töltötte, és megfordult a világ számos országában, állítom, hogy a magyar „létmód” nem kevésbé sajátos, mint a japán, az olasz, vagy bármilyen más létmód. Ezzel természetesen távolról sem akarom tagadni, hogy minden ember legmélyebb kérdései gyökeresen azonosak. Ezt is megtapasztaltam világjárásom során: Jézus Evangéliumának hallatára ugyanúgy csillog a japánok szeme, mint a németeké, az olaszoké vagy a magyaroké. A magyar embernek mégis magyar nyelven és magyar módon kell hirdetnünk az Evangéliumot. Ebből következik, hogy nemcsak japán, kínai, indiai stb. teológiákra van szükség, hanem magyar teológiára is. Az a benyomásom, hogy ilyen teológia még nem létezik. Voltak és vannak kiváló magyar teológusok, de ők műveikben a görög, latin, német, francia, angol stb. teológiát közvetítették és közvetítik, sokszor igen magas szinten. Azonban nem hinném, hogy bármelyiküknek is az lett volna a világos célkitűzése, hogy sajátos magyar teológiát teremtsen. Az ilyen magyar teológia természetesen figyelembe fogja venni az európai teológiai gondolkodás hagyományait, és meg fog maradni az egyetemes egyház hittudatának keretein belül, de azt sajátosan magyar módon fogja kifejezni.

Milyen lesz egy ilyen magyar teológia? Ezt még senki sem tudja. Én is csak sejtéseket mondhatok. A görög, német, francia és indiai teológiák kiépítésében a filozófiák (bölcseleti rendszerek) játszottak szerepet. A magyar nép szellemi életében és gondolkodásában azonban a filozófusok kis feladathoz jutottak. Amit más nemzeteknél a bölcselek végeztek, vagyis a gondolatébredést, az ideálok felcsillantását, az erkölcsi felrázást, a figyelemnek a létproblémákra való irányítását, stb., azt nálunk a költők és a szépirok tették. Ha ez így van, akkor talán a születendő magyar teológiának is elsősorban a magyar költőkhöz és írókhoz kellene fordulnia, hogy náluk fedezze fel népünk „szokásait, hagyományait, bölcsességét, tudását, művészetét, jártasságait, életfelfogását”, hogy ezek alapján, a fentebb idézett zsinati szöveg szerint, egy inkulturált és sajátosan magyar teológiát teremtsen. Annál inkább igaz ez, mert Szent Bonaventura bölcs mondása szerint: „*finis theologiae est, ut boni fiamus*” („a teológia célja az, hogy jók legyünk.”) Ha elsősorban elméletek kidolgozására irányulna a teológia, akkor minden esetben a filozófiát kell előnyben részesítenie. Ha azonban elsősorban a jóra, mégpedig a krisztusi jóra való serkentés a teológia célja, akkor a költők kiváló partnerei lehetnek.

Ilyen megfontolások alapján szeretném a karácsony misztériumáról szóló teológiai elmélkedésemet egy ízig-vérig keresztény és magyar költő, Reményik Sándor egy gyönyörű verséhez fűzni.

János evangéliuma

Ravasz Lászlónak

Összehajolnak Máté, Márk, Lukács,
És összedugják tündöklő fejük
Bölcső körül, mint a háromkirályok,
Rájok a Gyermek glóriája süt.
A gyermeké, ki rejtelmesen bár
S természetfölöttin fogantatott:
De fogantatott mégis, született
S emberi lényként, tehetetlenül,
Babusgatásra várón ott piheg.
A gyermek, a nő örök anya-álma,
Szív-alatti sötétből kicsírázott
Rongyba, pólyába s egy istálló-lámpa
Sugárkörébe. Bús állati pára
Lebeg körötte: a föld gőz-köre.
A dicsfény e bús köddel küszködik.
Angyal-ének, csillagfény, pásztorok

S induló végtelen karácsonyok,
Vad világban végtelen örömök
Lobognak, zengnek — mégis köd a köd.
S mindez olyan nyomorúan emberi
S még az angyalok Jóakarata,
Még az is emberi és mostoha.

De János messze áll és egyedül.
Nem tud gyermekről és nem tud anyáról,
Nem születésről, nem fogantatásról,
Csillag, csecsemő, angyalok kara,
Jászol, jászol-szag, — József, Mária,
Rongy és pólya, királyok, pásztorok,
Induló végtelen karácsonyok:
Nem érdeklik — vagy mint rostán a szem
Kihull az ő külön történetéből,
Kihull mindez, és mindez idegen,
Apró, földízű, emberi dolog,
Nagyobb, nagyobb, ó nagyobb a Titok!

János, evangélista, negyedik,
Külön áll, világvégén valahol,
Vagy világ-kezdetén, vad szikla-völgyben
S a fénytelen örvény fölé hajol.
És megfeszül a lénye, mint az új,
Feszül némán a mélységek fölé,

*Míg lényéből a szikla-szó kipattan
S körülrobajlik a zord katlanokban
Visszhangosan, eget-földet-verőn,
Hogy megrendül a Mindenség szíve*

*Kezdetben vala az Ige.
S az Ige testté lőn.*

Végtelen karácsonyok

Összehajolnak Máté, Lukács, és összedugják tündöklő fejük Bölcső körül. A vers kezdő felsorolásából kihagytuk Márkot, mert őt elnézésből sorolta fel Reményik: Márk ugyanis evangéliumát Jézus nyilvános működésének leírásával kezdi. De Máté és Lukács igenis odamennek, odahajolnak a betlehemi bölcsőhöz, hogy rájok süssön a Gyermekek glóriája. Isten legszebb teremtményei: a gyermekét ölelő szoptató, ápoló, szerető édesanya, és az anyjához bújó, önfeledten az anya szeretetébe burkolódzó kisgyermek. Igaza van Hans Urs von Balthasarnak (ki anyai ágon részben magyar származású), hogy az íróasztala mellett a lét titkairól magányosan elmélkedő bölcselő elmefuttatásainál is inkább az anya és gyermek találkozásában tárul fel előttünk a lét legmélyebb misztériuma. Az anya és gyermeke kettő és mégis egy, az anya szeretete pedig jó, igaz és szép. A lét négyes alaptulajdonsága itt válik tapasztalati valósággá. A szeretetegyesülés őselményében pedig az anya és gyermeke megélik, hogy „élni, élni, mily édes mi szép” (Madách).

Mégis, a gyermek első hangja sírás. „Neki van igaza, és nem a gyermek születésének balgán örvendő felnőtteknek” — mondják a pesszimista filozófusok, akik szerint az emberi élet értelmetlen szenvedés. Talán igazuk is volna, ha Betlehemben nem született volna meg ez a Gyermekek, „érettünk emberekért, és a mi üdvösségünkért”. Ő a Felülről jövő közlés jele; Ő az „Immánuel” (Mt 1,23), a „velünk az Isten” (uo.), akinek jelenléte bizonyítja, hogy Isten visszavonhatatlanul a mi pártunkon áll. Nem a Sinai-hegy villámai és mennydörgései nyilvánítják ki az emberszerető Isten mivoltát, hanem ez az anyja ölen védtelenül pihegő kicsiny Gyermekek. A szíriai egyházatya, Efrém mondta: „Az ószövetség még csak kicsiny szövetség volt. Azért kellett ijesztő jelekkel, tűzzel, villámlással, mennydörgéssel körülvéve megjelenie, hogy az emberek meg ne vessék. Az új szövetség azonban olyan fenséges, hogy nagyságát a kicsinység és gyengédség fátylával kellett beborítani, hogy azt el tudjuk viselni”. „Deus in minimis maximus” („a legkisebbekben a legnagyobb az Isten”) — mondta Ágoston. Az anyai és gyermeki szeretet törekeny kicsinységében mond Isten igent a világra.

E születés a legnagyobb szegénységben történik. A Gyermekek beleszületett az emberiség nyomorába: rongy, pólya, istálló-lám-

pa, állati pára, tehetetlenség. A magyar karácsonyi népénekek végtelen variációban ismétlik: „Hol a fényes palota?, hol a díszes nyoszolya?”; valóban, valóban, „szegények barátja lettél”. Hideg az istálló, teljes a kivettség: ilyen mélységekbe száll le Az, aki majd a szegényeknek hirdeti az Örömhírt (Lk 4,18; 7,22), aki boldognak mondja a szegényeket (Lk 6,20), aki a koldus Lázár mennyei boldogságát ecseteli (Lk 16,11).

Nem a társadalmi igazságtalanság eltűrésére és a hatalmasok előtti meghunyászkodásra biztat bennünket ennek a Gyermekek a szegénysége. Hiszen ő maga kiáltotta oda a hatalmasoknak: „Jaj nektek, gazdagok!” (Lk 6,24). Jézus pártján áll, aki a szegények jogaiért küzd; Jézus társaságában érezheti magát, aki a szegények mellé áll.

De mégis: a szegények közé született Jézus a nagy bizonyíték, hogy senkinek sincs oka kétségbeesni, magát nyomorúsága miatt az Istentől elhagyottnak vélni: a legnagyobb ínségben is vele van az isteni szeretet, mégpedig egy szerető anya ölen pihenő kisgyermek képében.

1942 karácsonyán Sztálingrádban egy német evangélikus lelkész a körülzárt német csapatokat szorító orosz ágyúk tüzeiben rajzolt egy gyönyörű Mária-képet. Mária mezítlábasan, szegényes ruhában kuporog, alvó Jézuskáját jobb kezével kebléhez szorítja, bal kezével oltalmazza, kettőjüket pedig betakarja egy nagy szürke fátyol. A kép margóján ott a felírás: „Weihnachten im Kessel. 1942. Licht, Leben, Liebe”: „Karácsony a katlanban. 1942. Fény, Élet, Szeretet.”

Igen, a halált osztogató ágyúk dörgése között is, a földalatti óvóhely sötétségében is, a gyűlölet lángolásában is ott van az emberekben a vágyakozás, az Istenben pedig az ígélet, hogy a Fényé, az Életé, a Szereteté lesz a végső győzelem, mert az a Gyermekek Betlehemben megszületett.

Az „induló, végtelen karácsonyok” és azok lobogó, zengő örömei mutatják, hogy az emberi szív mennyire vágyódik erre az üzenetre. Még az alig keresztény Japánban is már novembertől kezdve karácsonyi díszben pompáznak az üzletek, karácsonyi melódiákat árasztanak az utcai hangszórók. Hiába próbálták a kommunista világban „Télapó ünnepével”, „fenyőfa ünnepével” kiszorítani a karácsonyt. Karácsonykor megsejtik az emberek az Istengyermecket, kit irgalma földre lehozott.

Milyen csodálatos a karácsonyok meg nem szűnő végtelen sora! De abban is igaza van Reményiknek, hogy ez a karácsony is „nyomorún emberi és mostoha”. Milyen sokan vannak, akiknek a karácsony az év legszomorúbb napja, mert akkor fáj legjobban, hogy már nincsenek velünk szeretteink, hogy magányosak vagyunk és elhagyatottak! Mily gyenge és piciny fénynek tűnik a betlehemi csillag a világtörténelem nagy éjszakájában! Volt az első karácsony; jöttek a „végtelen karácsonyok”, de a világ tovább

„forog keserű levében”. Elmúlik karácsony, jönnek a szürke hétköznapok, és most is „kőd a köd”. Megoldhatatlannak látszó problémák sűrű köde vesz körül; egy lépésnyit sem látunk előre. Szép a betlehemi történet, szép a karácsonyi hangulat, de nem csak álom, mese, hiú romantika az egész? Ki tud rajtunk igazán segíteni? Az ilyeneken töprengő embert szólítja meg „János, evangélista, negyedik”.

A világ kezdetén, világ végén, világ közepén robajló szó

János evangélistáról mondja Órigenész: „Ő hatalmasabb harsónával harsogja az Isten titkait”. ÓrOLA mondták az egyházatyák, hogy a napbanézó sas módjára képes belepillantani az Isten misztériumába. János tényleg valahol a „világvégén”, vagy a „világ kezdetén” áll. Mindjárt evangéliuma első fejezetében pattan ki belőle az eget-földet verő szikla-szó: „Kezdetben vala az Ige. S az Ige testté lőn” (Jn 1,1; 14). Megérezték a keresztények ennek a szónak eget-földet verő hatalmát. A hívek kívánságára évszázadokon át olvasták a nyugati egyházban „utolsó evangéliumként” a mise végén János evangéliumának kezdő szavait. A keleti egyházban pedig, különös módon, a húsvéti feltámadási liturgiában olvassák fel, több nyelven is épp ezt az evangéliumi szakaszt.

Szédületes magasságokba szárnyal itt a jánosi sas. Belepillant magának az Isternek örök életébe. A Jézussal való hosszas együttlét és a minden igazságra elvezető Szentlélek benső irányítása tették lehetővé ezt a pillantást. „Ki Jézus?” — kérdezi az ember. Erre a kérdésre igyekszik a legmélyebb választ adni János.

„Az Isten egy, de nem magányos” (Hilarius). Vele van az egyzüzlött Logosz, aki maga is Isten. A logosz szó egybefoglalja az ószövetségi kinyilatkoztatást hallgató zsidók bölcsességét és a lét titkait kutató görög bölcselők megsejtéseit. A Logosz: Értelme, Bölcsesség, Norma, Fogalom, Benső Értelmi Kifejezés, Kimondott Ige. Az Isten kimondja önmagát, odaadja önmagát, teljesen, fenntartás nélkül. Az Isten szeretet. Ezért van Isten és az ő isteni Igéje; ezért van Atyaisten és az ő isteni Fia.

Mindez talán magasröptű elméletnek tűnhetne, melyhez nekünk, húsból-vérből való embereknek kevés közünk van. Azonban ebből a szédítő magasságból pattan ki az az esemény, melytől „megrendül a Mindenség szíve”: „Az ige testté lőn és miközöttünk lakozék”.

Itt a keresztény misztérium! A két véglet egygyé lesz. Ige és test, Isten és ember. A „test” (sarx) szó a jánosi szóhasználatban az egész embert jelenti, de kiemeli annak földi, gyenge, szenvedő és halandó mivoltát. Nem angyallá lett az Ige, hanem emberré, húsból és vérből való emberré, emberi elmével gondolkodó, emberi szívvel szerető, emberi kézzel dolgozó, emberként vérént ontó és emberként örök életre feltámadó emberré.

Ez tényleg „ eget-földet-verő ” esemény! „ Az Isten Fia megtestesülése által valamiképpen minden emberrel egyesült ” — mondja a II. Vatikáni zsinat (GS 22).

A 2. századbeli hittudós, Irenaeus lyoni püspök pedig így mondja: „ Az Isten Fia irántunk érzett túláradó szeretetéből azzá lett, ami mi vagyunk, hogy bennünket azzá tegyen, ami Ő ”. A többi egyházatya is ezt ismétli: „ Isten Fia emberré lett, hogy az emberek fiai Isten gyermekeivé legyenek ”. Sőt egyesek, mint Szent Vazul, még merészebben így fogalmaznak: „ Az Isten emberré lett, hogy az ember Istenné legyen ”.

Nem panteisztikus keveredés ez. Az Isten-Ige akkor is megmarad Isten-Igének, amikor emberré lesz, és mi emberek akkor is megmaradunk embernek, amikor az „ isteni természet részeseivé ” (2Pét 1,4) leszünk. Az egység megőrzi a különbözőséget. Hiszen a lét lényegében szeretet: a szeretet pedig kettőnek (vagy többnek) egysége.

Azáltal, hogy az Ige emberré lett, mindent önmagával egyesített, és a Szentlelket, a Szeretet Lelkét minden ember szívébe küldi, olyan aranyháltért alakít ki, amelybe beleírva az egész emberiség, sőt az egész világ dinamikus történelme mélységes értelmet nyer. János evangelista megértette: maga az Ige áll a világ kezdetén: Ő az Alfa; és ugyanez az isteni Ige áll ott a világ végén: ő az Omega. A testté lett Ige a keresztre és az Atya jobbjára felemelve mindent magához vonz. Ő a szeretetkóhó, melyből a szeretet mindent átható lángjai csapódnak ki, és lángra gyújtják a mindenséget. Nem pusztító lángok ezek, hanem az élet melegét árasztó szeretetnek a tűzfolyama.

Mindez pedig azért nem elmélet vagy álom, mert megtörtént a nagy esemény: „ emberi lényként, tehetetlenül, babusgatásra várva ” megszületett egy pihegő Gyermeke. Igaz mindez, mert

*„mostan kinyílt egy szép rózsavirág,
akit régen vár az egész világ;
Betlehemben kibimbózott zöld ág;
király nemből nagy méltóság”*

XXIII. JÁNOS PÁPA beszéde a zsinat megnyitásának estjén a Szent Péter téren

Kedves fiaim! Hallom a hangotokat! Az én hangom csak egyetlen hang, de magában foglalja az egész világ hangját. Az egész világ képviselve van itt, azt lehetne mondani, hogy még a hold is sietett ma este — nézzetek csak föl rá —, hogy lássa ezt az eseményt. A béke nagy napját zárjuk ma, a békéét: Dicsőség a magasságban Istennek, és békesség a földön a jóakarátú embereknek! Ismételjük gyakran ezt a fohászt! És amikor elmondjuk, hogy Isten békéjének édes kisugárzása csakugyan egyesít és megragad minket, azt mondjuk: íme annak az előképe, amilyenek mindig lennie kellene az életnek, minden korban, és annak az életnek is, amely az örökkévalóságban vár ránk. Mondjátok csak: ha megkérdezném, ha egyenként megkérdezhetnék titeket, merről jöttetek, mit válaszolnátok? Róma fiai, akik különösen képviselve vagytok itt. „Mi vagyunk az Ön legközelebbi vendégei, Ön pedig Róma püspöke”. De ti, Róma fiai, érzitek, hogy azt a Rómát képviselitek, amely „a világ feje”, amint a gondviselés erre rendelte, a keresztény igazság és béke elterjesztése. Ezekben a szavakban már benne van a válasz a tisztelgésekre: az én személyem nem számít semmit, egyik testvéretek vagyok, aki szól hozzátok, s aki Urunk akaratóból atyátok lett, de mind a kettő, az atyaság is és a testvériség is, Isten kegyelme. Minden.

Hát szeressük továbbra is egymást, szeressük egymást. Így, egymásra tekintve a találkozásban: ragadjuk meg azt, ami egyesít minket, és tegyük félre, ha van valami, ami egy kicsit békétlenségben tarthat. Semmi sem! „Fratres sumus!” Testvérek vagyunk! A fény, amely fölöttünk ragyog, amely a szívünkben van, amely a lelkiismeretünkben van, Krisztus fénye, aki valóban irányítani tudja a lelkeket a kegyelmével. Ma reggel olyan esemény volt, amelyet még a négy évszázadnyi történelemmel bíró Szent Péter-bazilika sem láthatott soha. Hiszen olyan korban élünk, amelyben nyitottak vagyunk a másik szavára, és hűségesek akarunk lenni, és megmaradni abban az irányban, amelyet az áldott

Krisztus mutatott nekünk. Befejezem, s áldásomat adom rátok. Szeretem magam mellé hívni a szent és áldott Szűzanyát, akinek nagy titkára emlékezünk ma. Hallottam, hogy valaki közületek Efezusra emlékeztetett, és az ottani bazilika körül meggyújtott fényekre, amelyet én is láttam saját szememmel, nem abban a korban természetesen, hanem mostanában, amely Mária Istenanyasága dogmájának kihirdetésére emlékeztet, tehát őt segítségül hívta, és Fiára, az áldott Jézusra emelve a tekintetünket, s belefoglalva mindazt, ami bennetek van: öröm, béke, és talán egy kis megpróbáltatás és szomorúság is van a családjaitokban: így adom nagy áldásomat. Fogadjátok jó szívvel. A ma esti esemény még elevenen él az emlékezetemben, mint ahogy a tettekben is élni fog: becsüljük meg a mai este benyomásait, hogy mindig olyanok legyenek az érzéseink, mint ahogyan most kifejezzük őket az ég és a föld előtt. Hit, remény, szeretet, istenszeretet, a testvérek szeretete, s aztán mindnyájan együtt az Úr szent békéjében, amely a jó tettekre segít minket. Hazatérve ott találjátok a gyerekeket. Simogassátok meg a gyerekeiteket, és mondjátok: ez a pápa simogatása. Találtok könnyeket, amelyeket le kell törölni — tegyetek valamit... mondjátok egy jó szót: a pápa velünk van, különösen a szomorúság és a keserűség óráiban, s aztán mindnyájan lelkesítjük egymást, énekelve, fohászkodva, sírva, de mindig és mindenkor tele bizalommal Krisztusban, aki segít és meghallgat minket, hogy így folytassuk utunkat.

Így várjátok tehát az áldást, amelyet adok nektek, és a jó éjszakát is, amit kívánok nektek. Ma elkezdünk egy évet; egy évet? Ki tudja? Reméljük! Elkezdődik a zsinat, és nem tudjuk, mikor lesz vége. Talán befejeződik karácsony előtt, de talán nem tudunk addig mindent elmondani, mindenben egyetértésre jutni, és szükséges lesz egy újabb találkozás. De ha a találkozás így megörvendezteti a lelkünket, a családjainkat, Rómát és az egész világot, jöjjenek csak ezek a napok, áldással várjuk őket.

VÁLÓCZY JÓZSEF FORDÍTÁSA

SOMMAIRE

WALTER KASPER	L'église ou va tu?
ANDRÁS SZENNAY	Un concile de réformes et sa répercussion
JÓZSEF TÖRÖK	Paul VI et Vatican II
■	Enquête: Le concile Vatican II
PÉTER NEMESHEGYI	Méditation sur le mystère de Noël
LÁSZLÓ ÓRSY	Le pape Jean XXIII
■	Géza Ottlik et János Pilinszky: Écrits inconnus

INHALT

WALTER KASPER	Kirche — wohin gehst du?
ANDRÁS SZENNAY	Ein Reformkonzil und seine Nachwirkung
JÓZSEF TÖRÖK	Paul VI und das II. Vatikanische Konzil
■	Eine Rundfrage zum II. Vatikanischen Konzil
PÉTER NEMESHEGYI	Betrachtung über das Weihnachtsmysterium
LÁSZLÓ ÓRSY	Erinnerung an Papst Johannes XXIII
■	Géza Ottlik und János Pilinszky: Unbekannte Schriften

CONTENTS

WALTER KASPER	Church, where are you going?
ANDRÁS SZENNAY	A reform-council and its aftermath
JÓZSEF TÖRÖK	Pope Paul VI. and the II. Vatican Council
■	What do you think about Vatican II? (A questionnaire with 15 answers)
PÉTER NEMESHEGYI	Meditation about the mystery of Nativity
LÁSZLÓ ÓRSY	Hommage to Pope John XXIII.
■	Unpublished writings by Géza Ottlik and János Pilinszky

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, HORÁNYI ÖZSÉB, KISS SZEMÁN RÓBERT, KOSIK JÚLIA, MORVAY EDIT
Szerkesztőbizottság: BÉKÉS GELLÉRT, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, MOHAY TAMÁS, NAGY ENDRE,
POMOGÁTS BÉLA, RÓRAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT. Felelős vezető: Fekete István igazgató

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros Alapítvány támogatja.

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámlasszáma: OTP. VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 828,— Ft, fél évre 414,— Ft, negyed évre 207,— Ft egyes szám ára 69,— Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 69 Ft

VIGILIA

*Minden kedves Olvasónknak
áldott Karácsonyi Ünnepeket
kívánunk!*